aristos
yaşam üzerine notlar

john fowles

AYRINTI

JOHN (ROBERT) FOWLES

(D. 1926) İngiliz romancı, hikâyeci, şair ve denemeci. Fowles mit ve gizemi gerçekçilik ve varoluşçu düşünce ile birleştiren romanlarıyla yüzyılın önemli yazarları arasına girmiştir. Gerilim romanı, Viktoryen romanı, ortaçağ öyküsü ve otobiyografi gibi geleneksel düzyazı biçimleriyle deneyler yapmış, bu biçimler aracılığıyla yirminci yüzyıl sanatını ve toplumunu yorumlamıştır. Fowles karmaşık durumlar ve efsane, sanat ve tarihten alınma unsurlarla dolu sahneler yaratan, anıştırma ve betimleme tekniklerini sık kullanan bir yazardır. Romanların anlatı yapısı güçlü, karakterleri canlı, inandırıcıdır. Bu karakterlerin çoğu toplumun genelgeçer kurallarının dışında yaşar; romanların dramatik gerilimi bu karakterlerin kendilerini yeniden değerlendirmelerini gerektiren can alıcı dönüm noktalarına ulaşmalarıyla sağlanır. Fowles'ın kadın kahramanları zeki ve bağımsızdır; erkek kahramanlar ise hayatlarındaki bulmacalara yanıt arayan genellikle kararsız ve yalıtılmış durumdadırlar. Çoğu durumda aradıkları basit çözümleri bulamadıkları gibi arayışları esrarın daha da artmasıyla sonuçlanır. Fowles her şeyi bilen tanrı yazar rolünü reddeder; bu tavrı, romanlarına okuru tatmin edecek sonuçlar yazmayı reddetmeyi de içerdiği için bazı okurlarını kızdırmıştır. Oysa, Fowles yarattığı karakterlere kendi sınırları içinde seçme ve davranma özgürlüğü tanımanın yazar sorumluluğunun gereği olduğuna inanır. Bu uygulama, Fowles'ın iradesini ve bağımsız düşüncelerini kullanarak toplumla uyum göstermeye direnen ve böylece şansın hayatı üzerindeki etkisini sınırlayan "sahici" insan anlayışına koşuttur.

İlk romanı *The Collector* (1963; *Koleksiyoncu*) büyük bir ticari başarı kazanmış, kitap hakkında yapılan değerlendirmelerde hikâyenin Herakleitos'tan alınan, Az, yani seçkinler ile Çok, yani kitleler arasındaki mücadele temasını işlediği vurgulanmıştır. Fowles bir düşünce metni olan ikinci kitabı *The Aristos*'ta (1964; *Aristos*) sanat, din, siyaset ve toplum hakkındaki düşüncelerine yer vermiştir. *The Magus* (1965; *Büyücü*) labirentimsi yapısıyla Fowles'ın anlatı ustalığını gözler önüne serer. Yazımına 1952'de başladığı bu roman ilk kez 1965'te yayımlanmış, 1977'de yazarın yaptığı birçok üslup ve yapı değişikliğiyle tekrar yayımlanmıştır. *The French Lieutenant's Woman* (1969; *Fransız Teğmenin Kadını* çev.: Aslı Biçen, Ayrıntı Yayınları, 1999) Fowles'un en başarılı ve yenilikçi romanı olarak değerlendirilmiştir. *The Ebony Tower* (1974; *Abanoz Kule*) her biri bir sanat biçimiyle bağlantılı ve yaratım sürecinin bir yönüyle ilgili olan öykülerden oluşur. Daniel Martin (1977) bir adamın kendini arayışını konu alan, Fowles'un deyişiyle "duygusal anlamda otobiyografik" bir romandır. *Mantissa* (1982, *Mantissa*, Çev.: Aysun Babacan, Ayrıntı Yayınları, 2001) cinsellikten edebiyat kuramına bir dizi konuyu ele alır ve modern edebiyatta yazarın rolü üzerinde odaklanır. Akıl ile boş inanç, delilik ve doğaüstü, özgürlük ve rastlantı, bilim ve büyü gibi kavramların tartışıldığı; çarpıcı bir gerilim romanının ötesine uzanıp metafizik boyutlara da erişen son romanı *A Maggot* (1985; *Yaratık*, çev.: Serdar Rifat Kırkoğlu, Ayrıntı Yayınları, 2000) ise on sekizinci yüzyılda Shaker mezhebinin ortaya çıkışını konu edinir. Kendi yapıtlarının yazılış serüveninden toplumsal analizlere kadar çeşitli yazılar içeren en son yapıtı olan *Wormholes* (1998; *Zaman Tüneli*) ise makale ve söyleşilerinden oluşuyor.

Ayrıntı Yayınları John Fowles'ın yukarıda belirtilen tüm kitaplarını yayın programına almıştır.

Ayrıntı: 312
Lacivert Kitaplar dizisi: 5

Aristos
Yaşam Üzerine Notlar
John Fowles

İngilizceden çeviren
Serdar Rifat Kırkoğlu

Yayına hazırlayan
Nedim Çatlı

Kitabın özgün adı
The Aristos

Grafton Books/1989
basımından çevrilmiştir.

© John Fowles & Akcalı Ajans

Bu kitabın Türkçe yayım hakları
Ayrıntı Yayınları'na aittir

Kapak illüstrasyonu
Sevinç Altan

Kapak düzeni
Deniz Çelikoğlu

Düzelti
Buket Öktülmüş

Baskı ve cilt
Mart Matbaacılık Sanatları Ltd. Şti. (0 212) 212 03 39-40

Mitos Yayınları'nda birinci basım *1997*
Ayrıntı Yayınları'nda birinci basım *2001*

Baskı adedi *2000*

ISBN 975-539-315-3

AYRINTI YAYINLARI
Dizdariye Çeşmesi Sk. No: 23/1 34400 Çemberlitaş-İstanbul Tel.: (0 212) 518 76 19 Faks: (0 212) 516 45 77

John Fowles

Aristos

Yaşam Üzerine Notlar

AYRINTI

İçindekiler

— Önsöz 9

— Giriş 16

I. EVRENSEL DURUM 18
- *Deniz kazası ve sal* 20
- *Rastlantının zorunluluğu* 23
- *Tanrı oyunu* 24
- *Sonluluk ve sonsuzluk* 26
- *'Tanrı'* 28
- *Maddenin olumsallığı* 31
- *Gizem* 33
- *Tanrıtanımazlık* 36

II. İNSANİ HOŞNUTSUZLUKLAR 37
– *Ölüm* 38
– *Sadece buna sahip olma* 45
– *Ruh miti* 47
– *Yalıtılma* 49
– *Kaygılar* 51
– *Rastlantı* 53
– *Haset* 54

III. NEMO 58
– *Siyasal nemo* 66
– *Nemo'nun zorunluluğu* 71

IV. ÖDÜLÜN GÖRECELİĞİ 72
– *Mutluluk ve haset* 76

V. İYİ'Yİ YAPMAK 81
– *'Nedensiz edimler'* 84
– *Görece özgürlüğün amacı* 85
– *İyilik yapma yetersizliği* 85
– *Karşıtını destekleme* 88
– *İyi kötüye eşittir* 92
– *Niçin bu kadar az iyi var?* 93

VI. İNSAN GERÇEKLİĞİNİN GERİLİMSEL DOĞASI 100
– *'Ben'in karşı kutupları* 102
– *Gerilim* 105
– *Gerilimin mekanizması* 106
– *Gerilimlerin ustalıkla yönlendirilmesi* 111
– *Başka konuma koyma* 116
– *Uluslararası gerilim* 118
– *Nihai gerilim* 119

VII. ÖTEKİ FELSEFELER 122
– *Hıristiyanlık* 123
– *Lamacılık* 132
– *Hümanizm* 135
– *Sosyalizm* 138
– *Faşizm* 143
– *Varoluşçuluk* 144

VIII. PARA SAPLANTISI 147
– *Servet ve yoksulluk* 148
– *Hazzın parasallaşması* 152
– *Otomasyonun yarattığı boşluk* 156
– *Boş zaman görevleri* 158
– *Sayılarla ölüm* 160
– *Sonuç* 165

IX. YENİ BİR EĞİTİM 167
– *Evrensel bir dil* 170
– *Eğitimin üç diğer amacı* 174
– *Milliyetçilik* 174
– *Sanat ve bilim* 177
– *Oyunlar* 187
– *Suçluluk* 189
– *Yetişkinlik* 193
– *Âdem ile Havva* 195
– *Cinsel özgürlük* 197
– *İç eğitim* 206
– *Şimdinin önemi* 207
– *İç bilgi* 209
– *Özet niteliğinde eğitim* 213

X. SANATIN ÖNEMİ 216
– *Zaman ve sanat* 217
– *Sanatçı ve sanatı* 223
– *Sanat ve toplum* 228
– *Sanatçılar ve sanatçı olmayanlar* 230
– *Dâhi ve zanaatçı* 235
– *Üslup insan değildir* 237
– *Şiir sanatı ve insanlık* 239

XI. BİREYDEKİ ARİSTOS 248

— Ek: Herakleitos 252

Önsöz

Bu kitap ilkin onu okumuş olan hemen herkesin aksi yöndeki tavsiyesine karşın yayımlandı. Bunun, 'imaj'ım için iyi olmayacağı söylendi bana; ve eğer arkamda çok-satan bir romanım olmamış olsaydı eminim ki arzulanan bir 'imaj'ın, tasavvur edilebileceği gibi, büyük bir insani –ya da yazınsal– önem taşıyacağına olan inancımın çok az değeri olurdu. Ben o 'başarı'yı, bu 'başarısızlık'ı ortaya çıkarmak için kullandım ve böylelikle ilkelerime göre davranmama inatçılığı suçlamasıyla karşı karşıya geliyorum. İnatçılık bakımından suçlu olduğumu kabul ediyor, ilkesizlik bakımından, etmiyorum; çünkü ben sadece, yazdıklarımla uyum içinde hareket ediyordum.

Aristos'taki* en önemli meselem, bireyin özgürlüğünü yüzyılı-

* *Aristos* sözcüğü eski Yunancadan alınmıştır. Sözcük tekildir ve kabaca, 'belli bir durum için en iyi' anlamına gelir. İlk hecesi vurgulanır.

mızı tehdit eden bütün şu uyuşma-baskıları'na karşı korumaktır; hepimizin üzerine, ama özellikle de kamunun gözü önünde olan herhangi bir kimsenin üzerine konulmuş olan bu baskılardan bir tanesi, bir kişiyi, sayesinde para ve ün kazandığı şeyle–yani, öteki insanların onu en çok kullanmak istedikleri şeyle yaftalama baskısıdır. Bir kişiyi musluk tamircisi diye adlandırmak onun bir yanını betimlemektir, ama aynı zamanda onun birçok başka yanını karanlıkta bırakmaktır. Ben bir yazarım; ve kendimi basılı sözcüklerde ifade etmekten başka özel bir tutukevi istemiyorum. Bu yüzden bu kitabın başlıca kişisel gerekçesi, 'romancı' diye yaftalanan kafese girmeye niyetimin olmadığını bildirmekti.

Bununla birlikte, insanları rahatsız eden sadece kitap meselesi değildi. Tarzım da–yaşam üzerine görüşlerimi ortaya koyduğum dogmatik biçim de rahatsız etmişti. Ama bu da, bireyselliği desteklemeye arzusundan kaynaklanıyordu. *Kendi* inandığım şeyleri açık açık bildirerek *sizi* de kendi kendinize inandığınız şeyleri açık açık bildirmeye zorlamayı umuyorum. Görüş birliği beklemiyorum. Bunu isteseydim çok farklı bir biçim ve üslupta yazardım ve haplarımı her zamanki şekerli tabakayla sarardım. Kısacası, bir davayı savunmuyorum.

Dünyamızda felsefenin filozoflara, toplumbilimin toplumbilimcilere ve ölümün de ölülere bırakılması gerektiği yolunda çok yaygın bir görüş vardır. Sanırım bu, zamanımızın büyük sapkınlıklarından–ve tiranlıklarından–biridir. Genel ilgi konusu olan meselelerde (yaşamın anlamı, iyi toplumun doğası, insanlık durumunun sınırları gibi) yalnızca uzmanın–ve yalnızca kendi konusunda–görüşlere sahip olma hakkı olduğu görüşünü tümüyle reddediyorum. İzinsiz girenler dava edilecektir levhaları, bereket versin ki, kırlık yörelerimizde gitgide ender görülür oldu; ama bunlar hâlâ, edebiyat ve entelektüel yaşamımızın yüksek duvarlı binalarının çevresinde mantar gibi bitiyorlar. Teknolojideki bütün büyük başarılarımıza karşın bizler, dar profesyonel alanlarımızın dışında, zihinsel olarak şimdiye değin varolmuş en tembel ve en koyunsu kuşaklardan bir tanesiyiz. Ancak bu kitabın bir başka amacı da, iyimserliğin onsekizinci yüzyılın ve kendinden hoşnutluğun da ondokuzuncu yüzyılın yakasını

bırakmaması gibi, hoşnutsuzluğun yüzyılımızın yakasını bırakmamasının ana nedeninin, tam da en temel insani doğuş hakkımızı gözden kaçırmak olduğunu ortaya koymaktır: Yani, bizi ilgilendiren her şey üzerinde kendi kendimize bir görüş sahibi olmak.

İstenmeyen sinyalleri okumama konusunda Nelson ile aynı yöntemi kullanarak, kimi eleştirmenler bu kitapta ve iki romanımda–*Koleksiyoncu* ve *Büyücü*–benim bir gizli-faşist olduğum kanıtını da gördüler. Ben bütün yetişkinlik yaşamım boyunca insanın benimseyebileceği tek ussal politik öğretinin demokratik sosyalizm olduğuna inandım. Ama benim hiçbir zaman inanmadığım şey, şu son yirmi yılda popüler olan türden yarı-duygusal liberalizmdir; yani, derinden benimsenen inançtan ya da tepkiyi yok etmek için düşünülüp taşınılmış girişimden çok avangard sosyal çevrelerle ve son moda gazetelerle uyuşan türden bir görüş. Benzer biçimde, sosyalizmin proletaryanın tek mülkiyeti olduğu ve sosyalist politikadaki başlıca sesin de her zaman örgütlü emek gücünün sesi olması gerektiği türünden bir kuram için harcanacak çok zamanım yok. Sosyalizmin yükselişini çok büyük ölçüde sendika hareketine borçluyuz; ama artık göbek bağını kesmenin zamanıdır.

Bu kitaptaki başlıca tema–*Koleksiyoncu*'da da olduğu gibi–benzer biçimde yanlış anlaşılmıştır. Öz olarak bir Yunanlı filozoftan, Herakleitos'tan gelmektedir. Herakleitos konusunda çok az şey biliyoruz, Yunan felsefesinin ihtişamlı çağından önce yaşamıştır, ve yapıtından bütün geriye kalan çoğunlukla karanlık fragmanlardan oluşan birkaç sayfadır. Ünlü bir kitapta–*Açık Toplum*–Profesör Karl Popper, Herakleitos'a, modern totalitarizmin atası olduğu için (başka hiçbir şey için olmasa bile, Platon'u etkilediği için), karşı inandırıcı bir dava başlatmıştır. Herakleitos, insanlığı, ahlâkî ve entelektüel bir *élite* (*aristoi*, iyiler, doğuştan soylu olanlar *değil*–bu, daha sonraki bir anlamdır) ve bir de düşünmeyen, uyuşan bir kitle–*hoi polloi*, çoğunluk, olarak ikiye bölünmüş görüyordu. Böylesi bir ayrımın, efendi-ırk, üstün insan, azınlık ya da tek kişi tarafından yönetim, ve benzeri görüşler konusunda kuramlar ortaya atmış daha sonraki bütün şu düşünürlerin ellerinde neye dönüştüğünü insan kolaylıkla görebilir. Herakleitos'un, tıpkı kendinden masum, yere bı-

rakılmış bir silah gibi, gericiler tarafından kullanılmış olduğu yadsınamaz: Ama bana öyle geliyor ki onun temel savı *biyolojik bakımdan* çürütülemez.

İnsanın çaba harcadığı her alanda başarıların, ileriye atılan adımların çoğunun bireylerden geldiği çok açıktır–ister bilim ya da sanat dahileri söz konusu olsun, isterse azizler, devrimciler ya da başka ne derseniz . Ve, buna karşılık, insanlığın büyük kitlesinin büyük ölçüde zeki–ya da büyük ölçüde ahlâklı, ya da sanatsal olarak büyük ölçüde yetenekli, ya da gerçekte daha soylu insan etkinliklerinin herhangi birisini yerine getirecek ölçüde nitelikli olmadığını bilmek için, zekâ testlerinin kanıtlarına ihtiyaç duymayız. Elbette bundan hemen, insanlığın açık açık tanımlanmış iki gruba bölünebileceği, yetkin olan bir Azınlık ile horgörülesi bir Çoğunluk olduğu sonucuna varmak, budalacadır. Derecelemeler sonsuzdur; ve bu kitaptan başka hiçbir fikir edinmemiş olsanız bile, umarım *Azınlık ile Çoğunluk arasındaki ayırıcı çizgi bireyler arasından değil, her bir bireyden geçmelidir* dediğimde neyi söylemek istediğimi anlarsınız. Kısacası hiçbirimiz tümüyle kusursuz; ve hiçbirimiz tümüyle kusurlu değiliz.

Öte yandan, tarih–özellikle de yirminci yüzyılda–toplumun yaşamını, sürekli olarak, Azınlık ile Çoğunluk arasında, 'Onlar' ile 'Biz' arasında bir çatışma olarak gördüğünü göstermektedir. *Koleksiyoncu*'daki amacım bu çatışmanın sonuçlarının bazılarını, bir mesel aracılığıyla, çözümlemeye girişmekti. Kızı kaçıran Clegg, kötülük yaptı; ama ben onun kötülüğünün büyük ölçüde, belki de tümüyle, kötü bir eğitimin, yaşadığı kötü çevrenin, öksüz kalmanın sonucu olduğunu göstermeye çalıştım: Yani, üzerinde hiçbir kontrolünün olmadığı o etkenlerin sonucu. Kısacası, Çoğunluk'un gücül *masumluğunu* temellendirmeye çalıştım. Hapsettiği kız, Miranda, kendi üzerinde Clegg'den biraz daha kontrole sahipti: Varlıklı anababaya, iyi eğitim fırsatına, soyundan aldığı yeteneğe ve zekâya sahipti. Bu, onun kusursuz olduğu anlamına gelmiyor. Tam tersine–birçok üniversite öğrencisi gibi, fikirlerinde kibirliydi, kendini beğenmişti, liberal-hümanist bir snobdu. Ancak eğer ölmemiş olsaydı, daha iyi biri, insanlığın acilen ihtiyaç duyduğu türden biri olabilirdi.

Clegg'deki edimsel kötülük Miranda'daki gizil iyiliği altetti. Bununla, geleceği kara bir kötümserlikle gördüğümü söylemek istemedim; değerli bir *élite*'in barbar sürüleriyle tehdit edildiğini de. Sadece, biyolojik Azınlık ile biyolojik Çoğunluk arasındaki bu hiç gereği olmayan vahşi çatışmaya göğüs germedikçe (bir yandan büyük ölçüde gereksiz haset ve öte yandan da gereksiz horgörü üzerine temellenen bir çatışma); hepimiz de eşit insan haklarıyla doğmakla birlikte, eşit doğmadığımızı ve hiçbir zaman da doğmayacağımızı kabul etmedikçe; Çoğunluk eğitilip yanlış bir varsayıma dayanan aşağılık olmak duygusundan ve Azınlık eğitilip eş ölçüde yanlış bir varsayıma dayanan biyolojik üstünlüğün bir varoluş durumu olduğu görüşünden kurtulmadıkça–oysa gerçekte *bir sorumluluk durumudur*–daha doğru ve daha mutlu bir dünyaya hiçbir zaman varamayacağız.

Bu kitapta başka bir yerde, yaşamı kutuplar halinde görmenin önemini; bireylerin, ulusların, fikirlerin güç, enerji ve yakıt alabilmek için karşıtlarına, düşmanlarına ve zıtlarına, yüzeysel görünüşlerin düşündürdüğünden çok daha bağımlı olduğunu ileri sürüyorum. Bu aynı zamanda Azınlık ile Çoğunluk, evrimsel olarak ayrıcalıklılar ve ayrıcalıklı olmayanlar arasındaki muhalefet için de geçerlidir. Bu savaş düzenine sokulmuş durumda, açıkça sağlıksız olanların yanısıra, sağlıklı ürünler vardır. Ama dünyamızda yanlış olanı tek bir sözcük özetleyecek olsa, bu kuşkusuz *eşitsizlik* sözcüğüdür. Başkan Kennedy'yi öldüren, Lee Harvey Oswald değil eşitsizlikti. Hiçbir zaman kontrol edemeyeceğimiz büyük etken olan rastlantı, yaşamı her zaman eşitsizlikle kaplayacaktır. Ve insanın kendisinin bu kötü virüsü sınırlamaya uğraşmak yerine onu dünyamızda körce yaymaya devam etmesi delilik gibi gözükmektedir.

Bu, *Koleksiyoncu*'da ve bu kitapta daha derinde yatan mesajdı. Her ne olursa olsun, sanırım siz de onun faşistçe bir mesaj olmadığını kabul edeceksiniz.

1968

Bu yeni İngiliz baskısına, onbir yıl sonra sadece, daha çok geçmişe yönelik şu notu eklemek istiyorum. Bu metne getirdiğim çeşitli düzeltmelerin en boşuna olanı, kitabın özgün altbaşlığı 'Fikirlerle Bir Otoportre'nin çıkarılması oldu, çünkü bu ifade büyük olasılıkla kitabın olduğu şeyi, ya da daha doğrusu, geçmişte olduğu şeyi–çünkü çizdiği tablo şimdi bana şu anki varlığımdan oldukça uzak gözüküyor–en iyi şekilde dile getiriyordu. Duygu ve görüşlerimin o kadar değişmiş olmasından değil bu; ama hiç kuşku yok ki görüşlerimi şimdi böyle, bu denli dobra dobra ve koşulsuzca dile getirmezdim.

Oxford'da daha bir lisans öğrencisiyken giriştiğim ilk yazı, böylesi 'düşüncelerin' not defterlerine kaydedilmesi oldu, ve öğrenimini gördüğüm dilin ve dersin etkisi, Fransızca ve edebiyatı, hiç kuşkusuz can sıkıcı biçimde belirgin. Sanırım Fransızca öğrenimi gören çoğu Anglo-Sakson öğrenci (eğer bir gün kendi dillerinde yazmayı düşünüyorlarsa) Fransızlara özgü açıklıkla, belirginlikle ve daha özel olarak da bunun Pascal, La Rochefoucauld ve Chamfort gibi yazarlarca ortaya konan biçimiyle tehlikeli bir gönül ilişkisine girmek zorunda kalıyor. Her zaman en çok sevdiğim–hatta öğrenciyken bile–bir Fransız filozofunun ruhunun bu kitaba ne denli az sızabilmiş olduğunu görmekten beni alıkoymuş olabilen şey, sadece kendi körlüğüm ya da İngilizce'nin gözle görülür biçimde uygun olmadığı türden bir retoriğe duyulan delicesine hayranlıktır. Montaigne'i ustam olarak almış olsaydım çok daha iyi yapardım; o, Avrupa düşünce tarihinde profesyonellerin yanında ayakta kalabilen tek amatördür.

Bu yüzden, 1968'in gözden geçirilmiş versiyonunun yeniden basımı olan bu baskıda daha fazla bir düzeltme yapmadım, ve dünyanın 1950'lerde–metnin büyük bir bölümü bu dönemde yazılmıştır–genç bir İngilize nasıl göründüğünü göstermesi dışında ona daha fazla sahip çıkacak değilim. Onu yazmış olmaktan ötürü memnunluğum sürüyorsa, bunun nedeni esas olarak, şimdi böylesi bir girişime kalkışmanın bile beni çok şaşırtacağıdır. Hem Doğu'da hem de Batı'da çaresi bulunur kusurlara, büyük adaletsizliği ve eşitsizliği hoşgörmeyi sürdürerek girdiğimiz korkutucu risklere olan körlüğümüz artıyor; yüzyılımız, on sekizinci yüzyılda olduğu gi-

bi, büyük bir hesaplaşmaya doğru gidiyor, ve 1989'a, 1984'den daha büyük bir felaket önseziyle baksak iyi ederiz. Ne yazık ki, komünist ya da kapitalist, şu anki *ancien régime*'lerimizde, beni burada söylenenlerin çoğundan utandıracak, ürkütücü derecede az şey var.

1979

Giriş

~ 1 ~

Başlamak üzere olduğunuz kitap notlar biçiminde yazıldı. Kendi tembelliğimden değil, her türlü retoriği, üslup aracılığıyla her türlü iknayı ortadan kaldırma girişimi. Notların çoğu dogmatik görüş ifadeleri; ve burada, benzer biçimde, niyetim inandırmaya zorlamak değil, tersine, yapay yollarla her türlü ikna olasılığını saf dışı etmek. Fikirlerimin, salt hoş bir biçimde sunuldukları için beğenilmesini istemiyorum; fikir olarak beğenilmesini istiyorum.

~ 2 ~

Bir diyalog değil bu, ama bir diyalogun yalnızca bir yanı. Ben bildiriyorum; siz, arzu ederseniz, çürütürsünüz.

~ 3 ~

Söylediklerimin bazıları kurgulamanın ve genellemenin her zamanki kusurunu taşıyor; hiçbir kanıt yok. Var olan kanıt sizin uyuşmanızda yatıyor; karşı kanıt ise, uyuşmamanızda. Birçok modern filozof doğrulanmayan ifadelerin bilimsel olarak anlamsız olduklarını ileri sürecek; ama ben felsefenin yalnızca bir bilim olduğunu ya da olacağını kabul edemem.

~ 4 ~

Ben önce bir şairim; ve sonra bir bilim adamı. Bu, yaşamöyküsel bir gerçek, bir erdem değil.

~ 5 ~

İnsanın temel akıl sağlığına inanıyorum ve bundan sonra okuyacaklarınız bu inancın birer anımsatıcısı.

I
Evrensel durum

~ 1 ~

Neredeyiz? Bu durum nedir? Bir efendisi var mıdır?

~ 2 ~

Zaman içinde madde bize, hayatta kalarak kazandığımız hakla, iki karşıt ilke tarafından yönetilirmiş gibi gözükür: Yasa, ya da örgütleyici ilke ve Kaos, ya da dağıtıcı ilke. Bu ikisi, bizim için birisi ayırıcı ve inşa edici, ötekisi ise yıkıcı ve zarara yol açıcı bu iki ilke, sonsuz çatışma içindedirler. Bu çatışma varoluştur.

~ 3 ~

Varolan her şey, varolarak ve varolan tek şey olmayarak, bireyselliğe sahiptir.

~ 4 ~

Bilinen evren, kurucu öğelerinde ve yasalarında tek biçimlidir. Ondaki her şeyin ya da her bir bireysel şeyin, zaman içinde bir ölümü ve bir doğumu vardır. Bu doğum ve bu ölüm bireyselliğin alametleridir.

~ 5 ~

Maddenin biçimleri sonludur, ama madde sonsuzdur. Biçim bir ölüm hükmüdür, madde öncesiz sonrasız yaşamdır.

~ 6 ~

Bireysellik hem acının duyumu hem de haz duygusu için gereklidir. Acıların ve hazların her ikisi de bütünün tek bir amacına hizmet ederler: Maddenin sürgitmesi. Bütün acılar ve hazlar kısmen oldukları gibidirler, çünkü paylaşılmazlar; ve çünkü, bir bireyin işlevleri olduklarından, sona ererler.

~ 7 ~

Yasa ve Kaos, varoluşa egemen olan iki süreç, bireye eş ölçüde kayıtsızdır. Kaos için, Yasa tahrip edicidir; Yasa için, Kaos. Bireyi eş ölçüde yaratırlar, ona söz geçirirler ve onu yok ederler.

~ 8 ~

Bir bütün olarak, hiçbir şey adaletten uzak değildir. Şu ya da bu bireye, talihsiz gelebilir.

~ 9 ~

Bütünde, herhangi tekil bir şeye ilgi gösteren hiçbir güç ya da tanrı olamaz, ama bütünle ilgilenen bir güç olabilir.

~ 10 ~

Bütünün hiç gözdesi yoktur.

DENİZ KAZASI VE SAL

~ 11 ~

Salı üzerindeki insanlık. Sonsuz okyanus üzerindeki sal. Şu anki hoşnutsuzluğundan, geçmişte mutluyken feci bir deniz kazası olduğu sonucunu çıkarıyor insan; bir altın çağ, bir Cennet Bahçesi. Aynı zamanda ilerde bir yerde vaat edilmiş bir toprak, çatışmasız bir toprak olduğu sonucunu çıkarıyor. Bu arada, sefil bir halde *en passage** bulunuyor; bu mit, dinsel inançtan daha derinde yatıyor.

~ 12 ~

Salda yedi kişi var. Yaşamdaki iyi şeylerin ıstırabı uzatmaktan başka bir işe yaramayan aldatmacalar olduğunu düşünen kötümser; düsturu *Carpe diem*–gününü gün et–olan ve salın en iyi bölümünü kendine ayırmak için elinden geleni yapan benmerkezci; vaat edilmiş toprağı görebilmek için hep dikkatle ufku tarayan iyimser; yolculuğun seyir defterini tutmak ve denizin, salın ve öteki kazazede arkadaşların durumunu kaydedecek yeterli şeyler bulan gözlemci; kendisini yadsıma ve başkalarına yardım etme ihtiyacını karşılamak için kendi gerekçesini bulan özgecil; denize atlayıp her şeye son vermeye, karşı çıkmaktan başka hiçbir şeye inanmayan Stoacı; ve son olarak, çocuk; bazılarının mükemmel bir ses perdesiyle doğmaları gibi, mükemmel bir cehaletle doğmuş olan çocuk–sonunda her

* (Fr.) Geçiş halinde. (ç.n)

şeyin açıklanacağına, kâbusun sona erip yeşil kıyının görüneceğine inanan, acınacak derecede her yerde karşımıza çıkan çocuk.

13

Ama hiç deniz kazası olmadı; hiç vaat edilmiş toprak olmayacak. Şayet ideal bir vaat edilmiş toprak, bir Kenan ili, olmuş olsaydı, insanlar için oturulmaz olurdu.

14

İnsan bir fail arayıcısıdır. Kör bir rüzgârın içindeki bu oluş için, bir salın üzerindeki bu oluş için bir fail ararız; gizemli gücü, neden olanı, tanrıyı, varlığın ve yokluğun gizemli maskesinin ardındaki yüzü ararız. Bazıları kendi iyi tabiatlarından etkin bir tanrı yaparlar; iyi yürekli bir baba, nazik bir anne, bilge bir erkek kardeş, sevimli bir kız kardeş. Bazıları özniteliklerden etkin bir tanrı yaparlar: merhamet, ilgi ve adalet gibi arzu edilir insani öznitelikler. Bazıları kendi kötü tabiatlarından etkin bir tanrı yaparlar; sadist derecede zalim ya da son derece abes bir tanrı; gizlenen bir tanrı; savunmasız bireyin karanlık sömürgeni; *Tekvin 3:16-17*'nin zehirli tiranı.

15

Bu türler arasında, yani etkin bir iyi tanrıya gönülden inananlarla etkin bir kötü tanrıya gönülden inananlar arasında, büyük çoğunluk Pangloss ile Eyüb arasında kalan bir koyun sürüsü gibi yer değiştirip dalgalanır. Boş bir imgeye içten olmayan saygı gösterisinde bulunurlar; ya da hiçbir şeye inanmazlar. Bu yüzyılda Eyüb'e doğru sürüklenmişlerdir. Eğer etkin iyi bir tanrı varsa, 1914'den beri çok düşük ücretler ödemiştir.

16

Ancak insan yaşamak için bir neden gördükçe, başka bir neden de gizemli kaynaktan fışkırır. Böyle olması gerekir, çünkü o varolma-

yı sürdürür. Bu açıklanamaz su üstünde kalma yeteneği onu rahatsız eder. O varolur, ama suistimal edilir.

17

İnsan sürekli bir eksikliktir, sonsuz bir yoksunluktur, bireysel şeylere görünüşte sonsuz bir kayıtsızlık içinde bulunan görünüşte sonsuz bir okyanusta sürüklenmektedir. Belli belirsiz, başka salların başına gelen felaketleri görür, onun için üstlerinde başka insanlar olup olmadığını saptayamayacağı kadar uzak sallar, ama üstlerinde başka insanlar olmadığını varsayabileceği kadar da çok sayıda ve özdeş sallar.

18

Hayatta kalmayı başarmış, ancak her zaman hayatta kalması kesin olmayan bir dünyada yaşar. Olan her şey hayatta kalmıştır, ama hayatta kalmayabilirdi de. Her dünya bir Nuh'un gemisidir ve her zaman öyle olacaktır.

19

Salının, dünyasının, özellikle kayrılıp himaye edildiğini ileri süren eski mit şimdi gülünç gözükmektedir. İnsan çok uzak süper novalardan gelen mesajı görmüş ve anlamıştır; güneşin gitgide büyüyüp ısındığını ve dünyasının bir gün bir alevler okyanusunda beyaz-sıcak bir top olacağını bilir; ve güneşin hidrojen bombasının daha önce ölmüş bir gezegeni tamamen yakıp kavuracağını bilir. Bekleyen ve kullanılmaya amade başka hidrojen bombaları vardır. Önündeki manzara içeriye ve dışarıya doğru dehşet vericidir.

~ 20 ~

Ancak insanlık, *insanlık için* tüm olanaklı durumların en iyisinde bulunmaktadır. Sizin için ya da benim için, şu ya da bu birey için; şu ya da bu çağ için; şu ya da bu dünya için en iyi olmayabilir.

~ 21 ~

Bizim için olası en iyi durumdur, çünkü sonlu rastlantının sonsuz bir durumudur: yani, temel ilkesi her zaman rastlantı olacaktır, ama sınırlar içinde bir rastlantı. Sınırsız bir rastlantı fiziksel yasaları olmayan bir evren olurdu: Yani, sürekli ve mutlak bir kaos.

~ 22 ~

İstencini açığa vuran, bizi 'duyan', dualarımıza yanıt veren, gönül alıcı olan, basit insanların hayal etmekten hoşlandıkları türden bir tanrı arzu edilir bir tanrı olurdu: Böylesi bir tanrı bütün rastlantımızı, bütün amacımızı ve bütün mutluluğumuzu ortadan kaldırırdı.

~ 23 ~

Rastlantı bizi rastlantı içinde yaşamaya koşullamıştır. Bütün hazlarımız ona bağlıdır. Bir hazzı ayarlayıp onu merakla beklesem de, ondan aldığım nihai zevk gene de bir rastlantı meselesidir. Zamanın geçtiği her yerde, rastlantı vardır. Bir sonraki sayfayı çevirmeden ölebilirsiniz.

~ 24 ~

Ben varım, ben var değildim, var olmayabilirdim, var olmayabilirim, var olmayacağım'dır.

~ 25 ~

Anlam'a, amaca ve hazza sahip olabilmemiz için, içindeki her bireysel şeye kayıtsız olan bir bütün içinde yaşamamız zorunlu olmuştur, olmaktadır ve her zaman olacaktır; bu bütünün kayıtsızlığının kesin biçimi öyledir ki varoluşun süresi ve her bir bireysel şeyin varoluşu esnasındaki talih temel olarak, ama aynı zamanda koşulsuz olmamak üzere rastlantısaldır.

~ 26 ~

Istırap, ölüm, felaket, talihsizlik, trajedi dediğimiz şeye özgürlüğün bedeli demeliyiz. Bu ıstıraplı özgürlüğe tek seçenek ıstırap çekmeyen bir özgürlüksüzlüktür.

TANRI OYUNU

~ 27 ~

Bir tanrı olduğunuzu hayal edin ve bir evrenin yasalarını koyun. İşte o zaman kendinizi Tanrısal Açmaz'da bulursunuz: İyi yöneticiler herkesi eşit biçimde ve adilâne yönetmelidir. Ancak hiçbir yönetim edimi, biri dışında, bütün farklı durumlarında, herkes için adil olamaz.

~ 28 ~

Tanrısal Çözüm, yönetilenlerin yönetildik diyemeyeceği bir anlamda yönetmeden yönetmektir; yani, içinde, yönetilenlerin kendilerini yönetmek zorunda oldukları bir durum oluşturmaktır.

~ 29 ~

Eğer bir yaratıcı olmuş olsaydı, ikinci edimi ortadan kaybolmak olurdu.

~ 30 ~

Masanın üzerine zarları koyun ve odayı terk edin; ancak oyunculara odada hiç bulunmamış olduğunuz olanaklı gözüksün.

~ 31 ~

İyi insan ve böylelikle de iyi evrensel yetişme, sabit sınırlar içinde, gelişme özgürlüğü ya da rastlantı verir.

~ 32 ~

Bütün, firavunvari bir kozmos; piramitlere, bir araya toplanmalara, kölelere duyulan kör bir saplantı değildir. Bizim piramidimizin tepe noktası yoktur; bir piramit değildir o. Bizler doruğu hiçbir zaman göremeyecek olan köleler değiliz, çünkü hiçbir doruk *yoktur*. Yaşam yüz yıl sonra şimdi olduğundan daha az kusurlu olabilir; ama ondan yüz yıl sonra daha da az kusurlu olacaktır. Mükemmelleşebilme anlamsızdır, çünkü sonsuz *sürece* nerede girersek girelim bir çeşit nostaljiyle geleceği bekleriz ve daha iyi bir çağı hayal ederiz. Mükemmelleşebilme aynı zamanda kötüdür, çünkü mükemmeliğin bir son durağı şimdinin bir kanserini doğurur. Mükemmelleşebilinirciler için, yarınki mükemmel sonlar bugünkü çok mükemmel olmayan araçları haklı kılar.

~ 33 ~

Hiçliğe doğru inşa ederiz; sürekli inşa ederiz.

~ 34 ~

Evrenimiz olası en iyi evrendir, çünkü hiçbir Vaat Edilmiş Toprak içeremez; bütün hayal ettiklerimize sahip olabileceğimiz hiçbir nokta yoktur. Biz istemek üzere tasarımlanmışızdır: İsteyecek hiçbir şey olmazsa, rüzgârsız bir dünyadaki rüzgâr değirmenleri gibi oluruz.

~ 35 ~

Emily Dickinson şöyle der: *Eğer yaz bir önkabul olsaydı, karın ne büyüsü olurdu?*

~ 36 ~

Olası en iyi durumdayızdır, çünkü yüzeyin altındaki her yeri bilmiyoruz; niçin olduğunu hiçbir zaman bilmeyeceğiz; yarını hiçbir zaman bilmeyeceğiz; bir tanrıyı ya da bir tanrının olup olmadığını hiçbir zaman bilmeyeceğiz; kendimizi bile hiçbir zaman bilmeyeceğiz. Dünyamızın çevresindeki bu gizemli duvar ve ona ilişkin algımız bizi hayal kırıklığına uğratmak için değil, bizi yeniden şimdi'ye, yaşama, şu anki varoluşumuza yöneltmek için oradadır.

SONLULUK VE SONSUZLUK

~ 37 ~

Kozmos, sonsuz bir ateş, atomlar, biçimler, çarpışmalar, çekimler, sporlar, değişimler, uzay-zaman sürekliliği içinde olup biten her şeyin çoğalmasıdır; Yasa, Kaos'a karşı ancak böyle varolabilir, ve Kaos, Yasa'ya karşı ancak böyle varolabilir.

~ 38 ~

Sadece sonsuz şekilde çoğalan bir kozmosta hem düzen hem de düzensizlik sonsuza kadar bir arada varolabilir; amaçlı tek kozmos sonsuza kadar çoğalan kozmos olmalıdır. Bu yüzden yaratılmamıştır, ama her zaman vardır.

~ 39 ~

Sonlu bir yaratım anlaşılmaz bir şeydir. Eğer bir yaratıcı kendine yeterli olmasaydı, hem bunun bilincinde olup hiçbir şey yapmadığı bir zamanı, hem de bu yetersizliğine bir çare bulduğu bir zamanı

varsaymak saçma olurdu. Hangisine inanmak daha kolaydır? Her zaman bir şey olduğuna mı yoksa bir zamanlar hiçbir şey olmadığına mı?

~ 40 ~

Hıristiyanlık yaratımın bir başlangıcı, ortası ve sonu olduğunu söyler. Yunanlılar yaratımın zamansız bir *süreç* olduğunu ileri sürüyorlardı. Her ikisi de doğrudur. Yaratılan her şeyin ve dolayısıyla bireysel olan her şeyin bir başlangıcı ve bir sonu vardır; ama hiçbir evrensel başlangıç ve son yoktur.

~ 41 ~

Evrenimiz kendi üzerine çökebilir, kırmızı ışık maviye dönüşebilir. Bütün evrenler; yıldızlar arasındaki serin uzamlarda büyüyen ve sonra da sonbaharda solan insanlığın çiçeksiz bitkilere özgü üreme organlarıyla, genişleyen ve büzülen bir kalp gibi olabilirler. Ya da öncesiz sonrasız genişleyebilirler.

~ 42 ~

Bir anka kuşu sonsuzluğu; ya da sonsuz bir genişleme. Hangisi olursa olsun, astrofizikçiler şimdi Herakleitos'un tahmin ettiği şeyi biliyorlar: Güneşler ısınarak sonunda kendi gezegenler sistemini yok ederler. Pencereden dışarıya bakın: Gördüğünüz her şey ateş ile ateş arasındaki geçiş halinde donmuş ateştir. Kentler, denklemler, sevgililer, manzaralar: Hepsi de hidrojen kazanına doğru koşturuyorlar.

~ 43 ~

Kendi evrenimiz için kesin bir oluş noktası saptayabilsek bile, gözlem gücümüzün sınırlarının ötesinde yer alabilen ya da alamayan şeylerin oluşunu saptayamayız. Bilimde sanki şu anki bilgi alanımı-

zın ötesinde yer alan şeyler yokmuş gibi davranmak uygundur; ancak mantıksal şanslar eşit düzeydedir, ve pratik olasılıkların hepsi de benim tarafımdadır.

∾ 44 ∾

Kendi varolmasında her şey biricik olsa da, türünde hiçbir şey biricik değildir, bir kozmos bile.

∾ 45 ∾

Eğer bir kozmos sonsuzsa, sonu yoktur. Eğer sonu yoksa, hizmet ettiği bir hedef olamaz. Onun tek hedefi araçlarında yatmalıdır. Varolmak için varolur o.

∾ 46 ∾

Bütün bilinçli varlıkların eşit öneme sahip olmasına yalnızca bir süreç olanak verir: Sonsuz bir süreç. Evrimin yöneldiği herhangi bir hedef olsaydı, o zaman siz ve ben bir firavunun köleleri, bir piramit işçisi olurduk. Ama hiçbir hedef yoksa, ve yalnızca sonsuz bir evrende hiçbir hedef olamazsa, o zaman hangi dünyadan ya da çağdan gelirseniz gelin, siz ve ben eşitizdir. Her ikimiz için de eğim aynıdır ve aynı ölçüde öne ve geriye uzanır. Bütünün sonsuz olduğunun büyük kanıtıdır bu. *Bütün hiçbir zaman yaratılmamıştır ve hiçbir zaman son bulmayacaktır, bu yüzden ondaki her şey eşit olabilir.*

'TANRI'

∾ 47 ∾

Sözcüğü alışılagelmiş anlamlarından ayırabilmek; bütün insani çağrışımlarından arıtabilmek için tırnak içine alıyorum.

~ 48 ~

'Tanrı' bir durumdur. Bir güç, ya da bir varlık, yahut bir etki değil. Eril bir 'o' ya da dişil bir 'o' değil, cinsiyeti olmayan bir 'o'dur. Mevcudiyet ya da mevcudiyet-olmayış değil, içinde hem mevcudiyetin hem de mevcudiyet-olmayış'ın bulunabileceği durumdur.

~ 49 ~

İnsanlar olmayan şeyin olan şeyi etkileyebileceğini anlayamadıkları için, 'Tanrı'nın olduğunu ve eylediğini ileri sürerler. Bizim 'Tanrı'yı ve onun hikmetlerini bilmeyişimiz her zaman sonsuz kalacaktır. *Tanrı nedir?* diye sormak *Sonsuzluk ne zaman başlar ve biter?* diye sormak kadar boştur.

~ 50 ~

Varoluş nihai ya da gizil olarak bilinebilirdir; 'Tanrı' sonsuz ölçüde bilinemezdir. Öğrenip öğrenebileceğimiz en çok şey, varoluşun niçin *olduğu gibi olduğu*; sürüp gidebilmek için niçin böylesi yasaları ve böylesi öğeleri gerektirdiğidir. *Niçin* olduğunu nihai olarak hiçbir zaman öğrenemeyeceğiz.

~ 51 ~

Aziz Augustinus şöyle der: *Biz Tanrı'nın sadece ne olmadığını biliriz.* Varoluş bireyseldir, öyleyse 'Tanrı' bireysel değildir. Varoluş değişir, öyleyse 'Tanrı' değişmez. Varoluşun araya girme gücü vardır, öyleyse 'Tanrı'nın yoktur. Varoluş sonludur, öyleyse 'Tanrı' değildir. Ama 'Tanrı' her yerde mevcuttur, çünkü varolan (ve bu yüzden bireysel olan) her şey değildir.

~ 52 ~

'Tanrı' var değildir; ancak onun var-olmayışı evrensel olarak mevcuttur ve evrensel olarak etkir. Maddi organizmalar için anlamlı

olan herhangi bir biçimde var olamaz o; ama bu, bu durumun böylesi organizmalar için anlamsız olması demek değildir. Sözgelimi, kavga eden iki adam görür, ama müdahale etmezseniz (her ne kadar edebilecek durumda olsanız da), o zaman gerçekte müdahale etmeyerek müdahale etmiş olursunuz; ve 'Tanrı' için de aynı şey söz konusudur.

~ 53 ~

Bütün, içkin olarak, içinde ilkelerin ve olayların her şey olduğu ve bireysel şeyin hiçbir şey olmadığı bir durumdur. Böylelikle bireysel şeye tümüyle kayıtsız olduğu için, 'Tanrı' bütünle tam bir duygudaşlık içinde olmalıdır. Ama o duygudaşlığını varolmayarak ve tümel bilinemezliğiyle ifade eder. O *wu wei* ve *wu ming*'dir, eylemsiz ve adsızdır.

~ 54 ~

Tao Te Ching şöyle der:

LXVII. Eğer herhangi bir şeye benzeseydi şimdi çoktan anlamsız olurdu.

LVII. Bilge, ben hiçbir şey yapmıyorum ve insanlar kendiliklerinden değişiyorlar. Ben kımıltısızlığı yeğliyorum ve insanlar kendilerini düzeltiyorlar. Ben müdahale etmiyorum ve insanlar kendi kendilerine refaha kavuşuyorlar, der.

LI. Yüzbinlerce kişiye yaşam verir, ancak hiçbir mülkiyet iddiasında bulunmaz; kazançlar sağlar, ancak hiç teşekkür istemez; göz kulak olur, ancak hiçbir otorite uygulamaz.

X. Eyleme başvurmaksızın insanları sevebilir ve devleti yönetebilir misin?

~ 55 ~

Eğer bireysel şey acı çekerse bu, bütün acı çekmesin diyedir. Bu sadece içinde rastlantının, zamanın ve değişkenliğin temel özellikler olduğu bireyselleşmiş madde dünyasında olabilir.

~ 56 ~

Sonsuzluk kavramı sonsuzluğun amacı dışındaki her amacı dışlar. Eğer mutluluk duyumları edinebiliyorsak, mutluluğu yaşayan insan varlıkları biçimindeki maddenin sonsuzluğun amacına hizmet etmesinden ötürü böyle oluyordur, bu da sonsuzluğun sürdürülmesidir. Çünkü varolmaktan mutluluk duymak varolmayı sürdürmeyi istemektir.

~ 57 ~

Eğer bütünün amacı kendini sadece sürdürmekse, evrimin, nedenselliğin, karmaşık fiziksel yasaların gerekliliği nedir? Haz bilincini bir yana bırakalım, haz deneyimini ortaya atmak niye? Varoluş niye öncesiz sonrasız bir boşluk içindeki öncesiz sonrasız bir taş ya da sonsuz bir durağan atomlar bulutu olmasın ki? Bunun yanıtı insana her zaman basit görünmüştür. Tanrılar marifetlerine hayran olunmasını arzu ederler; şereflerine şarap sunulmasını isterler, ilahiler ve kurban isterler. Ancak bu, içinde biz insanların Azınlık ve yaratımın geriye kalan bütün daha alt bölümlerinin Çoğunluk olduğu, insanbiçimci evrenin eski ve tehlikeli bir sapkınlığıdır. Böyle bir evrende çok etkin bir tanrıyı benimsememiz gerekir; ve çok fazla bizim tarafımızda olan bir tanrıyı, bütünün komutasını elinde tutan, kuşku uyandıracak kadar önyargılı bir figürü.

~ 58 ~

O zaman madde ne diye varolsun ki? Eğer sonsuzluğun tek amacı sonsuzluksa, tek bir hidrojen atomunun bir fazlalık olarak görünmesi gerekir. Ancak sonsuzluk sadece zamanın sonsuzluğu olamaz. Zaman kendinde, mutlak biçimde, varolmaz; her zaman bir gözlemciye ya da bir nesneye görelidir. Saatim yoksa "Zamanı bilmiyorum," derim. Madde olmaksızın zamanın kendisi bilinmezdir; ve sonsuzluk varolmaz.

~ 59 ~

Zaman, maddenin bir işlevidir; ve madde bu yüzden sonsuzluğu gerçek kılan saattir. Son derece özel insani bakış açımızdan maddenin biçimindeki bazı değişiklikler–antropoid beyin hacmindeki sıçrama, özbilincin ortaya çıkışı, aletlerin, dilin keşfi gibi–bize yönelik iyilikçi bir evrensel niyetin yanılmaz kanıtıdırlar. Ancak bütün bunlar, varsayımsal bir dış gözlemciye, zamanın madde üzerindeki etkilerinin basit bir sonucu olarak görünebilir. O bunları *ilerleme* olarak görmezdi–maddenin bugünkü karmaşıklığı gerçekten de bir gerileme, bir geriye gitme, gereksiz bir süsleme olarak görünebilir–tersine, *süreç* olarak görürdü.

~ 60 ~

Kendi türümüz adına sahip çıktığımız bütün özel ayrıcalıklar, şapkamızdaki bütün tüyler, bu dış gözlemciye ilkel bir şefin egzotik tören süsleri kadar saçma görünebilir; bunlar bir arazi ölçümcüsü için bahçemdeki çiçeklerden daha önemli değildir. Çiçeklerim benim için çok şey ifade edebilirler; ancak evrimin amacının onları bana vermek olduğunu ileri süremem.

~ 61 ~

Evrimsel ilerleme adını verdiğimiz şey kendimizden başka bir şey için değildir. 'Evrim' teriminin kendisi, bir şeyden yola çıkarak gelişmeyi varsaymasıyla, yanıltıcıdır. Bizler, gözlemleme ediminin ta kendisiyle gözlemlenen taneciğin doğasını bozan, parçacık fiziğindeki bir gözlemci gibiyizdir.

~ 62 ~

Sürecin onu oluşturan bireysel nesnelere bu kayıtsızlığı, bir kişi değil bir durum olan, müdahale etmeyen bu 'Tanrı,' sonsuzluğun sürdürülmesine duyulan bu kör saplantı–bütün bunlar insan dünyamızı hoşgörülemeyecek ölçüde çıplak bırakıyor görünebilir. Ancak

burada bile bir evrensel duygudaşlığın kanıtı ortaya çıkarılabilir. Nasıl olur da göremeyiz? Bizim varolduğumuz anlamda varolmayarak, müdahale etmeyerek, 'Tanrı' bize, *Homo sapiens*'in, maddenin başka herhangi bir biçimi gibi, zorunluluğu olmadığının, tersine olumsal olduğunun bir uyarısıdır. Eğer dünyamız ortadan kalkarsa, ve onunla birlikte hepimiz, bütün acı çekmeyecektir. Şükretmenin olayların gidişini etkileyebileceğini; olmasını istediğimiz şeylere yönelik bu insani tasarımlarımızın süreç içinde bizim lehimize araya girebileceğini varsaymak, en uzak atalarımızdan miras aldığımız bir delilik, bir yanılsamadır.

~ 63 ~

Bizi kendimizden başka hiç kimse kurtarmayacaktır; 'Tanrı'ya duyulan duygudaşlığın nihai kanıtı da bizim eylem biçimlerimizi seçmekte özgür olduğumuz–ya da çaba göstererek olabileceğimiz–ve böylelikle de en azından sürecin bireye genel kayıtsızlığının düşmanca sonuçlarının bazılarıyla savaşabileceğimiz gerçeğinde yatmaktadır.

~ 64 ~

İstenç özgürlüğü en yüce insani iyidir; hem bu özgürlüğe hem de müdahale eden tanrısallığa sahip olmak olanaksızdır. Bizler, maddenin bir biçimi olduğumuz için, olumsalızdır; ve bu müthiş olumsallık özgürlüğümüze olanak verir.

GİZEM

~ 65 ~

Sonuç olarak niçin varolduğumuzu; niçin herhangi bir şeyin varolduğunu, ya da olması gerektiğini hiçbir zaman bilemeyeceğiz. Bütün bilimimiz, bütün sanatımız, maddenin bütün engin yapısı, temellerini bu anlamsızlıktan alıyor; onun hakkında ileri sürebilece-

ğimiz biricik varsayımlar onun maddenin süregiden varoluşu için hem zorunlu hem de duygudaş olduğudur.

~ 66 ~

Bir efendinin bizi yönetmesini istiyoruz, ama efendimiz yok. Hep nedensel ve hiyerarşik bir tarzda düşünüyoruz. Süreç ve 'Tanrı' birarada-sonsuz'durlar. Bizim sonluluğumuz onları ya da onların nedensizliğini anlayamaz.

~ 67 ~

'Tanrı'ya neden olduğu şey neden olur; 'Tanrı' zorunlu kıldığı, bizim anlayamadığımız şey tarafından zorunlu kılınır.

~ 68 ~

Son çözümlemede, burada niçin yaşamamız gerektiğini bilmediğimiz için yaşamayı sürdürüyoruz. Bilmeyiş ya da rastlantı, insan için su kadar yaşamsaldır.

~ 69 ~

Varolan herhangi bir nesnenin varolmayışını hayal edebiliriz. Onun gerçekten varolduğuna ilişkin inancımız kısmen onun pekâlâ varolmayabileceği gerçeğiyle sağlanır. Şeklin, kütlenin ardında her zaman yokluk, varolmayışın hayaleti durur.

~ 70 ~

Nasıl atom pozitif ve negatif taneciklerden oluşursa, aynı şekilde her bir şey de kendi varoluşu ve varolmayışından oluşur. 'Tanrı' her şeyde ve her an bulunmayarak böyle mevcut olur. O, kara özdür, gizemdir, en basit nesnelerin bile varolmayan-varlığı'dır.

~ 71 ~

Erigena şöyle der: *Tanrı öncesiz sonrasız olarak kısmen kendini bilmez. Eğer kendine ait her şeyi bilseydi, kendini tanımlayabilirdi. Eğer kendini tanımlayabilseydi, sonlu olurdu. Ama kendi hakkında bütün bildiği yaratmış olduğu şeylerdir. Yaratılan onun bilgisidir, gizil olan onun gizemidir: Ondaki ve onun için gizemli.*

Bütün bunlar eşit ölçüde insan için de geçerlidir.

~ 72 ~

'Tanrı'nın olağan yaşamda her yerde ve her an yokluğu, bu varolmayış, gizem, hesaplanamaz gizillik duygusudur; kendinde şey ile bizim ona ilişkin algımız arasında dolanan bu sonsuz kuşku; içinde ve sayesinde bütün öteki boyutların varolduğu bu boyut. Bir deseni içeren ak kâğıt; bir binayı içeren uzam; bir sonatı içeren sessizlik; bir duyumun ya da nesnenin sonsuza değin sürüp gitmesini engelleyen zaman geçişi; bütün bunlar 'Tanrı'dır.

~ 73 ~

Gizem ya da bilmeyiş, enerjidir. Bir gizem açıklanır açıklanmaz bir enerji kaynağı olmaktan çıkar. Eğer derinlemesine bir sorgulamaya girişirsek, yanıtların, şayet yanıt verilebilirse, insanı öldürebileceği bir nokta başgösterir. Nehre set çekmek isteyebiliriz; ancak kaynağa kendimizi tehlikeye atarak set çekeriz. Gerçekte, 'Tanrı' bilinemez olduğu için, temel varoluşsal gizemin kaynağına set çekemeyiz. 'Tanrı,' bütün soruların ve sorgulamanın enerjisidir; ve aynı zamanda bütün eylemlerin ve isteme edimlerinin nihai kaynağı.

TANRITANIMAZLIK

~74~

Kendimi bir tanrıtanımaz olarak görmüyorum, ancak bu 'Tanrı' kavramı ve zorunlu efendisizliğimiz bütün toplumsal meselelerde sanki tanrıtanımazmışım gibi davranmaya zorluyor beni.

~75~

Dinlere karşı ne kadar sempati duyarsam duyayım, onların bazı mensuplarına ne hayranlığım olursa olsun, onlarda ne kadar tarihsel ya da biyolojik zorunluluk, ne kadar metaforik hakikat görürsem göreyim, onları gerçekliğin inanılır açıklamaları olarak kabul edemem; onlar benim pozitif insani niteliklere ve tanrısallıklarındaki müdahaleci güçlere inancımı gerektirdikleri ölçüde benim için inanılmazlardır.

~76~

Rastlantı ve sonsuzluk içinde yaşıyorum. Kozmos çevremde uzanıyor, üst üste galaksi çayırları, art arda kara uzamlar, yıldız bozkırları, okyanusvari karanlık ve ışık. İçinde hiçbir sorumluluk sahibi tanrı, hiçbir özel ilgi ya da özel merhamet yok. Ancak her yerde, yaşayan bir denge, yükselip alçalan bir gerilim, devasa ama gizemli bir yalınlık, sonsuz bir ışık soluyuşu görüyorum. Ve varolmanın, rastlantı içinde yaşamam gerektiğini, ama bütünün rastlantı içinde olmadığını anlamak olduğunu kavrıyorum. Bunu görmek ve bilmek bilinçli olmaktır; kabul etmek insan olmaktır.

II

İnsani hoşnutsuzluklar

~ 1 ~

Bunun insanlık için olası bütün dünyaların en iyisi olmadığını niçin düşünüyoruz? İçinde niçin mutsuzuz?

~ 2 ~

Bunun sonucu büyük hoşnutsuzluklar oluyor. Ben bu hoşnutsuzlukların hepsinin de mutluluğumuz için birincil önemde olduğunu, çünkü onların mutluluğun yeşerdiği toprağı sağladıklarını savunuyorum.

ÖLÜM

~ 3 ~

Ölümden iki nedenden ötürü nefret ediyoruz. Yaşamı vaktinden önce sona erdiriyor; ve onun ötesinde ne yattığını bilmiyoruz.

~ 4 ~

Eğitim almış insanlığın çok büyük bir çoğunluğu günümüzde ölümden sonra bir yaşamın olduğundan kuşkulu. Şurası açık ki, tek bilimsel tutum bilinemezciliğin tutumudur: Bilmiyoruz, o kadar. Bahis Durumu içindeyiz.

~ 5 ~

Bahis Durumu, gelecekteki bir olay hakkında kesinliğe sahip olamayacağımız; ancak bu olayın doğasına ilişkin bir karara varmamızın yaşamsal olduğu bir durumdur. Bu durum karşımıza bir at yarışının başlangıcında, kazananın adını bilmek istediğimizde ortaya çıkar. En kötü olasılıkla onu kumar oynar gibi tahmin etme durumuna ve en iyi olasılıkla da, geçmişteki kanıtlardan, padokun koşullarından ve öteki bütün koşullardan yola çıkarak zekice bir tahmin yapma durumuna düşeriz. Çoğu ciddi kumarbaz ikinci yöntemin çıkarlarına daha çok yaradığını bilirler; ve ölümden sonra başka bir yaşamın varlığıyla bütünsel bir yok olma arasındaki yarış üzerinde bahse girmek istediğimizde de kullanmamız gereken bu yöntemdir. İki atımız, ama elbette üç seçeneğimiz vardır, çünkü bahse girmemenin en iyisi olduğunu–yani, bilinemezci kalmayı savunabiliriz.

~ 6 ~

Bahis temasıyla ilk kez bu analojiyi kurmuş olan Pascal için, yanıt açıktı: İnsan bütün parasını ölümden sonra ödüllendirici bir yaşamın varolduğunu savunan Hıristiyan inancı üzerine oynamalıydı. Eğer bu inanç doğru değilse, diye akıl yürütüyordu Pascal, o zaman

insan sadece koyduğundan başka hiçbir şeyi yitirmemiş olur. Eğer doğruysa, her şeyi kazanır.

~ 7 ~

İmdi Pascal'in çağdaşı bir tanrıtanımaz bile, çoğunluğun uygun bir biçimde cehennem ateşine inandığı adil olmayan bir toplumda, yanlış ya da doğru, bu ölümden sonra yaşam fikrini savunmaktan sadece iyi bir sonuç çıkabileceği görüşünü benimseyebilirdi. Ancak günümüzde cehennem ateşi kavramı, insanların geri kalan kısmı şöyle dursun tanrıbilimciler tarafından bile bir tarafa bırakılmıştır. Cehennem sadece, herkesin eş ölçüde onun varolduğuna inananların olduğu bir dünyada; içindeki her erkeğe ve kadına bütünsel bir istenç özgürlüğü–ve dolayısıyla da bütünsel bir biyografi ve biyolojik benzerlik–olanağını tanıyan bir dünyada olabilir. İnsanın davranışlarında dışsal koşullarca ne ölçüde belirlendiği üzerinde hâlâ görüş ayrılıklarımız olabilir, ancak onun büyük ölçüde böyle belirlenmiş olduğu çürütülemez.

~ 8 ~

Eşitsizlik insanı sürekli olarak zalimce ezdiği için ölümden sonra yaşam fikri insanın aklından hiç çıkmamıştır. Bu fikir sadece yoksullara, hastalara, tarihin talihsiz mağdurlarına çekici gelmemiştir; bütün dürüst insanların adalet duygularına da hitap etmiştir. Ve aynı zamanda çoğu kez de, toplumda eşit olmayan bir *status quo* sürdürme fikri onları isyan ettirdiği için böyle olmuştur. Bu inanç, bir yerde, hepimizin kendi liyakatimize göre ödüllendirileceği mutlak bir adalet sistemi ve mutlak bir yargı günü olduğunu ileri sürer.

~ 9 ~

Ancak insanlığın gerçek özlemi ölümden sonra bir yaşam değildir; burada ve şimdi ölümden sonra bir yaşamı gereksiz kılacak bir ada-

letin kurulmasıdır. Bu mit, varoluşsal gerçekliğin hayal kırıklıkları için telafi edici bir fantezi, psikolojik bir emniyet subabıydı.

~ 10 ~

Dünyamızda adalet kuracak olan biz kendimiziz; ve ölümden sonra bir yaşam inancının yavaş yavaş kaybolmasına olanak tanıdıkça, ama öte yandan dünyamızın görünen eşitsizliklerini düzeltmek için hâlâ çok az şey yaptıkça, o zaman daha fazla tehlikeye gireriz.

~ 11 ~

Dünyamızın kötü tasarlanmış bir motoru var. Bu mitin yakıtını kullanarak yüzyıllardır çok ısınmadı. Ancak şimdi yakıt düzeyi hayra alamet olmayacak ölçüde aşağı düşüyor. Bu nedenle, bilinemezci kalmak yeterli değil. Öteki ata *oynamalıyız:* Bir yaşamımız var ve o, beden kadar bilincin de tümel bir yok olmasıyla sona eriyor.

~ 12 ~

Önemli olan gelecek dünyada bizim kişisel olarak lanetlenmemiz ya da kurtuluşumuz değildir, varolan dünyadaki türdeşlerimizin lanetlenişi ya da kurtuluşudur.

~ 13 ~

Ölümden nefret edişimizin ikinci nedeni neredeyse her zaman çok çabuk gelmesi. Sonsuza değin yaşamış olsak daha mutlu olurduk gibisinden, ölümden sonra bir yaşamın arzulanabilirliği yanılsamasına benzer bir yanılsamanın içindeyiz. Hayvani arzular her zaman onları tatmin eden şeyin uzamasına yöneliktir. Daha ikiyüz yıl önce kırk yaşına erişmiş olan bir kimse ortalama ömrü aşmış oluyordu; ve belki ikiyüz yıl sonra yüz yaşına erişmiş olanlar bugünün yetmişlikleri kadar olağan olacak. Ama yine de daha uzun bir yaşamı şiddetle arzulayacaklar.

~ 14 ~

Ölümün işlevi yaşama *gerilim* katmaktır; bireysel varoluşun uzunluğunu ve güvenliğini ne kadar artırırsak onun gerilimini o kadar fazla azaltırız. Bütün haz deneyimlerimiz zayıf ancak korkunç şekilde, bir mahkûmun son kahvaltısı unsurunu, öleceğini bilen şairin, savaşta ölmeye yazgılı genç askerin yoğunluk duygusunun bir yankısını içerir.

~ 15 ~

Hissettiğimiz her haz daha az bir hazdır; her gün takvim üzerindeki bir darbedir. Kabul etmeyeceğimiz şey, günün içindeki ve günün geçişindeki sevincin birbirinden ayrılmaz olduğudur. Varoluşumuzu yaşanmaya değer kılan da tamı tamına, onun değerini ve süresini–niteliğini ve devamlılığını–görelilik matematiğindeki zamanı ve uzamı birbirinden çözüp ayırmak kadar olanaksız oluşudur.

~ 16 ~

Haz ölümün bir ürünüdür; ondan bir kaçış değildir.

~ 17 ~

Eğer ölümden sonra bir yaşam olduğu kanıtlansaydı, yaşam telafi edilemez ölçüde bozulurdu. Amacını yitirirdi; ve intihar, bir erdem olurdu. *Olası tek cennet, içinde bir zamanlar varolduğumu bileme-yeceğim cennettir.*

~ 18 ~

Yirminci yüzyılda iki eğilim vardır; birincisi, yanlış yola saptırılmış olanı, ölümü evcilleştirmek, ölümün yaşam gibi olduğunu ileri sürmektir; ötekisi ise, ölümün yüzüne çekinmeden bakmaktır. Ölümü evcilleştirenler ölümden sonra yaşama inanırlar; özenle hazırlanmış ölüm sonrası seremonilerden hoşlanırlar. Ölüme karşı tutumları ört-

mece deyişlerle dile getirilir; ölüm 'öte yana geçmek'tir ve 'daha iyi bir yere gitmek'tir. Gerçek ölüm süreci ve çözünüp dağılma sansür edilir. Bu tür kişiler eski Mısırlılarla aynı zihniyeti paylaşırlar.

19

'Öte yana geçmek': Görsel sahte analoji. Biliyoruz ki, her gün sürekli olarak gördüğümüz gibi, bir yana geçen nesneler, gördüğümüz geçişten hem önce hem de sonra varolurlar; biz de böylelikle mantıkdışı ve yanlış olarak, yaşama böyle bir geçişmiş gibi muamele eder oluyoruz.

20

Ölüm bizim içimizde ve dışımızdadır; her odada, her sokakta, her tarlada, her arabada, her uçakta yanımızdadır. Ölüm varolduğumuz her an olmadığımız şeydir ve varolduğumuz her an zarların hareketsizleştiği andır. Her zaman Rus ruleti oynuyoruz.

21

Ölü olmak hiçliktir, olmayıştır. Öldüğümüzde 'Tanrı'yı oluştururuz. Kutsal emanetlerimiz, anıtlarımız, bizden sonra yaşayanlar tarafından zihinlerde yaşatılan anılar, bunlar hâlâ varolurlar; 'Tanrı'yı oluşturmazlar, hâlâ süreci oluştururlar. Ancak bu kutsal emanetler, oluşumuzun değil, bir zamanlar olmuş olduğumuzun fosilleşmiş izleridir. Bütün büyük dinler ölümün hiçbir şey olmadığını anlatmaya çalışırlar. Gelecek başka bir yaşam vardır. Ama niçin yalnızca insanlar için? Ya da niçin yalnızca insanlar ve hayvanlar için? Cansız şeyler için niçin yoktur? İnsanlar için ne zaman başlamıştır? Pekin insanından önce mi, yoksa sonra mı?

22

Toplumsal bir akım ölümü nasıl gizlemeye, örtmece ifadelerle va-

roluşun dışında tutmaya çalışmışsa, bir başka akım da ölümü başlıca bir eğlence öğesi olarak ortaya atmıştır: Cinayet hikâyeleri, savaş hikâyeleri, casus hikâyeleri, kovboy filmleri. Ancak yüzyılımız ilerledikçe, gitgide artan şekilde, bu kurmaca ölümler daha kurmaca olmakta ve gizli örtmece deyişlerin işlevini yerine getirmektedir. Evimizdeki bir kedi yavrusunun gerçek ölümü, bir çocuğu, bütün televizyon gangsterlerinin, kovboylarının ve Kızılderililerin 'ölümlerinden' çok daha derinden etkilemektedir.

23

Ölüm sözcüğüyle tipik olarak bireylerin ortadan kayboluşlarını düşünürüz; maddenin ortadan kaybolmadığını, ama sadece başkalaşıma uğradığını bilmek bizi avutmaz. Genelleşmiş içeriğe değil, bireyselleştirici biçime yas tutuyoruz. Ancak gördüğümüz her şey ölümün bir metaforudur. Her limit, her boyut, her yolun her sonu, bir ölümdür. Hatta görmek bile bir ölümdür, çünkü ötesini göremediğimiz bir nokta vardır ve görüşümüz ölür; kapasitemizin sona erdiği her yerde ölürüz.

24

Zaman ölümün eti kemiğidir; ölüm bir kafatası, bir iskelet değildir, tersine bir kadran, ince bir gaz denizi içinden ışınlarını saçan bir güneştir. Bu cümleyi okumaya başladığınızdan beri bir parçanız ölmüştür.

25

Ölümün kendisi ölür. Yaşadığınız her an, o ölür. *Ey Ölüm nerede senin iğnen, ben senin ölümün olacağım Ölüm.* Yaşayanlar bunu kanıtlarlar; ölüler değil.

~ 26 ~

Salt geçim düzeyinin üzerinde yaşayan bütün ülkelerde, yaşam hazlarının bilincine varılmasında keskin bir artışa tanık olmuştur yirminci yüzyıl. Bu sadece ölüm sorası yaşama inanmanın son bulmasından değil, ölümün günümüzde daha gerçek, daha olası oluşundan ötürüdür, çünkü artık Hidrojen bombası vardır.

~ 27 ~

Ölüm daha mutlak göründükçe, yaşam daha otantik olur.

~ 28 ~

Bütün sevdiklerim ve tanıdıklarım bir saatçik içinde yanıp kül olabilir: Londra, New York, Paris, Atina ona kadar saymaya vakit bulamadan ortadan kalkabilir. Ben 1926'da doğdum; ve şimdi on saniye içinde olabileceklerden dolayı, o yıl, kırkbir yıl ötede değil, ölçüye gelmez bir çağ ve masumluk kadar ötede uzanıyor. Ne var ki o masumluğa hayıflanıyor değilim. Yaşamı daha fazla seviyorum, daha az değil.

~ 29 ~

Derim beni nasıl sarıyorsa ölüm de öyle sarıyor beni. O olmaksızın, olduğum şey değilim. Ölüm kendisine doğru yürüdüğüm uğursuz bir kapı değil; öteye doğru yürüyüşümdür.

~ 30 ~

Bir erkek olduğum için ölüm benim karımdır; ve şimdi soyunduğuna, güzel olduğuna göre, benim soyunmamı, onun eşi olmamı istiyor. Bu zorunluluktur, bu sevgidir, bu başkası-için-olmak'tır, başka bir şey değil. Bu durumdan kaçamam, kaçmak da istemiyorum. Sevişmemi istiyor ölüm, erkeğini yiyen bir örümcek gibi beni tüket-

mek için değil, âşık bir eş gibi, bütünsel duygudaşlığımızı kutlayabilelim, verimli olabilelim ve çocuk yapabilelim diye. Yaşamımdaki iyi olan her şeyi gerçek kılan onun benim üzerimdeki etkisi ve benim onun üzerindeki etkim. O, varlığından utandığım ya da unutmak istediğim ya da kimi zamanlar varolmuyormuş gibi davranabildiğim bir fahişe ya da metres değil. Benim gerçek karım gibi yaşamımdaki her önemli durumu bana bildiriyor, tümüyle yaşamıma *ait*, onun ötesinde, ona karşı ya da onun karşısında değil. Sözcüğün her anlamında, onu tümüyle kabul ediyorum ve bana ifade ettiği şeyler için onu seviyorum ve sayıyorum.

SADECE BUNA SAHİP OLMA

~31~

Ölümün bilincine bu yeni varışımızın bir sonucu, hem ulusal hem de bireysel bencilliğin ürkütücü bir artışı, sonsuza değin kapanmalarından önce dükkânların ve duyuların hazlarından yararlanabilmek için çılgınca bir koşuşturma olmalıdır ve olmuştur. Tarih hiç kuşkusuz böylesi bir koşuşturmanın yüzyılımızın üçüncü çeyreğinin gerçekten de en çarpıcı olayı olduğuna karar verecektir; çünkü tarihsel durumu göz önünde tutmaksızın bugünkü harcama ve zevk alma arzusunu kışkırtan ekonomik koşullar olmamıştır; tersine, yarın-biz-ölüyoruz ekonomik koşullarını yaratan gitgide daha çıplak olarak görülen ölüm'dür.

~32~

'Refah toplumu' ve 'göstermelik tüketim' gibi terimler, yoksulluğun ezdiği ve açlığın tehdit ettiği dünyamız bağlamında, bencillik sözcüğünün yerine geçen örtmece deyişlerdir.

~33~

Yüzmeyi eski tip düşünceleri olan bir öğretmenden öğrendim. Bize

iki ders verdi. İlkinde can simidi takmamıza müsaade etti ve bize kurbağalama yüzüşün devinimlerini gösterdi; ikincisinde can simitlerini çıkardı ve bizi havuzun derin ucuna itti. İşte insan şimdi orada. İlk içgüdüsü merdivenlere dönmek ve ona tutunmak; ama her nasılsa kendini zorlamak ve yüzmek zorunda.

~ 34 ~

Nihai var-olmayış bizim ortak temelimizdir. İnsanlık bunu bir kez kavradı mı en yakınen adil dünya yetersizleşir. Bazı dinlerin ve politik inançların hâlâ yaptıkları gibi, insanları bu dünyada olup bitenlerin temelde önemsiz olduğuna inandırmaya uğraşmak–çünkü onun adaletsizliklerinin hepsi, ölümden sonra yaşam ya da politik bir Ütopya biçiminde düzeltilecektir–şeytanın tarafında olmaktır. Ve bilinemezci kalarak bu inancı üstü kapalı şekilde desteklemenin de ondan geri kalır yanı yoktur.

~ 35 ~

Patlayıcı madde taşıyan bir kamyon sürücüsü arabasını tuğla yüklü bir kamyon sürücüsünden daha dikkatli kullanır; ve ölümden sonra yaşama inanmayan patlayıcı yüklü kamyon sürücüsü arabasını ölümden sonra yaşama inanandan daha dikkatli kullanır.

~ 36 ~

Bir adamı yalnızca bu yaşama sahip olduğuna inandırın; o zaman çoğumuzun içinde yaşadığımız evler konusunda yaptıklarımızı yapacaktır. Hayal edebileceğimiz en arzu edilir evler olmayabilir bunlar, daha büyük, daha güzel, daha yeni, daha eski olmalarını arzulayabiliriz onların–ama şimdi içinde yaşamamız gereken evin bu olduğunu kabul ediyoruz ve onu yaşanabilir kılmak için de elimizden geleni yapıyoruz. Şu anki yaşamımda gelip geçici bir kiracı, gelgeç bir konuk değilim ben. O benim evim ve sahip olup olacağım tek ev. *Sadece buna sahibim.*

37

Çocukken Cornishli büyükannem bana, zaman zaman deniz kıyısında vapurlardan atılan şeyler arasında bulduğum mürekkep balığının saf beyaz kabuklarının boğulan denizcilerin ruhları olduğunu söylerdi. Bizler entelektüel olarak mürekkep balığı kemikleri hakkında keşfettiğim şeyi bilsek de, halk inanışlarıyla dolu sayısız yüzyıllar boyunca bu tür somut imgeler hepimizin zihinlerinde yer etmiştir: Aslında kemikler sonunda sararır ve ufalanıp toz olurlar.

38

İnsan, bedeninin ölümden sonra varolamayacağını kabul etmek zorunda kalmıştır. Bu yüzden insan, onun en erişilmez ve gizemli parçasını, beyni alır ve onun işlevlerinin bazılarının ölümden sonra varolduğunu ileri sürer.

39

Hiçbir düşünce, hiçbir algı, hiçbir bilinç, hiçbir bilincin bilinci yoktur ki kaynağı beyindeki elektrokimyasal bir olaya dayanmasın. "Benim ölümsüz ve maddi olmayan bir ruhum var," bir düşünce ya da bir ifadedir; aynı zamanda bazı hücrelerin etkinliğinin başka hücreler tarafından kaydedilmesidir.

40

İnsan beyni kadar karmaşık bir makine aynı zamanda bir özbilinç, bir vicdan ve bir 'ruh' geliştirirdi. Olduğu karmaşık makineyi olmaktan haz duyardı; kendi hakkında metafizik mitler üretirdi. Bütün varolan inşa edilebilir ve bu yüzden de ortadan kaldırılabilir: Büyüsel değildir o; 'doğa-üstü' değildir; 'ruhsal' değildir.

~41~

Makineler 'ölü' maddeden yapılırlar; beyinler 'canlı' maddeden yapılırlar. Ama 'ölü' ve 'canlı' arasındaki sınır karışıktır. Beyin kadar karmaşık bir makine 'ölü' maddeden inşa edilemezdi; ancak beynin karmaşıklığının bir bölümü (şu anki inşa edilemezliğinin kanıtladığı gibi) onun makinelerinin 'canlı' maddeden yapılmış olmasıdır. Mekanik ancak tümüyle insani beyinler inşa etmek konusundaki yeteneksizliğimiz bilimsel ve teknik yetersizliğimizi gösteriyor, yoksa makine ve beyin arasındaki; mekanik işlevler ile sözde 'tinsel' düşünceler arasındaki herhangi gerçek bir kategori ayrımını değil.

~42~

Ölümden sonra varolan, çürüyüp kokuşan durmuş makinedir. Bilinç, bir aynayı yansıtan aynayı yansıtan bir aynadır; bu odaya giren herhangi bir şey sonsuz olarak yansıtılabilir ve onun yansımaları da yansıtılabilir. Ama oda ortadan kaldırıldığında, hiçbir ayna, hiçbir yansıma kalmaz; hiçlik kalır.

~43~

Ayrı bir bilincin varolduğunu ileri süren mit kısmen 'ben' sözcüğünü gevşek kullanış tarzımızdan doğmaktadır. 'Ben' bir nesne–üçüncü bir şey olmaktadır. Kendimizi sürekli olarak yetersiz hissettiğimiz ve; ya, "Bu benim hatam değil, çünkü ben, olmayı seçtiğim kişi değilim," ya da "Bu benim hatam," diye düşündüğümüz durumlarda bulmaktayız. Bu özeleştiriler ve özürler bize bir nesnellik yanılsaması, bir kendimizi yargılayabilme yeteneği vermekteler. Bu yüzden yargılayan bir şey, ayrı bir 'ruh' uydurmaktayız. Ne var ki bu 'ruh,' gözlemleme, anımsama ve karşılaştırma ve davranış ideallerini yaratıp depo etme yeteneğinden başka bir şey değil. Bu bir mekanizma, bir ektoplazma* değil; insan beyni, Kutsal Ruh değil.

* Bir ruh çağırma seansı sırasında medyumdan çıktığı varsayılan sise benzer madde. (ç.n.)

~44~

Yaşam, ölüme ödediğimiz bedeldir, tersi değil. Yaşamımız kötüleştikçe, daha fazla öderiz; daha iyiye gittikçe, ucuzlar. Evrim deneyimin, zekânın, bilginin büyümesidir ve bu büyüme kavrayış anları, daha derin amaçlar, daha doğru davalar, daha istenen etkiler gördüğümüzde ortaya çıkan anlar yaratır. Şu anda büyük kavrayış anında durmaktayız: Ölümden sonra yaşam yoktur. Yazı yazdığım yerde, yandaki odada hiç kimsenin olmaması benim için ne kadar kesinse bu da çok geçmeden herkes için kesin olacaktır. Şurası gerçek ki odaya girmeksizin hiç kimsenin olmadığını kesin biçimde kanıtlayamam; ama *bütün* durumsal kanıtlar benim inancımı destekler. Ölüm her zaman boş olan odadır.

~45~

Ölümden sonra yaşam ve ölümsüz ruh gibi birbirine bağlanan büyük mitler amaçlarına ulaşmış; bizimle gerçeklik arasında durmuşlardır. Ama onların gidişleri her şeyi değiştirecektir ve her şeyi değiştirmeleri de kesindir.

YALITILMA

~46~

Eski dinler ve felsefeler, insanın bilimi ve teknolojiyi bilmemesinin zalim kıldığı bir dünyada insan için şefkatli sığınaklardı. Bizi görmezden gelmeye hiç uğraşma, diyorlardı her zaman, çünkü ardımızda sefaletten ve dehşetten başka hiçbir şey yok.

~47~

Dışarısı soğuk ve çıplak, der anne; ama bir gün çocuk dışarı çıkar. Bu çağ hâlâ bizim dışarıdaki ilk günümüz ve kendimizi yalnız hissediyoruz; daha özgür ve daha yalnız.

~ 48 ~

Tektipleştirici toplumlarımız bizleri kendimizi daha yalnız hissetmeye zorluyorlar. Yüzlerimize maskeler takıyorlar ve gerçek özlerimizi yalıtıyorlar. Hepimiz iki dünyada yaşıyoruz: mutlakların eski, rahat, insan merkezli dünyası ve görecelerin çetin, gerçek dünyası. Sonuncular, görecelik gerçekliği, bizi dehşete düşürüyor; hepimizi yalıtıyor ve cüceleştiriyor.

~ 49 ~

Daha büyük toplumsal ilgi, paradoksal bir şekilde, bu yalıtılmayı sadece artırabilir. Toplum daha fazla müdahale edip gözetim kurdukça ve iyi *Samariten** rolünü oynadıkça, ona daha az ihtiyaç duyulur ve gizli birey daha yalnızlaşır.

~ 50 ~

Olmak istediğimiz kişilerden ne denli uzak olduğumuzu gitgide daha fazla biliyoruz. Bir insanın doğumuyla olduğu ve olmaya koşullandığı kişiden başka biri olabileceğine gitgide daha az inanıyoruz. Bilim mekanik tabiatımızı açığa vurdukça, eziyet edilen bir 'özgür' insan, her birimizdeki bir Robin Hood, özel aklın ormanlarının içine o kadar çok çekiliyor.

~ 51 ~

Ne var ki bütün bu yalnızlıklar, büyümemizin, dışarıya ilk yalnız çıkışımızın, özgürlüğümüzün bir parçasıdır. Bir çocuk böylesi bir korku ve yalnızlıktan, çevresinde sahte bir biçimde sevecen ve basit bir serap inşa ettirerek korunur. Büyür; yalnızlık ve gerçeklikle karşılaşmak üzere dışarı çıkar ve orada, yalıtılmaya karşı sevgiden, dostluktan ve kendi hemcinslerine duygular beslemekten kaynaklanan daha gerçek bir koruma oluşturur.

* Luka İncili'nde, sıkıntıda olan kişilere acıyan ve yardım eden, iyi yürekli figür. (ç.n.)

~ 52 ~

Bir kez daha sonsuzluğun kayıtsız süreci, bizi ilk bakışta bir köşeye sıkıştırmış gözüküyor. Ancak biz sadece kendi aptallığımız ve zayıflığımızla köşeye sıkışıyoruz. Kaçış yolu açık.

KAYGILAR

~ 53 ~

Kaygı, rastlantının genel zorunluluğunun üzerimizdeki, bize özgü, hoş olmayan etkisine verdiğimiz addır. Bütün kaygılar bir anlamda teşvik eder. Zayıfları tahammül duygusunun ötesinde teşvik edebilir; ancak insanlığın bir bütün olarak teşvik edilmesi esastır.

~ 54 ~

Mutlu bir dünyada bütün kaygılar oyun olurdu. Kaygı acıya neden olan bir eksikliktir; oyun hazza neden olan bir eksikliktir. Özdeş durumlarda iki farklı insan: Birinin hissedebileceği kaygıyken, ötekisi için bu bir oyundur.

~ 55 ~

Kaygılar, gerçek yaşamımızdaki kutup ile sürmüş olmayı hayal ettiğimiz yaşamdaki karşı-kutup arasındaki gerilimlerdir.

~ 56 ~

Ezoterik metafizik kaygılar ile pratik gündelik kaygılar vardır. Temel nitelikte evrensel kaygılar ile özel nitelikte bireysel kaygılar vardır. İnsan daha duyarlı oldukça, kendisinin ve başkalarının bilincine daha fazla vardıkça, bugünün kötü örgütlenmiş dünyasında, daha fazla kaygılı olacaktır.

~57~

Kaygılar şunlardır:

Yaşamın anlamını bilmeme kaygısı.

Geleceği bilmeme kaygısı.

Ölüm kaygısı.

Doğruyu seçme kaygısı. Seçişlerim nereye götürecektir? Seçebilir miyim?

Başkası olma kaygısı. Herkes benim için başkasıdır, kendimin çoğu dahil.

Sorumluluk kaygısı.

Sevememe ve başkalarına yardım edememe kaygısı: Ailemize, dostlarımıza, ülkemize, bütün insanlara. Bu durum, artan başkası olma bilincimizle vahimleşmektedir.

Başkalarınca sevilmeme kaygısı.

*Respublica** kaygılar–toplumsal adaletsizlik, hidrojen bombası, açlık, ırkçılık, aşırı tehlikeli politikalar, şovenizm, ve diğerleri.

Hırs kaygısı. Ben olmak istediğim kişi miyim? Başkalarının (işverenlerim, ailem, dostlarım) olmamı istedikleri kişi miyim?

Toplumsal mevki kaygısı. Sınıfa, soya sopa, paraya, toplumdaki statüye ilişkin.

Para kaygısı. Yaşamın gereklerine sahip miyim? Özel bir yatın ve eski ustaların tablolarından oluşan bir galerinin yaşamın gerekleri olarak görünebileceği durumlar vardır.

Zaman kaygısı. İstediklerimi yapacak zamanım var mı?

Seks kaygısı.

İş kaygısı. Doğru işi mi yapıyorum? Yapılması gerektiği kadar iyi yapıyor muyum?

Sağlık kaygısı.

~58~

Bir büroda yalnız olmak–hepsi de aynı anda çalan bir sürü telefon. Bu kaygılar bizleri bir kılabilir. Hepimiz de onları hissediyoruz. Ama sanki bir ülkenin yurttaşlarının her biri kendi evinde barikat

* (Lat.) Kamusal. (Ç.n.)

kurup ülkeyi savunabilirmiş gibi, onların bizi yalıtmasına izin veriyoruz.

RASTLANTI

~59~

Yaşamda sahip olduğum tek kesinlik bir gün öleceğimdir. Gelecekte başka hiçbir şeyden emin olamam. Ama ya hayatta kalıyoruz (ve şimdiye değin insanlık tarihinde geniş bir çoğunluk hayatta kalmıştır) ve hayatta kalmayabilecekken hayatta kalmak bize mutluluk dediğimiz şeyi veriyor; ya da hayatta kalmıyoruz ve bunu bilmiyoruz.

~60~

Rastlantı evrimsel bir süreç için temel önemdedir. Onun bazı kişisel etkileri bizi mutsuz kılar, çünkü rastlantı tanımı gereği eşitlikçi değildir. Anladığımız biçimiyle, yasa ve adalet gibi terimlere kayıtsızdır.

~61~

Rastlantının amacı bizi ve maddenin geriye kalan kısmını, evrime zorlamaktır. Evrime tabi bir süreçte ancak evrime uğrayarak hayatta kalmayı sürdürebiliriz. *İnsan* evriminin amacı bu yüzden şunu tanımaktır: Varolmak için evrim geçirmeliyiz. Ve gereksiz eşitsizliği ortadan kaldırmamız–bir başka deyişle, insani alanda rastlantıyı sınırlamamız–bu önermenin belirgin bir sonucudur. Bu yüzden, kesilebilecekleri için ellerden nefret etmekte; ya da onların kesilmeyeceklerini görmek için her tür önlemi almamakta ne kadar anlam varsa, genel olarak rastlantıdan ötürü mutsuz olmakta da o kadar anlam vardır.

~ 62 ~

Bizden daha zenginlerin sahip olduklarına ve daha yoksulların sahip olamadıklarına ilişkin bilgimiz hiçbir zaman daha yaygın olmamıştı. Bu yüzden, başkalarının sahip olduklarını isteme olan haset ve sahip olunan şeylere başkalarının sahip olmasını istememe olan kıskançlık, hiçbir zaman daha yaygın olmamıştır.

~ 63 ~

Her çağın kendi mitik mutlu adamı vardır: Bilgeliğe sahip adam, dehaya, ermişliğe, güzelliğe, ender olan ve Çoğunluğun sahip olamadığı ne varsa ona sahip olan adam. Yirminci yüzyılın mutlu adamı paraya sahip olan adamdır. Ölümden sonra ödüllendirici bir yaşam olduğu fikrine olan inancımız ödüllendirici bir şu anki yaşam yaratma kapasitemizin gelişmesinden daha çabuk yok olduğundan hiçbir zaman yetkinlik modeline erişmek için daha şiddetli bir kararlılık olmadı.

~ 64 ~

Akılla, güzellikle ve büyüklük tohumlarıyla doğuyoruz. Ama para farklı bir şey. "Zengin doğdu", diyoruz; ama onun gerçeği tamı tamına bu değil. Zengin bir ailede, zengin ana babadan doğmuş olabilir. İnsan zeki ya da güzel doğar, ama zengin doğmaz. Kısacası, zekânın, güzelliğin ve öteki haset duyulabilecek insani niteliklerin dağıtılmasından farklı olarak, paranın dağıtılması, çaresi bulunur bir şeydir. Hasedin etkili olabileceği bir alandır. İnsani durum Çoğunluğa, servetin dağıtılmasındaki bu fazladan hazmedilemez aşırı eşitsizlik olmaksızın da yeterince insafsız görünüyor. Bir milyoner oğlu nasıl olur da bir milyonerin oğlu olmaya cesaret eder?

~ 65 ~

Üç büyük tarihsel karşı çıkış şunlardır:
(a) siyasal özgürlüğün eksikliğine karşı çıkış;
(b) usdışı toplumsal kast sistemlerine karşı çıkış;
(c) servetteki büyük eşitsizliğe karşı çıkış.
Birinci karşı çıkış Fransız Devrimi ile başladı; ikincisi devam ediyor; üçüncüsü başlıyor.

~ 66 ~

Anladığımız biçimiyle serbest girişim, bir insanın istediği kadar zengin olmasına olanak vermektir. Bu, serbest girişim değil, serbest vampirizmdir.

~ 67 ~

Büyük yirminci yüzyıl denklemi ben=sen'dir. Ve büyük yirminci yüzyıl haset olgusu da ben senden daha azım'dır.

~ 68 ~

Öteki bütün olgular gibi, her yerde ve zamanda görülen bu haset olgusu, dünyanın servetini eşit kılma arzusu, bir yararlılıktır. Yararı ortadadır: Daha zengin ülkeleri, Soğuk Savaş şeklinde, servetlerini, gerçek ve metaforik anlamda zorla vermeye zorlayacaktır ve daha şimdiden zorlamaktadır.

~ 69 ~

Bir yararlılığın kusurları onun kullanılmaz hale gelmişliğinin tohumlarıdır. Bu haset olgusunda iki ana kusur vardır. Birincisi, paraya sahip olmanın ve mutlu olmanın eşanlamlı oldukları varsayımına dayanmaktadır. Kapitalist bir toplumda bunlar çok geniş ölçüde öyledir; ama bu şeylerin doğasında olan bir şey değildir. Sadece kapitalist bir toplumun doğasındadır bu. Ve servetin mutluluğa giden

tek yol olduğunu savunan bu varsayım, eğer varolacaksa kapitalist toplumun özendirmesi gereken bu varsayım, sonunda böylesi toplumlarda derin değişikliklere yol açacak bir varsayımdır.

~ 70 ~

Kapitalist bir toplum, üyelerini haset etmeye ve haset edilmeye koşullar; ancak bu koşullama bir hareket biçimidir ve hareket kapitalist toplumdan daha iyi bir topluma doğru olacaktır. Marx'ın dediği gibi, kapitalizmin kendi yıkımının tohumlarını içerdiğini söylemiyorum; kendi dönüşümünün tohumlarını içerdiğini söylüyorum. Ve bu tohumları ekmeye başlamanın zamanı çoktan gelmiştir.

~ 71 ~

Bu haset olgusundaki ikinci kusur, onun eşit kılma gerçeğidir; ve bütün eşit kılma hareketleri durağanlığa eğilim gösterir. Eşitleştirmeye sahip olmalıyız, ama durağanlığı istemiyoruz. Devinimsizlikten çıkarılan bu uslamlama, eşitsizliğin evrimsel bir enerji deposu olduğunu ileri süren sav, eşitsizlik yandaşlarının–zenginlerin–tarafındaki en güçlü uslamlamalardan biridir. Şu anki durumumuz olan servette tümel eşitsizlik tatmin edici değildir, ve servetin oransal eşitsizliği, yani ıstırapla ve usdışı bir şekilde sürüklendiğimiz durum, tehlike doludur. Başka bir nihai duruma ihtiyacımız var.

~ 72 ~

Bu haset, dünya yoksullarının zayıf parmaklarının yüzyıllar boyunca Batı'da depolamış olduğumuz yaşam tarzını, bilgiyi ve serveti bu korkunç yoklayışı nedir? İnsanlıktır. İnsanlık bu *haset*'tir, bir yanda bu tutma arzusu, bir yanda bu alma arzusudur. Ayaktakımı elçiliğin önünde çığlıklar atarken, acı yalanlar ortalığı iğrenç bir biçimde kaplarken, kötücül zenginler daha bencilleşir ve yoksulluktan vahşileşenler daha umutsuz olurlarken, ırklar ırklardan nefret ederken, binlerce tekil olay insanın insana karşı bu son büyük çatışmasını

alevlendiriyormuş gibi görünürken, bu haset olgusu korkunç bir şey gibi gözükebilir. Ama ben inanıyorum ki, ve bu, inanmanın başlangıçta akıl yürütmekten daha önemli olduğu bir durumdur, insanlığın büyük aklı başında çekirdeği bu haset olgusunu gerçekte olduğu gibi görecektir: İnsanlığı daha insan kılacak büyük bir güç, sadece tek bir çözüme–sorumluluğa–olanak veren bir durum.

73

Daha önce olduğumuz şey cesarete ve akla ihtiyaç duyduğumuz bir boğaz, hileli bir yol, bir geçit gibidir. Arkaya dönmeye çalışmayı değil ilerlemeyi sürdürme cesareti; ve aklı kullanma aklı; korku değil, kıskançlık değil, haset değil, ama akıl. Kılavuzumuz akıl olmalı ve safraları–çünkü atacak çok şeyimiz var–akılla atmalıyız.

74

Şu anda bulunduğumuz yer, Kolomb'un durduğu ve denize baktığı yerdir.

III

Nemo

~ 1 ~

Bütün bu kaygıların izini araştırıp yüce bir içdaralması kaynağına varıyorum: Nemo'nun kaynağı.

~ 2 ~

Freud Galya'yı bölen keyfi ama işbilir bir Sezar gibi, insan psike'sini üç parçaya, ya da üç etkinliğe böldü: Öteki iki parçayı kontrol etmeye ya da bastırmaya çalışan *süper-ego;* bilinçli arzuların alanı olan *ego*; ve bilinçdışı güçlerin karanlık kaosu olan *id.* Freud'a göre, bir arada etkileşimi hem gerektiren hem de psike'nin bu üç parçasının işlevlerini açıklayan şey, libido, yani cinsel arzu idi; bu ar-

zu bilinçdışından kaynaklanıyor ya da fışkırıyor, ego tarafından kullanılıyor ve süper-ego tarafından da az çok düzenleniyordu. Çoğu psikolog günümüzde cinsel arzunun davranışlarımızı yönlendiren ve onların yakıtını sağlayan ham enerjinin önemli bir oluşturucu öğesi olduğunu, ama tek öğenin o olmadığını kabul ediyor. Bir başka çok temel dürtü de güvenlik ihtiyacı.

3

Ama ben her insan psike'sinin dördüncü bir öğeye sahip olduğuna inanıyorum; Freud'un terminolojisinde yer alan bir sözcüğü kullanarak, buna *nemo* adını veriyorum. Bununla sadece 'hiç kimse'yi değil, aynı zamanda hiç kimse olma durumunu–'hiç kimselik'i–kastediyorum. Kısacası, fizikçilerin günümüzde bir karşımadde postulatını ortaya atmaları gibi, biz de insan psike'sinde bir karşı-ego'nun varolabilme olasılığını düşünmeliyiz. Bu, nemo'dur.

4

Eğer bu kavram psikologların çok fazla dikkatini çekmemişse bunun nedeni, cinsel ve güvenlik (ya da hayatta kalma) arzuları türünden gerçekten temel öteki iki dürtü gibi, insanda çok uzun süredir bulunmamış olması olabilir. Cinsel tatmin ve güvenlik arzuları özgül olarak insani arzular bile değildir; hemen hemen bütün canlı madde tarafından paylaşılırlar. Ancak nemo özgül olarak *insani* bir psişik güçtür; uygarlığın, iletişimin, yalnızca insana özgü olan karşılaştırma ve varsayımlar üretme yeteneğinin bir işlevidir. Bundan başka, negatif bir güçtür. Cinsel arzu ya da güvenlik durumlarında olduğu gibi, ona doğru çekilmeyiz; tersine onun tarafından itiliriz. Süper-ego, ego ve id en azından insanın benliğine büyük ölçüde elverişli görünürler ve hem bireyselliği hem de türü korumaya yardım ederler. Ama nemo kamptaki düşmandır.

5

Varolan şeyin varolmayışı gibi sadece karşıt durumlar hayal edebilmemizden değildir bu; biz sayısız ara durum hayal edebiliriz. Ve biz, insanlık durumunun ya da toplumun ya da eğitimimizin ya da ekonomik durumumuzun kusurları olmasaydı, o zaman hayal ettiğimiz şeyleri olabilirdik düşüncesine inandığımız ölçüde, nemo'muz davranışlarımız üzerinde güç kazanır. Kısacası o, bizim genel ve kişisel eşitsizlik duygumuz ve bilgimizle sıkı ilişki içinde büyür.

6

Nemo'nun çaresi asla bulunamayacak temel görünüşleri vardır. Ben asla tarihi Shakespeare ya da tarihi Kleopatra olamam; onların modern bir eşdeğeri asla olamam. Asla sonsuza değin yaşayamam ... ve bunun gibi. Kendimin hiçbir zaman olmayacağım sayısız şey olduğunu hayal edebilirim; hiçbir zaman fiziksel ve psikolojik kusurlar olmaksızın olamayacağım için, bu benim kendimin ve bilimin çare bulma güçlerinin ötesindedir. Kaçınılmaz olanı bir eşitsizlik durumu olarak adlandırmak mantıksal anlamda saçma olsa da, gerçekte onu böyle düşünürüz. Ve bu, hepimizdeki nemo'nun kalıcı metafizik anlamı olarak nitelendirilebilir.

7

Nemo, bir insanın kendi boşunalığının ve geçiciliğinin duygusudur; göreceliliğinin, bağıllığının; gücül hiçliğinin duygusudur.

8

Hepimiz başarısızlığız; hepimiz ölürüz.

9

Hiç kimse bir hiç kimse olmak istemez. Bütün edimlerimiz kısmen yüreğimizin derinliğinde hissettiğimiz boşluğu doldurmak ya da maskelemek için tasarlanır.

10

Hepimiz sevilmekten ya da nefret edilmekten hoşlanırız; bu anımsanacağımızın, 'varolduğumuzun' bir işaretidir. Bu nedenle, sevgi yaratamayanların çoğu nefret yaratmışlardır. O da anımsanır.

11

Bütünün önündeki bireysel şey: Varolmuş olan, varolan ve varolacak olan her şeyin karşısındaki önemsizliğim. Hepimiz hemen hemen cüceyiz ve cücelerin karakteristik komplekslerine ve psikolojik özelliklerine sahibiz; telafi edici kurnazlık ve kötü niyetle dolu aşağılık duyguları.

12

'Bir kimse'yi neyin oluşturduğu konusunda farklı fikirlerimiz vardır; ama genel olarak kabul edilen bazı özellikler bulunur: Adımı duyurmam gereklidir; iktidara sahip olmalıyımdır–fiziksel, sosyal, entelektüel, sanatsal, siyasal ... ama iktidara. Ardımda anıtlar bırakmalıyım, anımsanmalıyım. Hayran olunmalıyım, haset edilmeliyim, nefret edilmeliyim, korkulmalıyım, arzulanmalıyım. Kısacası, kalıcı olmalıyım, ötelere uzanmalıyım, hem bedenin ötesine hem de bedenin yaşamının ötesine.

13

Ölümden sonra yaşama inanma kısmen nemo'yu aldatmak için yapılan bir devekuşu girişimidir.

~ 14 ~

Yeni cennet, ölümden sonra canlıların amaçsızca dolaşmayı sürdürdükleri o anımsanan ölüler dünyasına giriştir. İnsan eski cennete iyi eylemler ve tanrısal lütufla erişmeyi başarıyordu; ama yeni cennete sadece eylemlerle erişebiliyor: Anımsanacak olan iyi ya da kötü eylemler. Yeni cennette seçilmişler türlerinin–bu tür ne olursa olsun–kötü şöhretleri, en ünlüleri, en büyük olanları.

~ 15 ~

Nemo'yu yenilgiye uğratmanın başlıca iki yolu vardır: Uyuşabilirim ya da çatışabilirim. İçinde yaşadığım toplumla uyuşursam, önemli birisi olduğumu kanıtlayabilmek için, başarının kabul edilmiş simgelerini, statü simgelerini kullanacağım. Bazı üniformalar başarılı olduğumu kanıtlar; bazıları başarısız olduğumu gizler. Üniformanın çekici yanlarından bir tanesi, insanı, başarısızlığın suçunun bir bölümünün her zaman için grubun üzerine atabileceği bir duruma sokmasıdır. Bir üniforma onu giyen herkesi eşit kılar. Hepsi birlikte başarısızlığa uğrarlar; eğer başarı varsa, onu hepsi paylaşırlar.

~ 16 ~

Nemo'ma çatışarak, kendi özel yaşam tarzımı benimseyerek karşı çıkabilirim. Özenle hazırlanmış, biricik bir *persona* inşa ederim, kitleye meydan okurum. Bohem, züppe, yabancı, hippi olurum.

~ 17 ~

Yakın zamanların sanatının büyük bir bölümü nemo'nun baskılarıyla koşullanmıştır. Biricik üslubu bulabilmek için umutsuzca arayış vardır ve çok sık olarak bu arayış içeriğin zararına yürütülmektedir. Deha her iki gereği de yerine getirecektir; ne var ki daha az yetenekli birçok çağdaş sanatçı kendi 'alameti farika'larının kurbanı olmuşlardır. Yüzyılımızda üsluplardaki ve tekniklerdeki devasa ço-

ğullaşmanın nedenini açıklamaktadır bu; ve aynı zamanda da çok karakteristik olan sunuş egzotizmi ile temaların bayağılığının çiftleştirilmesini. Bir zamanlar sanatçılar bir merkeze koşarlardı; şimdi dairenin çevresine doğru uçuyorlar. Ve sonuç, yeni rokokomuz oluyor.

18

Buna nemo'nun sanat üzerindeki olumlu kötü etkisi denebilir; ama aynı zamanda olumsuz bir kötü etki de vardır. Hakiki anlamda 'yaratıcı' (yani, nemo-öldürücü) olduğu hissedilen her yapıtın ya da sanatçının çevresinde bir pastiş cangılı boy atmaktadır.

19

Romantik ve Romantik-sonrası sanatın tümü nemo korkusuyla; bireyin bireyselliğini tehdit eden her türlü şeyden kaçışıyla sarılmıştır. Klasik heykellerin, klasik mimarlığın, klasik şiirin sakinliği belki soylu görünür, ama sonsuz biçimde uzaktır; ve klasik sanat dehasını yitirdiğinde bize yavan biçimde tatsız ve tekdüze biçimde kişisellikten uzak görünür.

20

Aynı zamanda da bu kadar çok kişi asla büyük sanata bu kadar kolay erişememiştir. En iyi her yerdedir. Kendimizi ne denli küçük hissedersek, yaratıcı olmak için o denli az güçlü oluruz. İşte bu nedenle boş yeni üslupların, boş yeni modaların ardına takılarak; tıpkı yanan bir binada paniğe kapılmış çocuklar gibi kendimizi her çıkış kapısına atarak kaçmaya uğraşırız.

21

Kısa süreli mallar çağında yaşıyoruz. Çoğumuz böylesi malların üretimiyle ilgileniyoruz. Çok azımız artık ömür boyu şöyle dursun,

ancak önümüzdeki beş yıla dayanabilecek olan şeyler üretiyoruz. Zincirin bir parçasıyız. Nemo'nun baskıcı hegemonyası altındayız.

22

Nüfuslar arttıkça, nemo'yu ele geçirmiş görünen halklar çekicilik kazanıyorlar; ve bu onların insan olarak değerlerine tümüyle bakılmaksızın oluyor.

23

Oswald, Başkan Kennedy'yi gerçek düşmanını öldürebilmek için öldürdü: Yani, nemo'sunu. Gerçekliğe karşı kör değil, tersine aşırı duyarlı bir adamdı. Onu öldürmeye götüren şey hem kendi toplumunun hem de bütün sürecin zehirli adaletsizliğiydi. Ondokuzuncu yüzyıl sonunun anarşist suikastçıları tekrar tekrar şunu doğruluyorlardı: Yaptıklarını, kendilerini suikaste uğrayan kişilerle eşit kılabilmek için yapıyorlardı. Birisi şöyle demişti: "Şimdi o anımsandığı sürece ben de anımsanacağım."

24

Alman halkı, Hitler'in yaşamlarına egemen olmasına aynı nedenle izin verdi. Bireyler gibi, ırklar ve ülkeler de önem, anlamlılık duygularını yitirebilirler. Büyük bir diktatör bir üniforma gibidir; altındaki herkese nemo'nun yenilgiye uğratıldığı yanılsamasını verir.

25

Daha az zararlı bir düzeyde onu ünlüler ve başarılılara, film yıldızına, 'kişilik'e, 'ünlü kişi'ye duyulan kitle hayranlığında görüyoruz; dedikodu dergilerinin, çıplak kadın posterleri kültünün, ucuz yaşam öykülerinin, kadın dergileri tarafından yayılan taklitçi manyerizmlerin ve yaşama üsluplarının popülerliğinde görüyoruz. Onu, her parlak sıradanlığa, her gelgeç başarıya cömertçe yöneltilen dikkatte

görüyoruz. Ürettiği her şeyi 'büyük' olarak gören Hollywood değil yalnızca: Halk bu sahte büyüklüğü istiyor.

26

Nemo en çok gelişmiş ve en iyi eğitilmiş olanlarda en güçlü, en ilkellerde ve cahillerde en zayıftır. Böylelikle şurası açık ki, onun gücü sadece daha yüksek genel eğitim standartlarına erişildikçe değil, aynı zamanda dünyanın nüfusu büyüdükçe artabilir. Boş zamana ve daha fazla ulaşılabilir bilgiye fırsat olduğu ölçüde, can sıkıntısı ve haset de artacaktır. Sahneye korkunç zincirleme tepkiler çıkar: Bireyler arttıkça her biri kendini daha az birey hisseder; adaletsizliği ve eşitsizliği daha açıkça gördükçe, daha çaresizleşmiş gözükürler; daha fazla bildikçe tanınmayı daha fazla isterler; ve tanınmayı daha fazla istedikçe de tanınmaları daha az olası olur.

27

Dikkati dış dünyaya çekerek nemo'yu yenilgiye uğratmak gitgide daha zorlaştığı için, gitgide içinde yaşadığımız küçük kişisel dünyamıza dönüyoruz: Dostlara, akrabalara, komşulara, meslekdaşlara. Eğer nemo'yu orada yenilgiye uğratabilirsek, bu da en azından bir şeydir. Ve böylelikle göstermelik tüketime, başkalarına yetişmeye, ne denli saçma ve mütevazı bir düzeyde olursa olsun–sözgelimi golf oynama, İtalyan tarzı yemek pişirme, gül yetiştirme becerimiz vb.–üstünlüğümüzü kanıtlamadaki yaygın saplantı çıkıyor ortaya: Böylelikle bütün biçimleri içinde kumar oynama takıntımız ortaya çıkıyor; hatta, daha yüksek ücret alma, daha sağlıklı olma ve daha iyi eğitilmiş çocuklara sahip olma gibi kendi içlerinde yetkin olan şeylere kafamızı takıyoruz.

~ 28 ~

Ancak Nemo'ya karşı en çok görülen sığınak evlilik, aile, yuvadır. Çocuklar, kanın uzun yürüyüşleri, gerçek yaşam sigortasıdırlar. Ne var ki nemo bu durumda kötüye kullanıma yol açabilir. Bireyi, herkesin önünde oynayamayacağı, sadece rüya âleminde oynayabileceği rolü evde oynamaya zorlayabilir. Sözde diktatör evinde diktatör olur, bu odada anımsanan olur. Anababaları tiran olmaya; kocayı ya da karıyı sadakatsizlik etmeye zorlayabilir. Nemo'dan yasaklanmış bir yatağa kaçıştan daha yaygın görülen bir kaçış yoktur.

~ 29 ~

Sıradan erkek ve kadın, toplumun onlara hileyle benimsettiği boğucu bir görüşler dumanı içinde yaşar. Bütün değerlendirme bağımsızlığını ve bütün eylem özgürlüğünü yitirirler. Kendilerini gitgide bir makinenin parçaları gibi, özel işlevleri yerine getirmekle sınırlanmış görürler, toplumun ekonomik yapısı içindeki rollerinden başka bir rolü yapmaya ne ihtiyaçları ne de hakları vardır. Yurttaşlık duygusu körelir. Suçları önlemek, sizin ya da benim değil, polisin işidir; kenti yaşatmak, sizin ya da benim değil, belediye meclisi üyesinin işidir; hakları için çarpışmak, sizin ya da benim değil, ayrıcalıklı olmayan sınıfların işidir. Böylelikle gitgide daha fazla kişi şehirlerde yaşar, ancak gitgide daha fazla kişi şehirli olmaktan çıkar. Banliyölerde başlayan şey dosdoğru şehrin kalbine kadar erişir.

SİYASAL NEMO

~ 30 ~

Yurttaşlık duygusunun körelmesi çağımızın en çarpıcı fenomenlerinden birisidir. İnsan siyasal bir varlıktır; ve bu körleşmeye neden olan şey, başka alanlarda nemo ile uğraşırken ne denli başarılı olursak olalım, hemen hemen hepimizin de siyaset makinesindeki zavallı çark dişlerinden ibaret olduğumuz gerçeğidir.

~ 31 ~

Hiçbir siyasal gücümüz yoktur. Bu yeni bir durum değildir, ama varolduğuna ilişkin yarı-varoluşçu yeni bir bilinçlenme vardır.

~ 32 ~

Varolduğu biçimiyle demokrasi, yani aklı başında herhangi bir yetişkinin, özgürce dile getirilen bir politikası olan özgürce kurulmuş bir partinin özgürce seçilmiş adayı için özgürce oy verme hakkı, en iyi sistemdir. Zorunlu olarak en iyi rejimi yaratacağı için en iyi sistem değildir demokrasi, en acil ihtiyaçları seçiş özgürlüğü olan bireylere en çok seçiş özgürlüğünü verdiği için en iyisidir. Eğer seçmesine izin verilirse hiçbir seçmenler grubu, aynı genel politikayı görüş birliğiyle seçmeyecektir. Dünyada hiçbir yerde ekonomik eşitlik olmadığı gerçeği üzerine temellenen bu en önemli siyasal gerçeklik, genel politikanın doğru seçiminin son derece açık bir şey olması yüzünden seçmenler grubuna başka herhangi bir politikayı seçme fırsatı vermeye gerek olmadığını ve verilmemesini ileri süren herhangi bir rejimin, ulusal ve uluslararası düzeyde bir tehlike olduğu anlamına gelir. Ve bu, rejim politika seçiminde kanıtlanabilir şekilde haklı olduğunda bile geçerlidir. Ulusal bir tehlikedir, çünkü esas olarak aynı zamanda uluslararası bir tehlikedir.

~ 33 ~

Platoncu cumhuriyet yurttaşlarına, insanlığı ve soyluluğu empoze edebiliyordu, ancak özgürce dile getirilebilecek olanın onu özgürce dile getirebilmiş olan üzerindeki bu aynı zorlama kabulü, anında, zorla benimsetilen ölçütlerin kuramsal iyiliğini azaltan bir gerilim yaratır. Hiçbir zaman çiçek açmayacak şu ağaca yapma çiçekler yapıştırabilirim; ya da ağacın doğal olarak çiçek açacağı olası koşulları yaratabilirim. Gerçek çiçeklerim için daha uzun süre beklemek zorunda kalabilirim, ama onlar biricik gerçek çiçekler olacaktır.

34

Demokrasi olabildiğince çok kişiye seçme hakkı vermeye uğraşır bu da onun kusurlarını bağışlatan erdemidir; ne var ki oy verme hakkı genişleyip nüfus arttıkça ironi daha keskinleşir.

35

Milyonlar iktidarsız kalırken birkaç düzine kişi eylemektedir.

36

Herkesin oya sahip olması bir çeşit özgürlüğün genel garantisidir; ama kendi başına hiçbir anlam ifade etmez. Benim oyum hiçbir şeyi etkilemez, hiçbir şeye karar vermez. Oyumu verip vermememin önemi yoktur.

37

Oy veriyorum, çünkü vermemek oy verme hakkı ilkesinin bir yadsınmasını temsil ediyor; ama oy vermek beni, bir piyon olduğum ve seçmenler grubu büyüdükçe gitgide daha küçük bir piyon olacağım duygusundan herhangi bir şekilde kurtardığı için değil.

38

Elli yaşındaki aydın bir adam seçmen kabininde, onbeş yaşındayken okulu terk etmiş olan ve üzerinde oy verdiği gerçek sorunlar hakkında bir papağandan daha çok şey bilmeyen tezgâhtar bir kızcağızla eşittir. Demokrasinin gereğini yerine getirmek adına seçmen kabininde eşit olmaları gerekir; bunu söyleyecek ilk kişi büyük olasılıkla elli yaşındaki aydın adam olacaktır. Ne var ki bu durumda zalimlik vardır, ironi ve saçmalık vardır. Zeki bir adam bir kara cahille aynı değildir; gelgelelim seçmen kabini bunu söyler.

~39~

Bu zorunlu ancak acımasız eşitliğin çok görülen sonucu şudur: Toplumun ve içinde yaşadığım ülkenin yönetilme tarzına dair gerçekten söyleyecek bir sözüm yoktur; onlar için beni yasayla yapmaya zorladıkları şeyi yaparım; ancak enerjimin ve kaynaklarımın kalanının tamamı kendi kişisel ereklerim için harcanacaktır. Bu bütünsel katılmama, satranç oyuncularının, valilerin ve bakanların ellerinde bir piyon olma duygusu görünüşte kozmik durumda koşutunu bulur; ve bu duruma dair görüşümüz, karanlık bir şekilde, kendi ülkemizin hükümetinde gücül olarak varolmayan bir rol alma görüşümüzle renklenir.

~40~

Oyum koca bir nehre atılmış boş bir kâğıt parçasıdır; yaşamım da sonsuz akış içinde kaybolmuş boş bir atom gibi görünür. İçerleme pragmatikleşir; benmerkezcilik, mantıksal olur; ve yasadışı ve tehlikeli araçlarla–anarşi, ayaklanma, yıkıcılık–siyasal duygu ifadesi kaçınılmaz hale gelir.

~41~

Piyon kompleksini azaltmanın tek bir pratik yolu vardır ve bu, demokrasinin alışılageldik tanımına (bütün yetişkinlerin özgürce oy vermesi hakkı) 've elverişli olabildiğince sık' ibaresini eklemekten geçer. Şimdi büyük ulusal meseleler üzerinde daha sık verilen bir genel oyun teknolojik ve toplumsal sorunlarıyla kesinlikle başa çıkabiliriz; ve çoğu Batı ülkesinde, onu anlayıp değerlendirebilmek için yeterince yüksek bir genel eğitim standardıyla birlikte özgür bir basının ve önyargısız bir bilgi hizmetinin elzem güvencelerini sağlayabiliriz ya da sağlayabilirdik.

~ 42 ~

Bu fikre kesinlikle karşı çıkacak olan bir insan grubu siyasetçilerin kendileridir, gerçi onlar gitgide artan bir şekilde resmi olmayan (ve tehlikeli biçimde manipüle edilebilen) bir plebisit biçimine yönelmektedir: Kamuoyu yoklaması denilen şeydir bu. Uslamlamaları bildiktir–kamuoyunun kararsızlığı ve duygusal tabiatı, politik süreklilik olmaksızın yönetmenin olanaksızlığı, karar vermede bazı etmenlerin gizli tutulması gereği ve bunun gibi. Bu uslamlamalar nedensiz değildir. Ne var ki iktidardaki kişilerin ilgileri, iktidarı elde tutmaktan hiçbir zaman tümüyle uzaklaşmaz. Muhalifleriyle politikalar üzerinde ne denli görüş ayrılığına düşerlerse düşsünler, iktidar oyununun kuralları üzerinde görüş birliğine varacaklardır; kontrolü eline geçiren onu elinde tutmak için dişiyle tırnağıyla çarpışabilir.

~ 43 ~

Kamu, özgürlüğüne kavuşmazdan önceki kadındır. Kararlarında kararsız ve duygusal olmuşsa, başka herhangi bir şey olmasına hiçbir zaman izin verilmediği ya da olması beklenmediği ya da koşullandığı için olmuştur. Bu, toplum için nasıl tehlikeli bir durum idiyse, şimdi yetişkinlerin çok büyük bir çoğunluğunun yönetime tümel katılmayışı da öyledir.

~ 44 ~

Daha sık oy verilen bir sistem, bireyin içinde bulunduğu kötü durumu büyük ölçüde hafifletmeyecektir; bu durum kesinlikle sayısal bir durumdur. Tek oyun hiçbir zaman önemi olmaması gerekir. Ama bu, daha az yalıtıcı bir duruma doğru atılan ilk adımdır. Bu arada bizler iktidarsız milyonlar olarak kalacağız.

NEMO'NUN ZORUNLULUĞU

~45~

Ne var ki nemo, rastlantı gibi, sürecin bireye kayıtsızlığı gibi, insan için temel önemdedir. Onun etkisi, insanın, varoluşunun eşit olmadığını bilmesinin etkisidir. Bu koşulun hem edilgin dehşeti hem de ona çare bulmak için gereken etkin enerji kaynağıdır.

~46~

Nemo, ego kadar zorunlu, evrimleştirici bir güçtür. Ego kesinliktir, olduğum şeydir; nemo gizilliktir, olmadığım şeydir. Ancak biz nemo'yu başka herhangi bir güç gibi kullanacak yerde, ilkel insanın şimşekten dehşete düşmesi gibi, ondan dehşete düşmeye kaptırıyoruz kendimizi. Kentimizin ortasındaki bu gizemli şekilden çığlıklar atarak kaçıyoruz, oysa gerçek dehşet onun kendisinden değil, tersine bizim ondan duyduğumuz dehşettedir.

IV
Ödülün göreceliği

~ 1 ~

Eğer hayal gücümüzün ve gerçekliğimizin dişleri arasındaki tuzağa düşmemize izin verirsek–hayal ettiğimiz o daha iyi dünya ile yaşadığımız daha kötü olan dünya arasındaki tuzak, durumumuzun pek tatmin edici olmayan bir durum olduğunu görebiliriz; ve geleneksel telafilerimizden biri de, kendimizi mutluluk bakımından daha üstün varsaydığımız yaşamın bütün şu 'daha alt' biçimlerini küçümsemektir. İnsani dünyamız acımasız ve kısa görünebilir; ancak bu, doğanın geri kalan kısmında en azından daha kötüdür. Bu avuntu daha yakın bir incelemeyi kaldırmaz, çünkü ortaya çıkan şey, içinde insanın talih merdiveninde en yüksekte durduğu rastlantı-bahşedilmiş ayrıcalıklı bir evren değil, tersine içinde–tek bir istisnayla–gi-

zemli bir dengenin ve canlı maddenin bütün biçimleri arasında bir *eşitlik*'in hüküm sürdüğü bir evrendir. Ben varolmadaki bu eşitliğe *ödülün göreceliği* adını veriyorum.

2

Şöyle tanımlanabilir: *Ödülün göreceliği, her duyum sahibi yaratığın, evrimin herhangi bir aşamasında, kendi yaşından ya da başka herhangi bir yaştan bütün öteki duyum sahibi yaratıklarla normal koşullarda aynı görece varolma hazzını bulmasına olanak veren şeydir.* Geçmişte olsun şimdi olsun, basit olsun karmaşık olsun, bir saatlik ya da onyıllarca süren bir ömre sahip bütün bu duyum sahibi yaşam biçimleri arasındaki eşitliği iki etmen kurar. Birincisi hepsinin de haz ve acı hissedebilmeleridir; ikincisi ise hiçbirinin kendi haz ve acı deneyimini bir başka yaratığınkiyle karşılaştıramamasıdır. Bu mutlu unutuşun tek istisnası insandır.

3

Ama eğer insan bir istisna oluşturuyorsa bu, geçmişe ya da gelecek çağlara oranla değil, onun kendi çağına oranladır. 'Kusursuz' ya da 'kusurlu' evrim aşamaları bulunması, varolmaktan çıkarılacak haz açısından bir seraptır. Genel olarak kendi çağımızın insanlığının, geçmiş ya da gelecekteki başka herhangi bir çağın insanlığından daha mutlu ya da daha az mutlu olduğunu söylemenin bir doğrulaması yoktur. Başka çağların varolmakta bulduğu ya da bulacağı hazzın yoğunluğunu değerlendirebilmek için hiçbir araca sahip değiliz; ve şurası kesin ki, bütün türler gibi, bütün haz kaynakları ve duygu tarzlarının soyları tükenebilir. Bu ise, özel mutlak ödüle ilişkin herhangi bir hesabı bozar.

4

Dünyamız daha güvenli görünebilir, bir başkası daha serüven dolu görünmüş olabilir. Dünyamız daha bilinebilir görünebilir; bir baş-

kası daha gizem dolu olabilir. Kendi çağımızın, bir başkasındaki özel bir avantajla dengelenemeyecek olan hiçbir belirgin özel avantajı yoktur.

~ 5 ~

Her yaşam, zamanın her bir anında koşut yerde bulunur. Mutluluk skalasında evrim dikey değil, yataydır.

~ 6 ~

Geçmişte, şimdide ve gelecekteki bütün köpekler eş ölçüde mutludur. Biz insanlara mutlu olmadıkları açık görünür; ama hiçbir köpek bunu bilmez. İnsan bu yüzden ödülün çağdaş göreceliğinden bilinç aracılığıyla sürgün edilmiştir. Bilginin çok büyük bedeli, hayal etme gücü ve bundan kaynaklanan karşılaştırma gücüdür. 'Altın' çağ, karşılaştırmadan önceki çağdı; ve eğer bir Cennet Bahçesi ve bir Düşüş olmuş olsaydı, bunlar, insanın karşılaştırma yapamayacağı ve yapabildiği zamanda, *Tekvin 3:6* ile *Tekvin 3:7* arasında olurdu.

~ 7 ~

Her insani haset nesnesi iki kuşku doğurur. O, yaşadığı durumda benim onu hayal ettiğim kadar mutlu mu? Ben, onun durumunda olacağımı hayal ettiğim kadar mutlu olur muydum? Bu kuşkular eşitsizliğin etkilerini azaltabilirler. Ne var ki mutluluğun koşullarının herkes için aynı olduğunu ileri süren kapitalist anlayış bizi her bir kuşkuya olumlu yanıt vermeye iter.

~ 8 ~

Lüks bir yat satın alan milyoner; yeni bir araba satın alan ve işine otobüs ya da trenle gidip gelen memur; yeni bir olta satın alan işçi; sağlam bir çift ayakkabı ele geçiren serseri. Kapitalist bir toplumda serserinin işçiyi, işçinin otobüs ya da trenle gidip gelen memuru ve

onun da milyoneri kıskandığı aksiyomatik bir olgudur. Böylesi toplumlara inananlar için ne hazzın derecelerini ne de her birimizin onlara karşı nerede durduğumuzu bilmememiz talihli bir şeydir. Ne var ki insan hâlâ el yordamıyla ödülün hayvani göreceliğinin o uzak anısını aramaktadır. Hissedilen bireysel haz açısından, ondan, paraya tapan bir toplumda hayal etmeye zorlandığımız kadar uzak olmasak da, yeterince uzağızdır.

9

İnsanlık, her ne kadar bilincin ve hayal gücünün gelişmişliğiyle ödül göreceliğinden sürgün edilmiş olsa da, bu gelişimin yine kendisiyle, aynı türden bilinçli ve ussal, çağdaş bir görecelik kurabilme gücüne sahiptir. Bizim için ödül göreceliğinin eksikliği, bildiğimiz eşitsizlik, ilerlemenin başlıca nedenidir. Eşit şekilde ödüllendirilmediğimizi ve bundan uzak olduğumuzu görmemize izin verilir. *Ama biz bilen, bilgiyi hoşgörebilen ve çareyi bulabilen tek organizmayız.*

10

Hayvanlarda bizim kazandığımız şey eksiktir; ama biz onların hâlâ sahip olduklarını yitirdik. Onları insani niteliklerinden ötürü değil, tersine masumlukları için sevmemiz gerekir. Onlarla birlikte hâlâ Cennet Bahçesi'ndeyiz; ve kendimizle birlikte her gün Düşüş'ü yaşarız.

11

İnsani olmayan canlı yaşam biçimleri, zifiri karanlıkta kendilerinin işini de arkadaşlarınınkini de göremeyen bir inşaat işçileri topluluğu gibidir. Ama bize görebilmek için ışık verilmiştir; ve biz hemen, bazılarının ötekilerden daha kolay ve daha hoş bir işi olduğunu görmüşüzdür ve böylelikle uzun haset çağı başlamıştır. Ama şimdi yavaş yavaş, hepimizin de, eşit mutluluğu elde edemesek bile, böyle bir mutluluğa erişmeye layık olduğumuzu kavrıyoruz ve kavrama-

mız da gerekir. Durumumuzun ortaya koyduğu mesaj açık: Bize eski karanlıkta verildiği gibi yeni ışıkta aynı eşitliği yaratmalıyız.

~ 12 ~

İnsanlığın evrimin bir sapması, ölüme yazgılı bir ikincillik durumu olmadığı konusunda hiçbir güvencemiz yok. Olsak olsak süreç içinde sadece bir deneyim, bir olasılık olabiliriz. Bilinç bize kendimizi koruma gücü verdiği kadar kendimizi yok etme gücü de vermiştir. İnsan olmanın bir ayrıcalık olmadığını, tersine, insanlık hariç her şeyle bağlantısızlık olduğunu hiçbir şey daha açıkça göstermez.

MUTLULUK VE HASET

~ 13 ~

Kişisel ve toplumsal yaşamlarımızdaki eşitsizlik miktarını mutluluk ve haset kavramlarıyla ölçüyoruz. Bu iki koşul davranışlarımıza egemen oluyor ve onların kökenlerini ta ilkel yaşam biçimlerinde bulabiliriz. Mutluluk, hayatta kalma araçlarına sahip olmaktır–'toprak', 'barınak', bir eş, yiyecek, yırtıcı hayvanlara ve asalaklara karşı savunma araçlarına; haset ise bu şeylerin eksikliğini duymak demektir. Kısacası mutluluk, güvenlik demektir, ama hasedin edilgin yüzü olan güvensizlik deneyimiyle tanımlanmış bir güvenlik.

~ 14 ~

Mutluluk temelde yaşamı tam olduğu gibi uzatma arzusudur; hasetse değiştirmek. Mutluluk, bu yüzden evrimsel açıdan, ilerlemenin önündeki başlıca engeldir; ve haset de, onun başlıca kaynağıdır. Ne var ki hasedin *şu andan itibaren* bir çeşit hayatta kalma niyeti olması gibi mutluluk da şimdiye *kadar* hayatta kalmaya değdiğini gösteren bir çeşit kanıttır. Birisi hükümetin geçmiş ve şimdiki başarıları-

nın reklamını yapan propaganda dairesi, öteki ise sürekli bir eleştiri komitesidir.

15

Platon'un adil toplum tanımı, içinde erkek ya da kadın her bir kimsenin olduğu şeyden mutlu olduğu bir toplum tanımıydı; yani hasedi barındırmayan bir toplum. Bizim adil olmayan toplumlarımızda, bütün siyasal ve toplumsal çatışmalar mutluluk partisi ile haset partisi arasındadır; ve bütün mevcut sıkıntılarımız da biricik konumları saldırganlık konumları olabilecek bu iki partiyi, karşılıklı olarak yıkıcı karşıtlar olmaları dışında düşünebilme konusundaki yeteneksizliğimizden kaynaklanmaktadır.

16

Mutluluk temelde toplumsalın karşıtıdır. Her zaman için bir karşılaştırmayı, başkalarının bizim tattığımız özel bir mutluluğu tadabileceklerini, ama tatmadıklarını bilmeyi içerir. Bu, özel mutluluk için de kamusal mutluluk için de doğrudur. Tiyatro seyircisi, izleyicilerle dolu stadyum, hatta tüm bir ulus mutludur, çünkü bu şekilde mevcut ve mutlu olmayan başkaları vardır.

17

Mutluluk benim başıma gelen şeydir ve en yoksul kişinin mutluluğu bile biriciktir; bunun için ona ancak haset edilebilir. Bu mutluluk sadece onundur ve onun olabilir. Hepimiz Crusoe'larız; mutluluğumuzu ve mutsuzluğumuzu, hiç kimse kendimiz gibi bilmez.

18

Bu yüzden eşit olmayan bir dünya yaratmak mutluluğun doğasında vardır. Herkes için erişilebilir bir mutluluk kaynağı herkes için erişilebilir bir kadın gibi olur; sahip olmanın mutluluk getirmesi gitgi-

de olanaksızlaşır. Devrimlerden sonra tekrar tekrar, devrimin *élite*'inin yeni bir ayrıcalıklı sınıfa dönüşmesinin paradoksal başkalaşımını görüyoruz; bunlar her şeyden önce Çoğunluk'tan esirgenmiş olan hazları kendilerine verdikleri için ayrıcalıklıdır; ve bunda bir öykünme öğesi olabilmesine karşın, böylesi *élite*'ler gerçekte mutluluğa duyulan temel insani ihtiyacın ve mutluluğun toplumsal karşıtı doğasının kurbanlarıdır.

19

Haset edenler karakteristik bir sahte tasımlama yaparlar: Mutluluk ayrıcalıkla varolur, ayrıcalık kötüdür, bu yüzden mutluluk kötüdür. Birçok devrimin ilk aşamalarının son derece karakteristik bir yanı olan Püritanizm ve birçok solkanat kuramcısının emek, sosyal özveri ve devletin iyiliği gibi şeylere talihsiz bir şekilde yeni bir çeşit mutluluk yakıştırma girişimleri bundan kaynaklanır. Bu girişimler böyle şeylerde mutluluk bulunamayacağı için değil, ama herkesin mutluluğu aynı kaynaklarda bulması beklendiği için talihsizdir. Devlet tarafından ya da bir öğreti gereği yahut zorla benimsetilen mutluluğun genel olarak her türlü biçimi kendi tanımı gereği bir çelişkidir.

20

Böylesi zorla benimsetilen mutluluk–insanı mutlu kılacak şeyi seçme hakkının her türlü karalanışı–temelde totaliterdir ve insanlık bir laboratuvar deneyinde koşullanan hayvanlar gibi olana değin mutluluğu yok eden haset ve onu yok eden mutluluk ... şeklinde bir kısır döngü oluşturan hasedin bir sapkınlığıdır.

21

Gerçek, her iki partinin de hakkı olduğudur: Haset partisi toplumun, mutluluğun başlıca kaynaklarına–daha adil ekonomik koşullar ve gerisi–eş ölçüde erişmenin sağlanması gerektiğini ileri sürdüğünde

haklıdır ve mutluluk partisi de, toplumun bireye bu kaynakların neler olacağına karar vermesi konusunda maksimum bir özgürlük tanıması gerektiğini ileri sürdüğünde haklıdır. Kapitalizm de komünizm de, bu her iki gerçeği içermeye ya da *her mutluluk kaynağına eş ölçüde erişme olanağı veren* bir toplum kurmaya uygun değildir.

~ 22 ~

Her iki siyasal uç da haset durumunun Çoğunluk'u daha kolay manipüle etmeye olanak verdiğini kavramıştır. Sağ için, baskının, sansürün ve tiranlığın kullanımını haklı çıkarmaktadır; sol içinse, devrimin ve ayaklanmanın kullanımını. Kızgın kalabalıklar askeri diktatörleri haklı çıkarmaktadır, ve *bunun tersi* de doğrudur.

~ 23 ~

Kötü olan kişisel mutluluk değil, adil olmayan toplumsal ayrıcalıklardan kaynaklanan özel kişisel ayrıcalıktır. Kapitalizmin büyük kötülüğü onda sadece mutluluk kaynaklarına eş ölçüde erişme olanağına sahip olamayışımız değil, içinde *başlıca mutluluk kaynağının ona erişme olduğu* bir dünya yaratılmış olmasıdır. Dışlanmışların haset ettikleri sadece meyve bahçesindeki elmalar değildir, daha çok meyve bahçesine girme hakkıdır haset ettikleri. Sunduğu olanaklardan ötürü değil, kulüp seçkin olduğu için seçkin bir kulübün üyeleri olmaya can atmaktadırlar.

~ 24 ~

Ancak en iyi hallerinde kapitalist toplumlar, mutluluğun doğasını bozmalarına ve onu ekonomik koşullara zincirlemelerine karşın, doğru bir mutluluk kavramını desteklerler; tıpkı komünist toplumların, en iyi hallerinde, doğru bir haset kavramını desteklemeleri gibi. Kapitalist sistemin büyük erdemi, temel insani ihtiyaçla bağdaşan bir mutluluk arayışı özgürlüğüne olanak sağlamasıdır; ve komünist sistemin büyük erdemi de, haset duygusuna, kendini tümüyle

yıkıcı olmayan araçlarla ifade etme olanağı tanıyabilmesidir. Zenginleri, zenginlerin tümüyle ortadan kaldırılmaları durumunda ortadan kaldırılacak paylaşmaya zorlamaktadır; çünkü en değersiz ve bencil kastlarda ve kültürlerde bile iyi olan bir öğe vardır: Özgürce mutlu olma hakkı.

~ 25 ~

Sorunumuz, bilinç-öncesi geçmişimizin ödül göreceliğini yeniden inşa etmek; hem hasedin hem de mutluluğun erdemlerini yalıtmak, birinden yıkıcı saldırganlığı ve ötekinden yıkıcı bencilliği uzaklaştırmak ve onları, aralarında etkileşen şeyler durumuna getirmektir. Her şeyden önce de bunu, heyecanla, kanla ve şantajla değil, bilimle, akılla ve iyilikle yapmaktır.

V
İyi'yi yapmak

~ 1 ~

Geriye insanlık durumunda hoşnutsuzluğa yol açan bir başka ve çok yaşamsal bir sorun kalmaktadır. İstenç özgürlüğüdür bu.

~ 2 ~

Burada bir başka Bahis Durumu'ndayız; yani, çözemediğimiz ve hiçbir zaman da çözemeyeceğimiz, ama hakkında bir sonuca varmamız gereken bir sorunla karşı karşıyayız. Ya hiçbir istenç özgürlüğüne sahip olmadığıma, ve ne kadar özgürce ve istenilmiş görünürlerse görünsünler eylemlerimin hiçbir zaman benim eylemlerim olmadığına bahse girmem gerekir; ya da bir çeşit özgürlüğe sahip

olduğuma, yahut elde edebileceğime bahse girmem. Üçüncü olarak, hiçbir bahse girmeyebilir ve bilinemezci kalabilirim.

~ 3 ~

Bu, birçok bakımdan, müdahale edenle müdahale etmeyen bir tanrıyı ya da ölümden sonra bir yaşamla tümel ortadan kalkışı karşı karşıya getiren bahisten çok daha kolay bir yarış bahsidir. Çoğu dinler ve adalet kitapları, etik ve ceza sistemlerini etkin kılabilmek için, tümel bir istenç özgürlüğünü varsaymışlardır; bu, bütün insan davranışlarını mekaniğe indirgeyen belirlenimci anlayıştan daha çok kanıtlanabilir olmamakla birlikte, daha bağışlanabilir bir şeydir. 'Bir postacı selde boğuldu' ve 'Bir postacı silahlı bir adam tarafından öldürüldü' cümleleri evrim içinde aynı olaylar kategorisine ait olabilir; ama insan toplumu için taşıdıkları anlam bakımından durum öyle değildir. Sözünü ettiğimiz bu katilin tetiği çektiğinde hiçbir seçme özgürlüğüne sahip olmadığını söyleyebiliriz; ama bütün insanların benzer bir durumda hiçbir seçme özgürlüğüne sahip olmayacağını söyleyemeyiz. Şu ya da bu birey tarafından sahip olunan özgür istencin derecesi hakkında tartışabiliriz; ama onu bütün insanlığa tanımayı yadsımak, niçin hepimizin silahlı insanlar olmadığı–ve niçin çıkar gözetmeyen seçimler yapabiliyor olduğumuz gibisinden–büyük bir sorudan kaçmaktır.

~ 4 ~

Evrimsel ya da biyolojik anlamda, gerçekten de sonuçta herhangi özgür bir istence sahip olmadığımız ortaya çıkabilir. Bütün 'özgür' seçmelerimiz, sonuçta, üzerlerinde hiçbir kontrolümüzün olmadığı bazı koşullanmalara maledilebilir. Karşıtını kanıtlayabilsek bile–tümel özgür istenç–yine de sınırlıyızdır, çünkü tümüyle özgür olmak için seçme özgürlüğü kadar mutlak biçimde özgür bir seçme alanına sahip olmamız da gerekir. Gerçekte bizim için algılanabilir ve yapılabilir, mevcut eylem şekilleriyle sınırlıyızdır. Kadın olup olmamayı seçemem, çünkü erkek doğmuşumdur; ve bu mantık böyle

sürer gider. Gelgelelim, özgür olarak seçtiğimizi *hissettiğimizde* (ve daha önemlisi, dış bir gözlemci bunu hissedebildiğinde) hepimizin de deneyim sahibi olduğumuz durumlarla karşı karşıya gelme gerçeği vardır. Belki de biz, adeta kesin bir biçimde, makinelerizdir; ama o denli karmaşık makinelerizdir ki bunlar görece bir seçme özgürlüğü geliştirmişlerdir. Bir hapishane hücresindeyizdir ama bu hücre nispeten geniş bir hücredir ya da geniş yapılabilir; ve içinde bizler görece anlamda özgür olabiliriz.

~ 5 ~

Eukleides'ci geometrinin doğru olmadığı durumlar ve anlamlar olabilir; ama bu geometrinin sıradan amaçlar için doğru gözükmesi ve sıradan durumlarda 'işlemesi' yeterlidir.

~ 6 ~

Satranç, konulmuş kurallar ve belirlenmiş hamleler çerçevesi içinde permütasyon özgürlüğüne izin verir. Bir satranç oyuncusu hem kurallar hem de belli bir oyunun gereklilikleri açısından, istediği gibi *mutlak şekilde* hareket edemediği için, hiçbir hamle özgürlüğüne sahip değil midir? Yaşamla oynadığım özel satranç oyununun sizinkinden ve başka bütün oyunlardan farklı kuralları vardır; tek benzerlik her bir özel oyunumuzun her zaman kuralları oluşudur. Miras olarak alınan ve elde edilen bana özgü yetenekler oyunun kurallarıdır; ve belli bir anda içinde bulunduğum durum oyunun durumudur. Benim özgürlüğüm, eylemin seçilmesi ile oyunun kuralları ve durumu içinde sahip olduğum oyun gücüdür.

~ 7 ~

Son olarak toplum içinde yaşayarak özgür istenç kazanışımızda paradoksal bir anlam vardır. En belirgin düzeyde, bir komitenin nihai kararının, tek tek bazı üyelerin 'kendi özgür istençleri' ile varacakları bir karar olmayabilme olasılığına karşın, görünüşte belirleyici

bir biyolojik sistemin karşısında genel bir insani istenç özgürlüğünü gerçekten de temsil eder. Bu belki de toplumun birey için oluşturduğu en derin psikolojik çekim gücüdür; gerçi her birimizde bulunan daha kolay anlaşılabilir birey, başka insanların görüşlerini ve inançlarını bir bakıma düşmanca ve sınırlayıcı olarak düşünmeye eğilimlidir, her birimizdeki daha derin bir zekâ bu çatışmadan kaynaklanan–sonuçta her birimizin paylaştığı–şeyin daha büyük bir genel özgürlük olduğunun farkındadır.

'NEDENSİZ EDİMLER'

~ 8 ~

Çok bilinen bir eylem kategorisinin–'nedensiz edimler' ya da ussal bir motivasyonu olmayan ani kararlar–mutlak istenç özgürlüğünü kanıtladıkları varsayılır. Ancak onların bütün kanıtladıkları uzlaşmaları hor görmeleridir. Bütün sınırlamaların hapsolunmayla benzeştiği sapkınlığından kaynaklanır bunlar; sanki gözlemlenebilir kozmostan mezon'a değin bildiğimiz her şey sınırlı değilmiş gibi.

~ 9 ~

Şayet Canterbury Başpiskoposu'na çürük yumurta atacak olsam, uzlaşmalara hiç saygı duymadığımı kanıtlayabilirdim; ama istenç özgürlüğü konusunda hiçbir şey kanıtlamazdım. Usdışı eylemlerden oluşan bir dünya mutlak biçimde özgür bir dünya yaratmazdı, çünkü insanlar için anarşi ancak herkes anarşi istediğinde özgürlüktür.

~ 10 ~

Bireyin varoluşunun dışına atıldığı ya da atıldığını hissettiği bir dünyada nedensiz edimlerin belli bir çekicilik kazanması son derece doğaldır. Ancak bu, dünyanın varolduğu biçimiyle suçlanmasıdır, nedensiz edimin doğrulanması ya da özgür istencin bir kanıtı değildir.

GÖRECE ÖZGÜRLÜĞÜN AMACI

11

Eğer sadece görece olarak özgürsek, o zaman daha büyük bir görece özgürlük geliştireceğiz demektir. Bu özgürlük kazanılması gereken bir şeydir: Hem kendi ömrü süresince birey tarafından, hem de uzun tarihi boyunca tür tarafından.

12

Bununla kazanılan şey ortadadır: Daha büyük bir zekâ ve insanın hem kendisi hem de yaşam hakkında daha büyük bilgi. Pratikte toplumsal açıdan bu, daha yüksek bir genel eğitim standardını ve farklı bir eğitim türünü gerektirir. Her şeyden öte de toplumsal eşitliği gerektirir. İstenç özgürlüğü yaşam koşullarına ilişkin özgürlüğe sıkı sıkıya bağlıdır.

İYİLİK YAPMA YETERSİZLİĞİ

13

Kötülük yapmaktan uzak durmamız temel önemde bir şey olduğuna göre, bazen iyilik yapmaktan uzak durmamız da gereklidir. İstenç, elektrik gibi, ahlâkdışı bir güçtür: Öldürebilir ya da hizmet edebilir. Eyleme geçmeyi başaramama, bir elektrik sistemindeki sigorta gibi, elzem bir güvenlik sistemidir.

14

İstediğimizden daha fazlasını yapabilseydik bile dünya daha iyi olmazdı, çünkü artmış olan istenç ve eylem gücü hem iyi hem de kötü eylemlere uygulanırdı. Bu nedenle, istediğimiz şeyleri yapabilmeyi arzu ediyoruz demek, iyi olan ve kötü olan şeyleri belirlemede daha fazla deneyime ihtiyacımız var demektir; yoksa isteme ve eyleme geçme konusunda değil.

§ 15 §

Hayvanların güçlü istençleri vardır; ne isterlerse onu yapmaya uğraşırlar. İstedikleri gibi yapmamaya yetenekleri yoktur. Onları böyle tuzağa düşürürüz. Zayıf istençlilik insan toplumunun makinesini hem yağlar hem de korur.

§ 16 §

Ne var ki bizim hoşnutsuzluğumuz, özgürce istediğimiz iyiliği gerçekleştirememizdir. Şu yardım kutusu için cebimde bir şilin vardır; ancak kutunun yanından geçer giderim. Bunu yapmayışın başlıca altı nedeni vardır.

§ 17 §

Birincisi bir eylemi istemede hiçbir seçme özgürlüğümüzün olmadığını ileri süren yazgıcı inançtan kaynaklanır. Bu yüzden biz, bir eylemde bulunsak bile, bizim için seçilmiş olanı yaparız. Seçmemiz bir yanılsamadır; eylemimiz, bir enerji israfıdır. Yapmak ya da yapmamak ... kimin umurunda?

§ 18 §

İyilik yapamayışımızdaki *ikinci* neden niyet çatışmasından kaynaklanır. Yüksek zekâ, çıkar çoğulluğunu ve her eylemin sonuçlarını önceden görme konusunda keskinleşmiş bir yeteneği sağlar. İstenç bir varsayım labirenti içinde kaybolur.

§ 19 §

Bütün çatallanan yollar kavşakları düşlerler; insanlarda olduğu gibi atomlarda da, karmaşıklaşma enerji kaybına neden olur. Bütün tarih boyunca aydınlar takımı eylem konusundaki zayıflıklarından ötürü küçümsenmiştir. Ama ancak yüksek zekânın yüksek ahlâklılıkla

eşanlamlı olduğu bir dünyada en zekinin en fazla güce sahip olması arzu edilebilirdi.

~ 20 ~

İyilik yapamayışımızın *üçüncü* nedeni bir eylemi yerine getirmeyi hayal etme konusundaki yeteneğimizden kaynaklanır. Deneyimlerimizden biliriz ki, şeyler pek ender olarak olmalarını hayal ettiğimiz kadar hoş bir biçimde ortaya çıkarlar; ve hayal edilmiş ideal bir sonuç zihinlerimizin üzerinde öylesine bir nüfuz kurabilir ki, gerçekliğin hayal kırıklıklarını göze almak olanaksızlaşır.

~ 21 ~

Eyleme geçmeden önce sanki daha önce eyleme geçmiş gibiyimdir. Bir şeyi yapmaya inandığınızı *söylemek*, sizi sözünüzden sorumlu tutması olası tanıklar karşısında değilseniz şayet, kendinize o eylemi yapmamak için sadece bir gerekçe bulmak olabilir. Çünkü *iyilik eylemdir; eyleme geçme niyeti değildir.*

~ 22 ~

Yerine getirilmeden önce bilinçli bir istenç çabası gerektiren (yani, zorunlu ya da içgüdüsel olmayan) her eylem hayal gücüne uyuyan bir prenses gibi gözükür. Gizilliklerle dolu büyülü bir ormanın kalbinde yatar. Bu yüzden edimsel yerine getiriş başka eylemler tarafından yaratılmış olabilecek her şeyi ortadan kaldırma tehdidini savurur; ve bunun cinsel durumla yakın bir paralelliği vardır. Boşalmadan önce zamanı uzatmak daha fazla haz verir. Yarın cömert olacağım için bugün cimri olmak iyidir.

23

İyilik yapamayışımızın *dördüncü* nedeni eyleme geçmeyerek eylem yapmayı seçebileceğimizi kendimize kanıtlama arzusundan kaynaklanır. Eyleme geçmemek eylemektir. Ben, yaptığım şey kadar yapmadığım şeyimdir de. Eyleme geçmeyi reddetmek çoğu kez nedensiz edimin eşdeğeridir. Temel neden özgür olduğumu kanıtlamaktır.

24

İyilik yapamayışımızın *beşinci* nedeni tasarlanan eylemin son niyete oranla çok küçük olmasından ötürü anlamsız gözükmesidir. Aynı anda iki ayrı işi yapmaya kalkışmak gibidir ki–kum tanelerini tek tek alarak Sahra'yı başka bir yere taşımak, kaşıkla Atlantik'in suyunu boşaltmak–birçok iyi dava havada kaybolur gider.

25

İyilik yapamayışımızın *altıncı* nedeni bir şeye karşı olan şu eylemler için geçerlidir. Burada karşıtını destekleme mekanizması eylemi önleyebilir.

KARŞITINI DESTEKLEME

26

Eğer ahlâki, estetik ya da politik-sosyal bir kutba doğru güçlü biçimde çekilirsem, onun karşı kutbundan nefret ederim ve onu bastırmayı arzulayabilirim. Ama aynı zamanda şunu da bilirim ki pozitif etkisi altında yaşadığım kutup, enerjisinin çoğu için o karşı kutba bağımlıdır; bundan başka o kutba çekilmiş olmaktan haz alırım. Karşı kutba muhalefetim bu durumda çoğu kez özel türden bir muhalefet olacaktır. Ben bu çeşit muhalefete *karşıtını destekleme* adını veriyorum.

~27~

Bir fikre ya da toplumsal eğilime şiddetli bir fiziksel muhalefet gösterebilirim. Ne var ki şiddet şiddeti doğurur; kuvvet kuvveti doğurur; olanak olanağı doğurur. Şiddetli zulüm çoğu kez, zulmedilenlerin yeterli bir bölümünün daha fazla şiddetin uygulanması için hayatta kalacağı gibisinden bir arzuyu gizler. Tilki avcıları tilkileri korurlar. En keskin nişancılar avı gayretle korurlar.

~28~

Şiddet, muhalefet edilen yanı güçlendirir; tutku onu yumuşatır. Bir şeye karşı tutkuyla fikirler ileri sürmek ona tutku vermektir.

~29~

Oyunlar bir çeşit *perpetuum mobile*,* insan enerjisi için sonsuz bir depo olarak icat edilmişlerdir. Bütün büyük oyunlar böyledir: hayvanları yemle yakalamak, avcılık, balıkçılık, top oyunları, satranç, iskambil oyunları, zar oyunları, hepsi de sonsuz permütasyonlara olanak verirler. Büyük bir oyun kurumayan bir kuyudur; ve karşı kutbu destekleyenin düşmanda aradığı da tamı tamına bu tüketilmezliktir. Şövalyeliğin *amour courtois*** kavramlarından gelişen Anglo-Sakson sporculuk ve adil oyun etiği, karşı tarafı destekleme ilkesine çok açık bir biçimde kutsal bir şey olarak bakar.

~30~

Saf bir biçimde duygusal muhalefet bir bumerang'dır–her zaman başlangıç noktasına döner, tabii her zaman olumsuz anlamda değil. Düşman tarafından karşılık olsun diye seçilen ve kullanılan her muhalefet ise muhalefet değil, karşı yanı desteklemedir.

* (Lat.): "Sürekli hareket." (ç.n.)
** (Fr.): "Saray soylularına özgü aşk." (ç.n.)

~ 31 ~

Karşıtını desteklemenin en çok görülen yolu maskeli hoşgörüdür. Yüksek zekânın doğuştan gelen genel bir zayıflığıdır bu. Bir karşı kutba eylemsiz düşmanlık gösteririm; bu genellikle o denli engin ve genel bir tabiattır ki, ne kadar aktif olursam olayım bir bütün olarak durum üzerinde hiçbir etkimin olamayacağı anlaşılır.

~ 32 ~

Maskeli hoşgören, muhalefet ettiği şeyin kendi mutluluğu için temel özellikte olduğunu bilir. Muhalefetini sözlü olarak dile getirmekten hoşlanabilir ve gerçekte genellikle de dile getirir, ancak pek ender olarak yapıcı bir muhalefet *eyleminde* bulunur. Çoğu kez, muhalefet ettiği şeyle açık açık çatışan davanın aktif işçilerini küçümseyecektir. Böyle insanların özel çıkarlar ardında koştuklarını–eylemin heyecanından hoşlanmaktadırlar, dışadönük mizaçlı doğmuşlardır–ve kendisinin çok derin, çok uzak görüşlü olduğunu söyleyecektir. Aktif muhalefetin boşluğunu, yararsızlığını ya da aldatıcı yanını bilmektedir. Çağımızın en çok hissedilen, en çok paylaşılan, en çok haz alınan umutsuzluğudur bu.

~ 33 ~

Çağımızda ve çağımızın en anlamlı olduğu düşünülen sanatsal figürleri, entelektüel istenç-sizliğe ve yetersizliğe ilişkin bu bilinçli duyguyu ya da olguyu en iyi ifade eden figürlerdir–düşmüş aziz, zayıf insan; ve güçlü karşı kutbu ifade edenler–eylem adamları, failler. Vahşi Batı'nın kahramanını düşünün; Beckett ve Greene'deki, Hemingway ve Malraux'daki karakterleri.

~ 34 ~

Modern La Mancha'mızın Don Quixote'ları, muhalefet etmenin yıkmayı arzulamak demek olduğunu; ve yıkamamanın trajik bir duruma yol açtığını ileri süren mit tarafından aldatılmış olanlardır.

~ 35 ~

Bütün muhalefetlerde iki güdü vardır; ve iki güdü birbiriyle uyuşmaz. Birisi, doğru ya da yanlış olarak, her türlü muhalefeti bastırma istencidir. öteki ise, doğru ya da yanlış, onu uzatma istenci. Muhalefet etmeden önce bu iki istencin hangi rolleri oynadığını belirlemek gereklidir.

~ 36 ~

Bilinçli olanlardan çok daha fazla ikiyüzlülük çeşidi vardır. Her türlü muhalefet muhalefet edilene işaret eder. Hıristiyanlığın günahı ne denli çekici kıldığına bir bakın. En iyi muhalefet her zaman bilimsel, mantıksal, ussaldır. Akıl için ne denli yanıtlanmaz ise, o denli iyidir.

~ 37 ~

Psikiyatri hastası tedavi edilmez, ama kendi doğasının çelişkilerini anlayarak daha az anormal kılınır. Onu kullanan güçlerin nasıl kullanılabileceğini anlamaya başlar belli belirsiz. Anlamak yalnızca bağışlamak değildir; kontrol etmektir.

~ 38 ~

Muhalefet etmeden önce, şu soruları sorun:

Muhalefet etmekten ne ölçüye dek hoşlanıyorum?

Eğer bir darbede bütün muhalefet ettiklerimi yok edebilseydim, o darbeyi yapar mıydım?

Muhalefetim muhalefet edilen şeyi zayıflatacak mı yoksa güçlendirecek mi?

Niyet edilen muhalefet biçiminin etkin olma olasılığı nedir?

Bir poz mu yoksa bir gerçeklik midir?

Ne ölçüye değin salt biçimde hayran olduklarım tarafından bir hayran olunma ya da küçümsenmeme arzusundan kaynaklanır?

Daha yararlı biçimde muhalefet edebileceğim başka bir şey var mıdır?

39

Muhalefetim 'görevim'dir; eğer bir kez muhalefetimin gerçekte hazzım olduğunu kabul etseydim...

40

Düşman mezarlarında dökülen gözyaşları çoğu kez tuhaf bir biçimde içtendir; kendi yuvasız kalmış enerjimize ağlarız.

41

Birçok muhalefet hareketi Hafif Müfreze Hücumlarıdır. Ve bir belirti niteliğinde, onların başarısızlığına olan hayranlığımız, boşa kürek çekmelerine ve yararsızlıklarına olan nefretimizden daha fazladır.

İYİ KÖTÜYE EŞİTTİR

42

İyi eylemler yapmaya karşı bazen ileri sürülen son bir umutsuz argüman daha vardır. Şudur bu argüman: İster iyi isterse kötü olmaları niyet edilmiş olsun, bütün eylemler, zaman geçtikçe birbirleriyle öylesine kapsamlı bir biçimde iç içe girer ki sonuç olarak onların görece iyiliği ya da kötülüğü tümüyle ortadan kaybolur. Hem kötü hem de iyi ölür; ya da başkalaşıma uğrar.

43

Bazıları için kötü olan şeylerin bir başkası için iyi olabileceğini hepimiz biliyoruz; ne var ki bütün için ya da tarihsel olarak göz önün-

de tutulan herhangi bir özel eylem için doğru olabilen bir şeyden dosdoğru, bireyin eylemleri konusunda benimsediği herhangi ahlaki bir ilginin haklı çıkarılabileceği gibisinden bir kurama varmak, bir eylem için doğru olan şeyin eylemi yapan için de doğru olması gerekir gibisinden bir safsataya düşmektir. İnsanın sonuçta kendisi ve kendi toplumunun sağlığı için iyilik yapması gerekir; yoksa iyilik yapmış olmak için ya da salt eylemi yerine getirmek için değil.

44

Eğer iyi sonuçta kötünün içinde ve kötü de iyinin içinde kayboluyorsa, o zaman bu, insanlığın değil, maddenin var kalmasını sağlamak içindir.

45

Doğru ve yanlış hakkındaki bütün değerlendirmelerimiz mutlak biçimde ve evrimsel olarak anlamsızdır. Ne var ki bizler yargılamaya zorlanan yargıçlar gibiyizdir. Görevimiz yargılamaktır, iyi ve kötü arasında seçmektir. Eğer böyle yapmayı reddedersek, insan olmaktan çıkarız ve temel durumumuza, madde oluşa geri döneriz; yine de aramızdaki en kötüler, en kötü hallerinde bile halinden hoşnut birkaç kiloluk moleküllerden fazla bir şeydir.

NİÇİN BU KADAR AZ İYİ VAR?

46

Ne var ki bu nedenleri kabul etsek bile, iyilik yapamamanın çoğu kez olası birkaç yoldan hangisinin en iyi *olduğunu* bilme güçlüğünden ya da bir eylemde bulunmak için herhangi bir zorunluluk görme konusunda hakiki bir yetersizlikten (eski dingincilik sapkınlığı) doğduğunu kabul etsek bile, hepimiz de yapabileceğimiz bütün iyilikleri yapmadığımızın farkındayız. Ne denli aptal olursak olalım, içinde açık bir biçimde iyi bir eylem tarzı gördüğümüz, ama yine de

yapmaktan kaçındığımız basit durumlar vardır; ne denli bencil olursak olalım, hiçbir özveri gerektirmeyen, ama yine de kaçındığımız iyi eylem tarzları vardır.

~ 47 ~

Son iki bin beş yüz yıldır neredeyse her büyük düşünür, her büyük aziz, her büyük sanatçı adil toplumun temeli olarak iyi edimin soyluluğunu ve yetkinliğini savunmuş, canlı örneği olmuş ve yüceltmiştir–ya da en azından dolaylı bir şekilde bunu dile getirmiştir. Bu apaçıklıktan ötürü iyiliğin toplumsal ve biyolojik değerinden kuşkulanılamaz. Böylelikle adeta büyük insanlar yanılmışlar, adeta insanlığın daha büyük bir çoğunluğunda sapkın, ama daha derin bir gerçeğin kavrayışı var gibi gözükmektedir: Yani genellikle hiçbir şey yapmamak genellikle iyilik yapmaktan daha iyidir.

~ 48 ~

Sanırım bu garip ve usdışı tepkisizlik büyük ölçüde, iyilik yapmanın bize haz getireceğini–eğer ölümden sonra bir yaşam varsa, sonsuz haz–ve böylelikle de iyi insanın kötüden *daha mutlu* olacağını ileri süren din kökenli mitlerden kaynaklanmaktadır. Çevremizdeki dünya bunların gerçekten de mit olduklarını gösteren kanıtlarla doludur: İyi insanlar çoğu kez kötülerden çok daha az mutludurlar ve iyi eylemler çoğu kez acıdan başka bir şey getirmemektedir. İnsan sonsuz bir etken arayıcısı olduğu gibi, sonsuz bir ödül arayıcısıdır da. İyilik yapmak için daha başka bir ödül–temiz bir vicdandan ve doğruluk duygusundan daha fazla bir şey–olması gerektiğini hissetmektedir. Sonuç karşı konulmazdır: İyilik yapmak haz getirmelidir (ve bu yüzden, edimi yapmadan önce, vaat olmalıdır). Eğer getirmezse, o zaman kötü bir anlaşmadır.

§ 49 §

Belirgin iki haz 'biçimi' vardır. Birine *niyet edilmiş* diyebiliriz, çünkü haz getiren olay, bir sevgiliyle buluşma, bir konsere gitme planlanmış ve niyet edilmiştir. İkincisi ve çok daha önemli olan çeşidi *rastlantısal* hazdır, çünkü beklenmedik bir biçimde gelir–sadece eski bir dostla sürpriz bir buluşma, sıradan bir manzaranın ani güzelliği değil, tersine, haz almanın aktif niyeti içinde önceden açıkça görülmeyen bütün öğeler. Gerçekte, niyet edilmiş bir hazzı planladığımızda her zaman bilinçdışı olarak rastlantısal türden bedava bir ikramiye olacağını varsayarız. Yaklaşımımız bir yolcunun yaklaşımıdır: Yolculuğu planlandığı ve kesin amaçlar taşıdığı ölçüde niyet edilen hazzı alacaktır, ama aynı zamanda, hem başına gelmesini niyet ettiği şeyler bakımından, hem de başına rastlantı eseri gelecek şeyler bakımından beklenmedik türde çok büyük ölçüde bir hazzı bekleyecektir. Bu şekilde zararımızı azaltmak için çift yanlı bahse girebiliriz–eğer planlanan hazlar hayal kırıklığı yaratırsa, beklenmedik hazlar olacaktır ve bunun tersi de geçerlidir.

§ 50 §

Bu haz biçimlerinin her ikisinde de anında çarpıcı olan şey büyük ölçüde rastlantıya bağlı olmalarıdır. Bir kız evlenmeyi uzun süredir planlamış olabilir. Ama sonunda evlilik olduğunda, gerçekleştiğinde, bir iyi talih duygusu vardır. Evliliği engellemek için birçok şey olabilecekken hiçbir şey olmamıştır. Belki o zaman dönüp; şimdi kocası olan adamla ilk karşılaşmasındaki şansa bakabilir; ve görür ki oradaki temel rastlantı öğesi altüst edicidir. Kısacası, her iki tür hazzı da büyük ölçüde rastlantının bir sonucu olarak görmeye koşullanmışızdır. *Bizim ona erişmemizden çok o bize erişir.*

§ 51 §

Ne var ki hazza bir çeşit başarılı bahis muamelesi yapar ve sonra da bu tür bir hazzı ahlâki seçimlerden ve eylemlerden beklediğimiz anda, sıkıntıya gireriz. Bir dünyayı saran şans atmosferi ötekine de bu-

laşacaktır. Rastlantı, hazzın yasalarını yönetir–bu yüzden, iyilik yapmanın yasalarını da yönetsin deriz. Bundan daha kötüsü, bizim sadece haz vaat eden iyi eylemlerin yapmamıza değer olması gibi apaçık bir sonuca varacak olmamızdır. Haz topluluk saygısından, kişisel minnetten, öz çıkardan (karşılığında iyilik umudu); ölümden sonra hoş bir yaşam umudundan; eğer kültürel çevre tarafından böyle bir duygu 'oluşturulmuş' ise suç duygusundan kurtulmuş olmaktan gelir. Ancak her bir durumda da özendirici şey, tarihsel olarak ne denli gerekli ya da pragmatik gerekçelerle ne denli doğrulanabilir olursa olsun, iyi eylemde bulunma niyetimiz açısından tümüyle yanlış bir ortam yaratır.

§ 52 §

Kamusal bir iyilik için iyilik yapmak iyilik yapmak değildir: Kamusal ödül için bir şey yapmaktır. Aynı zamanda iyilik yapıyor olması doğrulanması gibi görünebilir; ama bu, göstereceğim gibi, tehlikeli bir doğrulamadır.

§ 53 §

Duygusu içimizde olsa da, haz fikrine genellikle bağlamadığımız daha az belirgin bir üçüncü haz 'biçimi' vardır. Ona *işlevsel* haz diyebiliriz ve o, varlığımız için temel önemdeki bütün şu etkinliklerden aldığımız hazdır: Yeme, dışkılama, soluk alma ve son olarak, varolma. Bir bakıma bunlar sahip olduğumuzu yadsıyamayacağımız biricik hazlardır. Onları pek açık olarak ayırt edemiyorsak, çok daha bilinçli ve karmaşık öteki iki haz biçimiyle yüklü oldukları için ayırt edemiyoruzdur. Eğer yediğim şeyi seçersem, niyet edilen hazzı deneyimlerim; eğer yediğim şeyden beklediğimden daha çok zevk alırsam, beklenmedik olanı deneyimlerim; ama altta gömülü yatan yemenin işlevsel hazzıdır, çünkü yemek varolmaya devam etmektir. Jung'cu terminolojiyi kullanacak olursak, bu üçüncü biçim arketipseldir ve sanıyorum iyilik yapma gerekçemizi ondan türet-

memiz gerekir. Bedensel işlevler açısından, iyi'yi *boşaltmamız* gerekir–*fışkırtmamız* değil.

~ 54 ~

Doğal bedensel işlevlerimizde hiçbir zaman bir aşırılığımız olmaz. Onları gerçekleştirmek için hiçbir dışsal ödül beklemeyiz, çünkü ödülün icraatta yattığını biliriz. İcraatsızlık, hastalık ya da ölüm anlamına gelir, tıpkı iyi eylemlerin icra edilmemesinin sonuçta toplumun ölümü anlamına gelmesi gibi. İyilikseverlik, başkalarına iyi davranma, adaletsizliğe ve eşitsizliğe karşı yapılan eylemler *hazsal değil, hijyenik edimler* olmalıdır.

~ 55 ~

Peki o zaman böylesine yaratılan işlevsel 'sağlık' neden oluşur? En önemli öğesi şudur: iyi eylem (ve 'iyi eylem'den ben burada gerçek nedeni kamusal saygı olan bütün eylemleri dışta tutuyorum) gerçekten de görece bir istenç özgürlüğüne sahip olduğumuzu gösteren en inandırıcı kanıttır. Kendi çıkarımıza karşı hareket etmeyi gerektirmediğinde bile, iyi eylem bir öz çıkar eksikliğini ya da tersine, gereksiz bir enerji çıkışını (biyolojik ihtiyaçlarımız açısından) gerekli kılar. Atalete karşı, aksi durumda atalet ve doğal süreç tarafından belirlenecek şeye karşı bir edimdir. Bir anlamda tanrısal bir edimdir, tanrısalın eski anlamında: Yani, kendi salt maddeselliğinde hapsolmuş madde üzerinde özgün bir istencin müdahalesi.

~ 56 ~

Bütün Tanrı kavramlarımız kendi gizilliklerimizin kavramlarıdır. Evrensel olarak böylesi Tanrı kavramlarının en iyisine yakıştırılan–farklı dış maskeleri altında–iyilikseverlik ve merhamet, kendimizde yaratmaya çabaladığımız niteliklerdir. Bunların herhangi bir dışsal 'mutlak' gerçeklikle hiçbir ilgisi yoktur; bunlar umutlarımızın yansımalarıdır.

§ 57 §

Gündelik yaşamda öz çıkar taşıyan güdüleri, ileri sürdüğüm 'hiyjenik' güdüden kolaylıkla ayıramayız. Ancak hijyenik güdü ötekileri değerlendirmek için her zaman kullanılabilir. Onların üzerinde ve özellikle de eylemin failin gözünde iyi gözüktüğü, ama etkileri açısından açıkça kötü olduğu üzüntü verecek ölçüdeki geniş kategori içinde kontrol kurar. Hiç kuşku yok ki yaptıklarının iyiliğine gönülden ve çıkar gözetmez biçimde inanan Engizisyon mensupları, Protestan cadı avcıları, hatta belki de Nazi soykırımcıları vardı. Ama insan delil yetersizliğinden dolayı bütün kuşkulara karşın suçsuz olduklarını kabul etse bile, onların hepsi de 'iyi' eylemlerine sahte ödüllerle zorlanmışlardır. Sapkınlar, cadılar ve ortadan kaldırdıkları Yahudiler için değil *kendileri için* ve kendilerine inananlar için daha iyi bir dünyanın geleceğini ummuşlardır. *Daha büyük özgürlük için değil, daha büyük haz için eylemde bulunmuşlardır.*

§ 58 §

Özgürlüksüz bir dünyada istenç özgürlüğü susuz bir dünyadaki balık gibidir. Varolamaz, çünkü kendisini kullanamaz. Politik tiranlığın en büyük aldatmacası her zaman için tiranın özgür, kullarının ise köle oldukları varsayımına dayanmıştır; oysa tiran kendi köleleştirmeleri yüzünden köleleşir, kendi tiranlığı yüzünden baskı altına girer. Dilediği gibi hareket etmekte özgür değildir, çünkü dilediği şeyler, genelde çok dar bir biçimde, tiranlığı sürdürmenin gereklerince belirlenmiştir. Ve bu politik gerçek kişisel bir düzeyde doğrudur. Eğer iyi bir eylemin niyeti sonuçta herkes için daha fazla özgürlük (dolayısıyla, daha fazla adalet ve eşitlik) yaratmak olmazsa, yalnızca eylemin nesnesi için değil, ama fail için de kısmen kötü olacaktır, çünkü kötü yanları eylemi yapanın kendi özgürlüğünü kısıtlayacaktır. İşlevsel haz açısından, eğer zararlı öğeleri organizma dışına atılmazsa, besinsel yararı yaratacağı hasarla gitgide çelişecek, dışkı olarak atılmamış yiyeceğe benzeyecektir.

~ 59 ~

Son ikiyüz yıl içinde kişisel ve kamusal hijyende ve temizlikte büyük bir ilerleme olmuştur; bu da, büyük ölçüde, insanları, hastalıklar karşısında kirli ve tepkisiz olmanın sonuçlarının Tanrı'nın edimleri değil, önüne geçilebilir doğa edimleri olduğuna; şeylerdeki salt sefalet değil, yaşamın kontrol edilebilir mekanizmaları olduğuna inandırmakla gerçekleşmiştir.

~ 60 ~

Hijyenik devrimin ilk fiziksel aşamasını yaşadık; şimdi sıra ikincisi, zihinsel olanı için barikatlara girmekte. Yararlı bir biçimde yapabilecekken iyilik yapmamak ahlâkdışı değildir; insanın ellerinde pisliklerle etrafta dolaşmasıdır.

VI

İnsan gerçekliğinin gerilimsel doğası

~ 1 ~

Usyürütme, hayal etme ve varsayımlar üretme güçlerimizden ötürü, zihinsel olarak bir karşıtlar, zıtlar, negatifler dünyasında varoluruz. Böyle olmayan bir çeşit mutlak gerçeklik olabilir. Başka görece gerçeklikler olabilir. Ne var ki bu gerilimsel ya da kutupsal gerçeklik biz insanların yaşadıkları gerçekliktir.

~ 2 ~

Varolan ya da varolduğu hayal edilebilen her şey bir kutuptur. Bütün duygular, fikirler, düşünceler kutuptur; ve her bir kutbun karşı kutupları vardır.

~ 3 ~

İki karşı kutup kategorisi vardır. Birisi hiçliktir, kutbun varolmayışıdır. Öteki ise, kutbu yadsıyan, kutba saldıran, kutbu azaltan, kutba karşı duran ya da kutuptan uzaklaştıran şeydir.

~ 4 ~

Bir fikrin belirgin karşı kutbu, karşı fikirdir. *Dünya yuvarlaktır; dünya yuvarlak değildir.* Ama zihnimle onun fikir üzerindeki sürekli konsantrasyonu (*Dünya yuvarlaktır*) arasında başka her ne durursa, o da bir karşı kutuptur. Bu yüzden karşı fikir (*Dünya yuvarlak değildir*) ilk bakışta kutup fikrinin en tehlikeli düşmanıdır; ne var ki zihni kutup fikrinden uzaklaştıran bütün şu yan karşı kutuplar (başka ilgiler, başka olaylar, başka gerekler, başka fikirler) onu çok daha fazla tehlikeye atarlar; aslında, onu işaret etmedikleri, tersine, onu örttükleri ölçüde, kutup fikrini hiçliğe indirgerler. Bu yüzden karşı fikrin, yüzeysel olarak en çok muhalefet ettiği fikri işaret etmesi ve desteklemesinde paradoksal bir anlam vardır.

~ 5 ~

Karşıt önermeler anlamsız ya da kanıtlanabilir şekilde yanlış olduklarında bile muhalefet ettikleri önermelere yaşam ve anlam katarlar; tıpkı, 'Tanrı'nın var-olmayışının, varolmanın insani anlamında, varolan her şeye yaşam ve anlam vermesi gibi.

~ 6 ~

Bu kutupsallığı ilk ve en doğrudan kavrayışımız kendi ben deneyimimizden–bedenimizden ve sonra da aklımızdan–elde edilir.

~ 7 ~

Sürekli olarak şeylerin başkalığının bilincine vardırılmaktayım. Onların hepsi de bir anlamda benim karşı kutuplarımdır. Sartre'cı bir varoluşçu onların bana engeller çıkardıklarını, bana zulmettiklerini, benliğime tecavüz ettiklerini söylerdi. Ama onlar beni tanımlarlar, bana ne olduğumu söylerler ve eğer bana ne olduğum söylenmezse, ne olduğumu bilmem. Bütün öteki nesnelerin de benimle tam olarak aynı durumda olduklarının bilincindeyimdir: Engin bir karşı kutuplar okyanusunda küçücük bir kutup olarak, sonsuza değin yalıtılırım, ama durumum sonsuza değin yinelenir.

~ 8 ~

Vücudumun bütün parçaları bana dışsal nesnelerdir: Ellerim, dilim, sindirim mekanizmam. Konuştuğum sözcükler karşı kutuplardır. Geri duramayacağım ve bir kutba yönelir gibi yönelemeyeceğim hiçbir zihinsel etkinlik yoktur. Bu yüzden ben bir karşı kutuplar dokusuyumdur. Vücudum, düşüncelerim ve sözcüklerim evimin bahçesi ve odaları, mobilyası gibidirler. Elbette onlar bana sizin bahçenizden ya da şu anda içinde kitabı okuduğunuz odadan daha benim olarak gözükürler; ama bir anlık bir çözümleme bana onların herhangi bir bütünsel ya da bilimsel anlamda benim olmadıklarını söyler. Yasanın yapaylığında ve duygunun mantıkdışılığında (ya da biyolojikliğinde) benimdir onlar. Benim bahçem hukuken sahip olduğum ve yaşarken yararlanabileceğim bu ot, toprak, bitkiler, çiçekler derlemesidir; o benim değildir. Hiçbir şey, hatta kendim dediğim şey bile, benim değildir; bireysellik ve karşı-kutupsallık beni hepsinden ayırır.

~ 9 ~

Bu garip aletleri, kollarımın sonundaki ellerimi görüyorum; bu garip aletleri, omuzlarımdan sarkan kollarımı görüyorum; bu garip

aletleri, boynumla kavis çizen omuzlarımı görüyorum; bu garip aleti, başımı taşıyan boynumu görüyorum; bu garip aleti, beynimi barındıran başımı görüyorum; bu garip aleti, kendini gören, kendine bir alet diyen ve kendinde, aleti olmadığı alet gibi bir şeyi bulmaya çalışan beynimi görüyorum.

10

O zaman nihai kutup nerede? Bana bu betimlemeleri yapmama olanak veren 'Ben' nerede? Hem içimde hem de dışımda, her şeyin başkası olduğunu ileri süren 'Ben.' Açıkçası, fenomenlerin bir kaydından daha fazla bir şey değil o; böylesi başka mekanizmalardan sadece uzam ve zaman içindeki konumuyla ayırt edilen renksiz bir mekanizma. Nihai olarak 'Ben' bütün insan zihinselliğinin sadece ortak koşuludur.

11

Âdet olduğu üzere yaptığımız betimleme şudur: 'Beynimde olup biten bu rahatsızlığın bilincindeyim.' Ancak şöyle demek daha doğru olur: 'Bu rahatsızlık rahatsız etti ve rahatsızlık, rahatsızlığın yansıticısının, bu ifadeyi bildiren kişinin, içinde varolduğu özel deneyim alanında cereyan etti.' Böylelikle, 'Ben' elverişli bir coğrafi betimlemedir, mutlak bir varlık değil.

12

Eğer 'Ben' kutbu herhangi bir şey ise, bu alanda yansıtılan (ve anımsanan) rahatsızlıkların toplamıdır. Eğer hiçbir rahatsızlık olmasaydı hiçbir 'ayna'; hiçbir 'Ben' olmazdı. Kısacası, 'Ben' karşı kutupları tarafından oluşturulur; onlar olmaksızın hiçbir şeydir.

~ 13 ~

Bununla birlikte her bir karşı kutupta, bütün öteki karşı kutuplar tarafından oluşturulan 'Ben' adlı 'hayalet'e düşmanca gözükmesi gereken bir anlam vardır. *Ben varım*'ın doğrudan karşı kutbu *Ben var değilim*'dir. Paradoksal bir biçimde en düşmanca kutup değildir bu, çünkü ölümüm (mezar taşlarının bize anımsattığı gibi) en azından varoluşuma işaret eder. Genelde kendi ölümümüzü düşünme tarzımız marazi değildir; tam tersine, kendimize yaşadığımızın güvencesini veren en basit yollardan biridir. Ancak bedenime, doğrudan çevreme ve sahip olduğum şeylere dışsal olan karşı kutupların hepsi beni örtüp gizleyen şeylerdir gerçekte. Beni (ve başkalarını) kendi üzerimde konsantre olmaktan uzaklaştırırlar. Beni azaltırlar. Ve böylelikle de kişisel nemo duyguma yol açarlar.

~ 14 ~

Bilinçli ya da bilinçaltı olarak bir karşı kutuptan talep ettiğimiz şey, onun bir biçimde bizim varoluşumuza işaret etmesi ve onu onaylamasıdır; çünkü biz ona hukuken sahip oluruz, çünkü o bizi sever ya da bizden nefret eder ya da bize ihtiyaç duyar yahut bizi kabullenir; çünkü kendi kimliğimizi ya onunla ya da karşıtını destekleme süreci tarafından, ona *karşı* olarak ortaya koyabiliriz. Varlığımızın dingin merkezindeki hiçliğin bilincine vardıkça–o hiçliği 'Ben'den söz ederek maskeleriz–yaşamlarımızı donatmayı seçebileceğimiz karşı kutuplardaki bu ego-yansıtıcı (ya da nemo-yok edici) nitelikleri daha fazla arar oluruz.

~ 15 ~

Hem seçilebilir hem de kaçınılmaz olan bütün bu karşı kutuplarla 'Ben' kutbu arasında bir ilişki vardır; ancak karşı kutuplar kendilerinde birer kutup olduklarından ve kendi karşı kutuplarına sahip olduklarından (onlardan biri 'Ben' tarafından oluşturulur) 'Ben' kutbunun durumu bir çeşit karmaşık halat çekme oyununa benzer. Hepsinin de ipleri bir merkezde düğümlenen sayısız takımlar hayal et-

memiz gerekir; her biri farklı güçtedir, bazıları doğrudan bir araya gelmekte, bir kısmı kaçamaklı olarak halatı çeker gibi yapmakta, çoğu da taban tabana çekişmektedir. Bu merkezi düğüm 'Ben'dir; ve onu çekip duran çeşitli güçler gerilim durumu yaratırlar.

GERİLİM

~16~

Gerilim, çatışan duyguların, fikirlerin, arzuların ve olayların birey üzerindeki etkisidir. Kimi zamanlar halat çekme oyunu tek taraflı olacaktır, şu anlamda ki birey, hangi 'tarafın' kazanmasını arzu ettiğini apaçık olarak bilecektir. Çoğu politik ve toplumsal bağlamda bu böyledir. Yahudilerden nefret eden biri semitizm yandaşlığının, bir barışçı da silahlı müdahalenin çekimine kapılmaz. Yine gerilim vardır, çünkü birey toplumda karşıt görüş açısının benimsendiğini bilir. Ancak birçok başka durumda çatışma bireyde olacaktır. İlkin bir yönde, sonra başka bir yönde çekilecektir. Normal bir cinsel ilişkide olduğu gibi, ritmik ve rahat bir davranış kalıbı oluşturabilir bu; azap verici bir işkence olabilir; ve aşırı vakalarda düğümlenen ipler, bireysel zihin, zorlama altında kopabilir.

~17~

Bir gerilimin etkisi iyi ya da kötü olabilir: Bir oyun ya da bir kaygı olabilir. Gerilim, evrensel süreçteki başka her mekanizma gibi, etkilediği organizmalara kayıtsızdır. Onları sevinçten kendinden geçirebilir, ya da yok edebilir.

~18~

Her birimiz, her bir toplum ve her bir dünya böylesi bir gerilimler ağının merkezidir; ve ilerleme dediğimiz şey sadece karşıt güçlerin etkisidir. İnsan olmak ya da insani bir kurum olmak gerili bir ip üze-

rinde bir insan olmaya mecbur kalmak gibidir. Bu kişi dengede kalmalıdır; ve hareket etmelidir.

~ 19 ~

Yetkin bir denge durumuna hiçbir zaman erişemeyeceğiz. Bizim için, biricik yetkin denge yaşayan denge olabilir. Yetkin denge geçici olarak elde edilse bile, zaman onun sürmemesini sağlar. Bu dengeyi gerçek kılan zamandır.

~ 20 ~

Evrim aynı kalmak için değişir; ama biz farklı olmak için değişiriz. İnsani görüş açımızdan zaman, her an rastlantı içinde olacak ve dengeye ihtiyaç duyacak şekilde geçer.

~ 21 ~

Hazzımız ve acımız, mutluluğumuz ve hasetimiz bize her saat dengede olduğumuzu ya da düştüğümüzü söyler. İnsanlık için olası en iyi dünyada yaşarız, çünkü öylesine uyarlanmış ve gelişmişizdir ki, bu dünya bizim için başka herhangi bir şey olamaz; gerilimli, gerili ip üzeri durumda en iyi ve en mutluyuzdur, ama bu, yükseldikçe artan beceri sahibi olabileceğimiz bir durumdur. Bu durumda yükseklik esas olarak kendimizi tahrip etme yeteneğimizle tanımlanır. Ne denli yükseğe çıkarsak, o denli dengede oluruz–denge eşitliğin bir biçiminden başka nedir ki? Ya da düşeriz.

GERİLİMİN MEKANİZMASI

~ 22 ~

Temel gerilim haz ile acı arasındadır; ve haz-acı'nın işlediği üç başlıca alan, iyi-kötü, güzellik-çirkinlik ve güvenlik-güvensizlik'in oluşturduğu yardımcı gerilimlerdedir. Bütün bu gerilimlerin temel

gerçeği 'iyi' kutupların 'iyilik'leri için–bizim için değerleri–'kötü' karşı kutuplarına tümüyle bağlı olmalarıdır. Hepimiz de şunu biliriz: Çok fazla güzellik çirkinlik, acı da derin bir haz olabilir ... ve geriye kalan şeyler için de bu böyledir.

23

Güzellik-çirkinlik öteki gerilimlerin mekanizması için bir model oluşturabilir. Niyet edilmiş ve beklenmedik olmak üzere iki haz biçimi olması gibi, güzelliği kavrayışımızda da benzer iki biçim vardır: *Nesnel* ve *edimsel*. Bir nesne ya da deneyimin *nesnel* güzelliği değişmezdir, bütün öznel tepkilerden ve deneyim sahibinin duygularından bağımsız olarak parentez içindedir. *Edimsel* güzellik belli bir durumda rastlantı eseri hissettiğim şeydir; nesne ya da deneyimin *o anda* varlığım üzerindeki etkisidir.

24

Bize çocukken büyük sanatı (hatta din gibi birçok başka şeyi de) nesnel tarzda düşünmemiz öğretilir, sanki büyük bir tablonun edimsel deneyimi üzerimizde aynı etkiyi uyandıracakmış gibi. Bunun sonuçlarını tatil mevsiminde gittiğimiz herhangi bir ünlü sanat galerisinde görürüz: Büyük sanat yapıtlarına ağızları hayretten açılmış, kımıltısız yüzlerle bakaduran ve niçin büyük-sanat tepkileri gösteremediklerini anlayamayan kalabalıklar; bu kişiler öylesine koşullanmışlardır ki *edimsel* olarak bir Coca-Cola reklamının en yüce bir Michelangelo'dan daha güzel *olabileceğini* kabul edemezler.

25

Nesnel güzellik, elbette, bir mittir–o olmaksızın sanatta eğitimin ve sanatsal değerlendirme 'bilimi'nin olanaksız olacağı çok elverişli bir mit, ve aynı zamanda çok insani bir mit, çünkü bir nesnede nes-

nel güzelliği araştırmak onu hemcinslerinin daha iyi duygularıyla görmeye girişmektir. Bütün büyük sanat yapıtları laik ikonlardır; ve onları nesnel olarak görmek laik bir komünyon edimidir.

26

Ancak nesnel güzelliğin iki büyük düşmanı vardır: Gerçeklik ve aşinalık. Estetik bir deneyimin bütünsel gerçekliği parantezin hem içinde hem dışında gerçekten hissettiğimiz şeydir. Aşinalık küçümsemeye, yani parantezden sıkıntı duymaya yol açar. Nesnel güzelliği görmek bir görev olur ve hepimiz biliriz ki, görev ve haz kavramları pek ender olarak bağdaşırlar; bir galeriye yapılan ikinci ziyaret aynı zamanda ilk ziyarete yapılan bir ziyarettir. Bu, güzel deneyimlerinin bütün tekrarlarının özgün güzelliği azaltıyor olması değildir. Bu, çoğu kez sanat için ve genelde birçok başka etkinlik için–sözgelimi sevişme–kesinlikle doğru değildir. Yine de insanda, hayatta kalmanın gereklerinin yol açtığı (ister ilkel insanın avcılık-tarımcılık çabaları isterse sanayi dönemi insanının ücret ardında koşan emek çabaları olsun hayatta kalma çabaların doğru şekilde icrasıdır) rutin olandan derin ve arketipsel bir nefret vardır. Haz güçlü bir biçimde beklenmedik olanla (rastlantısal biçim) ve taze, önceden deneyimlenmemiş güzellikle birleştirilir.

27

Bakir olarak adlandıracağım bu güzelliği bildik nesnelerde deneyimlemek elbette olanaklıdır, tıpkı bir sevgilide gerçek bakirliğin ortadan kalkmasından sonra metaforlu bir bakirliğin bulunabilmesi gibi. Böylesi bakir güzellik hemen hemen bütün çocuklar tarafından, şairler ve sanatçılar tarafından ve bazen de alkol ve liserjik asit gibi bazı uyuşturucuların etkisi olarak hissedilir. Ancak yetişkinlerin çok büyük çoğunluğu için yalnızca yeni deneyimde bulunabilir.

28

Bir nesnenin bakir güzelliğinin kaybı için yerine konacak şeyler bulduğumuz doğrudur. Bu resim güzeldir, çünkü benimdir; çünkü ona sahibimdir ya da onu anımsarım, yahut gizlerini anlarım. Şey kendinde şey değil, benim şeyim olur. Deneyim mülkiyete boyun eğer.

29

Modern toplumun bütünsel eğilimi nesnel güzelliği zorla boğazlarımızdan aşağı tıkmasıdır. Eleştirmenleri ilgilendiren bu güzelliktir; ve bizler bir eleştirmenler çağında bulunmaktayız. Ticareti ilgilendiren bu güzelliktir. Kitle iletişimleri, vülgarize etme teknikleri, propaganda organının kamuya 'hizmet' ettiğinin bir kanıtı olarak yirminci yüzyıl didaktik kültürünün ondokuzuncu yüzyıl didaktik ahlâklılığının yerine konulması, müzelerin ve sanat galerilerinin yaygınlaşması, her yanı bilgi veren kitapların kaplaması–bütün bunlar, temelde edimsel varlıklar olan bizi, dünyayı paranteze alırcasına nesnel bir şekilde görmeye zorlamaktadır.

30

Uyuşturucuların ve bildik nesnelerde bakir güzelliğin keşfini kolaylaştıran felsefelerin–Zen Budizm gibi–yarattığı büyük çağdaş cazibe, modern toplumun üzerimizde yol açtığı bu baskıya hınç duymamamızla açıklanabilir. Nesnel güzelliğin hakiki ve önemli kullanımları vardır; ancak kimi zamanlar daha az ad, daha az etiket, daha az çözümleme ve tarihsel konumlama–kısacası, daha az 'kültür' isteriz. Şimdi nesne ya da deneyimle zihin ve duyular arasında hiçbir şeyin durmamasını isteriz. Kendinde şeyi isteriz.

31

Bunu isteyerek ve önceden deneyimlenmeyeni araştırmaya zorlanarak, kendimizi Midas ile aynı duruma koyarız. Onun dokunduğu her

şey altına dönüşmekte ve bu andan itibaren de ona yararsız olmaktadır. Biz bakir güzelliği ele geçirmeye can atarız, ama onu yaşar yaşamaz da, bakir güzellik altına ... ya da can sıkıntısına dönüşür. İlerlemek zorundayız. Arzunun tatmini yeni bir arzunun yaratılmasıdır.

32

Ama güzelliğin bakir deneyiminin ardına düşme olayımızda elbette bir başka öğe daha vardır. Gözlem gücü en az olanlar bile burada açlıkta geçerli olan aynı kaçınılmaz yasanın geçerli olduğuna dikkat etmiş olmalılar: Kötü ya da görünüşte düşmanca durum, iyi'den ya da'dostça' olandan zevk almamız için gereklidir.

33

Açlık ve iştah tamı tamına aynı şeydir. İştahınız var mı? Evet, açım. Aç mısınız? Evet, iştahım var.

34

Aynı şey bütün öteki büyük gerilimler için de geçerlidir. Bir haz, bir acı döneminin ardından geldiği için daha da fazla haz doludur. Güvenlik, güvensizliğin ardından geldiği için. İyi, kötü'nün ardından geldiği için. Şurası bir gerçek ki aktif biçimde 'kötü' karşı kutuplar aramıyor olabiliriz ve bizim 'iyi' kutuplardan uzaklaşmamız gerçekte kendimize acı vermek ya da yaşamlarımızı anlamsız şekilde riske atmak ya da suça bulaşmaktan çok tepkisizlikle nitelendirilebilir. Bununla birlikte bu karşıt durumların birbirini almaşıklı olarak izlemesi olmaksızın yapamayız ve eğitimin ve toplumun kusurlarıyla, dünyamızdaki gereksiz eşitsizlikle, ihtiyaç duyduğumuz bakir deneyimlerle kendimizi yoksun hissettiğimiz ölçüde bu birbirini izlemeyi özendiririz.

~ 35 ~

Uygarlığımızın şu anki mutsuz aşamasında–bu kadar uzağa gelip, bu kadar az öğrenen aşamada–birçok kişinin, esas şeye, toplumsal olarak ister 'iyi' ister 'kötü' kutuplar arasında olsun, bakir deneyim olarak bakması doğaldır. Suç için (Jean Genet tarafından parlak bir biçimde ortaya konan bir vaka), suç unsuru içermeyen kötülük için (sürekli zina, acımasız ticari etkinlik ve bunun gibi) ve güvensizlik için (dağcılık ve araba yarışçılığı gibi tehlikeli ilgilerin ve uğraşların sürdürülmesi) haklı bir gerekçe bulacaklardır.

~ 36 ~

Hazlarını 'iyi' kutuplarda bulmaya uğraşanlar bile, içinde aktif olarak deneyim arıyor olmasalar bile, 'kötü' kutuplara bir o kadar ihtiyaç duyacaklardır.

~ 37 ~

Şimdi ilk bakışta bu almaşıklı mekanizma kendi varlığımızın ve toplumlarımızın varlığının öylesine derinliklerine kadar uzanmaktadır ki, bu konuda hiçbir şey yapamıyormuşuz gibi gözükebilir. Ama bu, aklın ve bilimin, haz ilkesine ve bizim bakir deneyime düşkünlüğümüze karşı hiçbir şey yapamadığını söylemektir; bu, gerilimlerin şu anda her birimizin ve içinde yaşadığımız toplumun üzerinde yarattığı şiddetli etkileri hiçbir zaman kontrol edemeyeceğimizi söylemektir. Ben böylesine kötümser ve yazgıcı bir insan kaderi görüşünü tümüyle reddediyorum ve bir çözüm bulmak için incelememiz gereken modeli ve yöntemi önermek istiyorum.

GERİLİMLERİN USTALIKLA YÖNLENDİRİLMESİ

~ 38 ~

Model, evlilik; yöntem, konumunu değiştirmedir; ve elde etmeyi umduğumuz şey elbette bütün gerilimin ortadan kaldırılması değil,

boşa harcanmış enerjiden, amaçsız çatışmadan ve gereksiz ıstıraptan kaçınmadır. Su içmek gereklidir; ama kirlenmiş su içmek gerekli olmamalıdır.

39

Birleşme ilk ilkedir; proton elektronla birleşir, atomlar birleşerek karmaşıklıkları artar, birleşerek moleküller yaparlar, amip amiple birleşir, erkek dişiyle birleşir, akıl akılla, ülke ülkeyle: varoluş birleşmiş olmaktır. Olmak birleşmektir; ve varlık ne denli yüksek olursa birleşme o kadar fazla olur.

40

Evlilik, varolmanın en iyi genel analojisidir. En bildik gerilime sahip, en bildik kutupsal durumdur; ve üremenin kutupsal bir durumu gerektiriyor olması gerçeği, niçin kutupsal olarak düşündüğümüzün önemli bir biyolojik açıklamasıdır.

41

Bütün gerilimsel durumlarda olduğu gibi, evlilik bir mit ve bir gerçeklikle taciz edilir. Nesnel mit Yetkin Evlilik mitidir, eşler arasındaki mutlak uyumun varsayımsal olarak elde edilebilir bir durumudur. Vaka ne olursa olsun, gerçeklik her bir fiili evliliktir.

42

Evli çiftler normal olarak çevrelerine, dostlarına, hatta çocuklarına kendi evliliklerinin Mükemmel Evlilik yorumunu verirler; eğer vermezlerse, o zaman yine de başarısızlıklarının derecesini Mükemmel Evlilik standartlarıyla dile getirir ve değerlendirirler.

43

Varsayımsal Mükemmel Evlilik'in ölçüleri tutku ve uyumdur. Ne

var ki tutku ile uyum bağdaşmazlar. Bir evlilik tutkuyla başlayıp uyumla sona erebilir ama aynı zamanda hem tutkulu hem de uyumlu olamaz.

~ 44 ~

Tutku bir kutuptur, aşırı birleşmedir; bir salıncak üzerinde yüksekliğe nasıl erişilirse ancak öyle elde edilebilir bir şeydir–bir cinsel edim kutbundan, ayrılma karşı kutbuna giderek; ikiden iki teke giderek. Tutkunun bedeli tutku değildir.

~ 45 ~

Beyaz Terör sırasında polis, birbirlerine tutkuyla âşık olan, biri erkek öteki kadın, iki şüpheliyi yakaladı. Polis şefi yeni bir işkence icat etti. Onları birbirine yüz yüze bağlattı sadece. Başlangıçta sevgililer, Siyam ikizleri ayrılmazlığıyla karşı karşıya olsalar da, en azından birlikte olduklarını söyleyerek kendilerini avutuyorlardı. Ne var ki yavaş yavaş her biri öteki için çekilmez oldu; pislendiler, uyuyamadılar; ve sonra da birbirlerinden nefret eder oldular; sonunda birbirlerinden o denli hoşgörüsüzce tiksindiler ki serbest bırakıldıklarında bir daha asla konuşmadılar.

~ 46 ~

Ender sayıda birkaç evlilik ta başlangıçlarından itibaren karşılıklı nefret ve kavgalardan arınmış olabilir. İçinde her bir aralığın yetkin bir dörtlük nota olduğu bir müzik de yazılabilirdi. Ama bu yetkin müzik olmazdı. Çoğu evlilik bu paradoksu tanımaktadır: Midas dokunuşunun mülkiyeti ortadan kaldırması gibi, tutku tutkuyu ortadan kaldırmaktadır.

~ 47 ~

Zeki bir evli çift bu yüzden şu sonuca varabilir: Evliliklerinde tutkuyu sürdürmeyi arzu ediyorlar, dolayısıyla daha fazla güçle yeni-

den bir araya gelebilmek için, bilerek kavga etmeliler ve nefret duymalılar. Gerçekten de kadınlar evlilik kavgalarını erkeklerden daha sık başlatırlar; insan doğası hakkında, gizem hakkında ve tutkuyu canlı tutma hakkında daha çok şey bilirler. Aybaşı durumunun biyolojik nedenleri olabilir, ama bu aynı zamanda tutkunun en etkili yeniden yaratıcısıdır. Ve kadın özgürlüğüne direnen kadınlar ne yaptıklarını da bilirler.

48

Ama tutkunun kavgalarda çok şeye mal olduğu bir an gelir. İçlidışlılıktan, gündelik rutinden kurtulmak için, gitgide daha şiddetli ayrılıklar gerekir ve böylelikle ya iki kutup evlilik içinde gitgide daha şiddetli kavgalar eder, ya da onun dışında yeni bir tutku, yeni bir kutup ararlar.

49

Tutku ancak bir şekilde kontrol edilebilir; hazlarından özveride bulunarak.

50

Ne var ki bu özveri, en azından kapitalist Batı toplumunda, yaşlanmaya karşı benimsediğimiz tavrımızla hemen hemen olanaksız ölçüde güçleştirilir. Ölümden sonra yaşam fikrine inancın azalmasıyla ve buna koşut eşitlik talebinin artmasıyla, insanın bütün eğilimi ölümden ve onun geldiği yaştan uzak durmaktır. Sanattan reklamcılığa dek toplumlarımızın her bir çehresinde, sonsuz gençliğin ve ... dolayısıyla tutkunun, bir kült ve arzulanırlık nesnesi olarak sürdürüldüğünü görüyoruz ve bu da, bakir deneyimler için can atmamızla birleştirildiğinde, kavramlarımızda ve evlilik sadakati standartlarımızda gerçekleşen büyük değişikliği açıklıyor.

§ 51 §

Bu noktada erkek kadından daha suçludur, çünkü erkekler yaşamda her zaman–duygusal ve eve ilişkin–ödülden çok kamusal ve toplumsal ödüle ihtiyaç duymuşlardır. Kadının kendini beğenmişliğine ilişkin erkek mitine karşın, bu sonsuz gençlik hayalinin daha açgözlüce ardına düşenler erkeklerdir. Yüzyılımızda Batı erkeği, evliliğe ve kadınlara karşı tutumunda gitgide Müslüman olmuştur. Henüz yasal çokeşliliği benimsemiyoruz, ancak kırklarında ve ellilerindeki erkeklerin ortak çağdaş arzusu olan yeni bir gönül serüveni ya da kızları olacak yaşta genç bir kızla (hatta torunları olabilecek yaşta bir kızla) yeni bir evlilik için kendileriyle aynı yaştaki karılarını başlarından atmaları, kuralların daha az egemen olduğu meslekler-deki (özellikle de seyyaliyete ve böylelikle de yakın toplulukların ahlâki baskılarından kaçmaya olanak veren) zenginler ve başarılılar arasında daha şimdiden *de facto* bir çokeşlilik kurumu olmuştur. Bu, toplum içinde normal, hatta sonuçta sağlıklı bir yenilik olabilir. Ama ancak orta yaşlı kadınların da erkeklerin yaptıklarını yapmalarına olanak verilse *adil* olabilir. Gerçekteyse kadınlar evde kalmakta ve ıstırap çekmekte ve genelde şu son elli yıl boyunca kurtuldukları varsayılan kölelikten çok daha incelikli, ama ondan daha az sert olmayan bir kölelik içinde bırakılmaktadırlar.

§ 52 §

Cinsler arasındaki ilişkide bu geriye doğru atılan adım, hiç kuşku yok ki, kısmen, tahtından indirilen Âdem'in zafer kazanan Havva'ya karşı son bir intikamı olarak açıklanabilir; ve kendi başına benim genel temamla pek az ilgili olarak görünebilir. Ama gerçekte, daha keskin biçimde belirginleşen bir yaşam tarzı–daha büyük bir gerilim–için duyduğumuz büyük arzunun çok semptomatik bir ifadesidir. Tutkunun uygun zamanda gerekli olduğunu hiç kimse yadsımayacaktır ve bizler buna ilkin tutkuyla sahip olana değin hiçbir şeye sahip olmayız. Ancak bu tutku ve evliliğin tutkulu aşaması, hayvancadır; insani olan uyumlu evliliktir. Denir ki, tutkuda kendi-

mizi şeylerin kalbine yakın hissederiz–ve böylelikle: İnsanlıktan daha yakın şeylerin yakınında oluruz.

~ 53 ~

Birçok kitap cinsel teknik üzerine bilgiler verir; ama hiçbirisi tutkulu ilişkiden uyumlu ilişkiye geçmek olan eş ölçüde hayati tekniği öğretmez.

BAŞKA KONUMA KOYMA

~ 54 ~

İlk adım bir gerilim kaynağı olarak tutkuyu ortadan kaldırmaktır. İkincisi evliliğin tekliğini kabul etmektir. Tutkuda her şey sen ile ben arasındadır; uyumda onlarla bizim aramızdadır. Ben-sen tutkudur, biz-onlar uyumdur. Benmerkezci sözcüğüne sahibiz; *bizmerkezci* sözcüğünü icat etmenin zamanıdır.

~ 55 ~

Tabii hiçbir evlilik tümüyle uyumlu olamaz. Ama bizmerkezci olursa, hemen kendi dışında farklı karşı kutuplar bulma konusunda donatılmış olur, bu kutuplar da, tıpkı 'Ben' kutbunun karşı kutuplarınca belirlenmesi gibi, kendi sıraları gelince, *nos* 'biz' kutbunun doğasını belirlemeye ve bu kutbu temellendirip harcını atmaya yardımcı olabilirler. Yaşlanma sorunları ve ölümün yaklaşması gibi kimi karşı kutuplar bütün evliliklerde ortak olacaktır.

~ 56 ~

Ama uyumlu evliliğin kurulmasına ikinci bir yardım vardır. Genellikle uyumun karşıtını uyuşmazlık olarak düşünürüz. Ama daha önce de söylediğim gibi, varolan her nesnenin bir başka ve çok temel

bir karşı kutbu vardır ve bu onun varolmayışıdır-hiçliktir, 'Tanrı' durumudur. Bir müzik parçasında akortsuzlukları armonilerin karşı kutupları olarak düşünürüz; ama aynı zamanda duraklamalar ve sessizlikler vardır. İşte uyumlu evliliği kurabilmek için yararlanmamız gereken akortsuzluk değil, bu 'sessiz' uyum-olmayış durumudur. Daha açık bir dille söylersek, öteki eş tarafından paylaşılmayan özel ilgilerin yaratılması, ilişkide bir kopukluk. birlikteliğin en azından psikolojik ayrılık dönemleri üzerinde temellenmediği durumda Beyaz Terör işkencesindeki çiftinki gibi katlanılmaz olacağını kabul etme anlamına gelir. Şimdi açıkça şunu belirtmek gerekir ki böylesi dış ilgileri oluşturma yeteneği, kendisinden temel uyumun kaynaklanacağı böylesine kontrollü bir ayrılığı sürdürmek, bugün dünyamızda talihli az kişi dışında hiçbir yerde standardına sahip olmadığımız hem bir eğitim hem de ekonomik özgürlük gerektirmektedir; ve bu da yine, daha büyük bir insan eşitliği için artı bir argümandır.

~ 57 ~

Evlilik hakkında bütün söylediklerim bayat haberlerdir: Her orta yaşlı ve evliliğinde hâlâ mutlu çift bunu bilir. Ancak benim amacım, *haz ile metaforik evliliğimizde ve özellikle de güvende olmanın, iyilik yapmanın ve güzelliği yaşamanın hazlarıyla evliliğimizde, evlilikte olduğu gibi aynı türden bir tutkulu ilişkiyi geliştirdiğimizi* belirtmektir. Bunlar için tutku hissederiz ama böyle hissetmeyi sürdürebilmek için gitgide onların karşı kutuplarına başvurmak zorunda kalırız.

~ 58 ~

Evlilikteki eşdeğeri yedinci-yıl-kaşıntısı olarak bilinen sıkıntıdır: Sadakatten sıkılma. Bu metaforik kaşınma; istikrarlı olandan, toplumsal olarak salık verilenden ve iyi olandan duyulan bu sıkıntı genellikle otuz ve kırk yaşları arasında–varoluşla evliliğin dördüncü onyılında–gelir. Toplum içinde, tutku deneyiminin hakları, arzuları

ve adeta görevleri olduğunu düşünen yaştaki grup tarafından, yani gençler tarafından vahim bir duruma getirilir–ve her zaman da getirilecektir. Eğer gençleri (bugün yaptığımız gibi) idolleştirirsek, o zaman tutku atmosferlerinin (ve tutku politikası, tutku sanatı ve geriye kalan her şey) toplumlarımızı istila etmek *gereği* vardır.

ULUSLARARASI GERİLİM

59

Uyum ile tutku arasındaki bütün bu çatışma, farklı ülkeler ve ülke blokları arasındaki ilişkide en büyük uygunluğa erişmektedir. Özel aptallıkla neden olduğumuz ıstırap en azından küçük bir alanla sınırlıdır; ama şimdi yeraltı korunaklarında ve kimyasal savaş laboratuvarlarında sinsice gizlenen, herhangi bir ulusal ya da hükümetlerle ilgili bencilliğin ve aptallığın üzerine atlamak üzere sinsice gizlenen ve bekleyen cezalar öylesine devasa boyutlara varmışlardır ki, bu meselelerde herhangi bir kişisel yalıtımcılığa başvuracak gücümüz yoktur.

60

Ülkeler ve bloklar da evlilik gibi ilişkiler içinde yaşarlar. Aşk tutkusuna sahip olmak için (barış içinde yaşamak için, ki bu içinde yaşadığımız dünyada aşırı ayrıcalıklıların ayrıcalıklarına güvenle sahip oldukları bir durumda bırakılmaları anlamına gelir) savaş yapmaları gerekir. Böylelikle refah ve güvenlik çağları karşı kutuplarına yol açar. Bir ben çağı her zaman için bir savaş çağının anasıdır.

61

'Uluslararası gerilim'den ve 'nükleer yokoluş'tan sanki bu şeyler korkunçmuş gibi söz etmek âdettir. Ama biz terörü severiz. Bizim için tuz gibidir terör. Yok edici bir savaşın tehdidi altında yaşarız; ve üstünde.

~ 62 ~

İki dünya savaşı, yeniyetmelik heyecanlarının egemenliği altındaki toplumlar arasında olan savaşlardı. Dünya evinde mutsuzca ve tutkuyla evlenmiş olan Doğu ile Batı, karşılıklı aşk-nefret'lerinden hem güç hem de enerji alırlar. Birbirlerini oluştururlar, kullanırlar ve heyecanlandırırlar. Ekonomik olandan başka birçok yolla birbirlerini uyarırlar.

~ 63 ~

İnsanlık durumunda, sonsuz sayıda evlilikdışı karşı kutuplar oluşturmak için yeterince düşmanca etken vardır (aşırı nüfus, sefalet, hastalık, cehalet). İnsan için kendi en kötü düşmanı olacak kaçınılamaz hiçbir ihtiyaç yoktur. Birçok başka şey o rolü kapmak için sıkışık bir kuyruğa girmektedir.

NİHAİ GERİLİM

~ 64 ~

Bir gerilimin gücü onun gizemiyle orantılıdır. Bir gerilimin bilincinde olmak ve onu anlamak iki sonuç doğurur. Karanlık bir gecedeki şimşek gibi olanı açığa vurur ve ötedeki yolu açığa vurur. Böylelikle de kişisel olarak ya da toplumsal olarak daha az zararlı bir gerilimin başka konuma konulmasına olanak tanır. Gerilimin kontrol etmekten çok kontrol altında tutulmasına izin verir.

~ 65 ~

Bu nedenle bir gerilimin bilinmesi iki durumu başlatır: Eskinin derinlemesine görülmesi ve yeni bir durumu şiddetle arzulama. Gizemi sevdiğimiz ve ihtiyaç duyduğumuz için, çoğu kez içine gizemin karışır gözüktüğü durumları çözümlemekte isteksiz davranırız. Böylesi başlıca bir durum kendimizdedir, içinde varolduğumuz gerilimlerdedir. Kutsal koruları, mağaraları ve benzeri yerleri sarıp

sarmaladıkları tabular yüzünden ilkel kültürleri küçümseriz; ama yine de aklın antik manzaralarında tam olarak benzer tabuları özendiririz.

66

Ne var ki burada bile, gerçekte düşünme ya da eylemenin tembelce bir reddi olan gizeme bencilce bağlanış ile bir bütün olarak yaşamdaki artakalan gizeme duyduğumuz temel gereksinim arasında bir ayrım yapmamız gerekir. Bildiğimiz şey ile hiçbir zaman bilmeyeceğimizi bildiğimiz şey arasındaki bu gizem, nihai gerilimdir.

67

Ne denli çok bilginiz olursa bu gizem o denli yoğunlaşır. Bizim görüş açımızdan azalabilir, ama yoğunlaşır.

68

Evrimin gizeme karşı büyük bir saldırı olması gerektiğini düşünmeye eğilimimiz vardır. En yüce ereğimizin her şeyi bilmek olduğunu varsayarız. Bu yüzden, yaşamın içerdiği hakiki gizemleri bilmezlikten gelmeye, ortadan kaldırmaya ya da bozmaya uğraşırız.

69

Gizemin çoğunu çözmeye niyet etmişizdir; bizim için zararlıdır bu. Çoğu durumda, güneşe karşı korumalar icat etmemiz gerekir; peki ya güneşi ortadan kaldırmayı arzulamak? Daha kolay gizemler, şeylerin mekanik olarak nasıl yüzeysel bir düzeyde çalıştıkları, şeylere nasıl 'neden olunduğu', büyük ölçüde çözüme kavuşturulmuştur. Birçok kişi bu gizemleri bütün gizem sanmaktadır. Her eve muslukla su getirmenin bedeli, hiç kimsenin artık suya değer vermemesidir.

~70~

Eğitimin görevi çözülmüş gizemleri göstermektir; ama aynı zamanda gizemin nerede çözülmemiş olduğunu, ve çözülmeyeceğini de–ve en bildik nesnelerde ve olaylarda. Öğlenleyin yeterince gizem vardır; geceyarısı ritlerini çoğaltmaya hiç gerek yoktur.

~71~

Bütün varolanın, bilinenin ya da bilinebilir olanın karşı kutbu, yani 'Tanrı', sonsuz gizem olmalıdır, çünkü ancak böylelikle bir gerilim, insanlığı tümel bilgiye, ya da yetkin bir cehennem olacak olan 'kusursuz' bir dünyaya gömülmekten alıkoymak üzere ayakta kalabilir. Bu bilgi-gizem geriliminden başka bir konuma geçiş yoktur; ve bu, insan varlığının kaynağıdır.

~72~

Bütün kehanetler bahistir. Gelecek konusundaki bütün kehanetler bilimsel olarak kesin olmayan, ama ancak bilimsel olarak olası olan hakkındadır. Bu temel belirsizlik yaşam için birincil önemdedir. İleriye her bakış gizil bir yanılsamadır. Bu, bizim güvensizlik ihtiyacımızı tatmin eder; çünkü sonsuz ölçüde güvensiz bir durumda bilgiyi ve güvenliği dışsal olarak aramamız ve onları hiçbir zaman tümüyle bulmamamız gerekir.

VII
Öteki felsefeler

~ 1 ~

Bunların bazılarını, bazı evlerde yaşamayı reddedebileceğimiz gibi, reddedebiliriz; onları, başka hiç kimsenin yaşayamayacağı evler olarak reddedemeyiz, onların, kısmi yararını, kısmi güzelliğini, kısmi anlamlılığını ve bu yüzden de kısmi gerçekliğini yadsıyamayız.

~ 2 ~

Ernst Mach şöyle der: *Bir bilgi hiçbir zaman doğru ya da yanlış değildir–sadece biyolojik olarak ve evrimsel olarak daha fazla ya da daha az yararlıdır.* Bütün dogmatik inançlar yaklaştırmalardır: Bu yaklaştırmalar daha iyi yaklaştırmaların geliştiği bir humus oluştururlar.

~3~

Yüz yıl sonra kilise Hıristiyanlığı ölmüş olacak. Daha şimdiden içinde kötü çatlaklar olan bir yararlılığa sahip. Bütün kiliseleri birleştirme amacını güden şu anki aşırı heves, kiliselerin 'görkemli yeni kardeşliği', gerçekliğin kaplamalarının ötesinde boşuna bir yazıp çizme işidir.

~4~

Bu, Hıristiyanlığın insanlık için yaptıklarını yadsımak anlamına gelmez. Hıristiyanlık öylesine etkin bir felsefi ve evrimsel dehaya sahip biri tarafından kurulmuştur ki, onun hemen tanrısal diye adlandırılmasına (ve onun böyle adlandırılması tarihsel etkililiğinin zorunlu bir parçasıydı) hiç şaşmamak gerekir.

~5~

Hıristiyanlık, insan ırkının en eğreti, çünkü en evrimleşmiş kesimini kendisinden korumuştur. Ne var ki çoğu kez geçerli evrimsel ilkelerini yutturabilmek için 'yalan' söylemek zorunda kalmıştır; ve bu 'yalanlar' onu geçici olarak daha fazla, ama sonuçta daha az etkin kılmıştır.

~6~

Öngörülemeyen bir gelecekte, Hıristiyanlıkta bildirilmiş ya da içerilmiş olan genel toplumsal yasalar ve tutumlar geçerliliğini yitirecektir; çünkü bunlar merhamet ve sağduyu üzerine temellendirilmişlerdir. Ancak her büyük dinde uzay araçlarının gökyüzüne fırlatılmasına benzer bir süreç, ilk itişi veren bir öğe, yerden kalkış ve yükseklerde kalan bir öğe vardır. Hıristiyan metafizik dogmasına bağlı kalanlar, göğe fırlatanı ve fırlatılanı bir arada tutmaya çalışmaktadırlar.

~ 7 ~

Bundan başka, bir dinin temel çekici gücü her zaman için ırksal olacak ve kökende bulunan ırka ya da ırksal gruba ötekilerden her zaman daha erişilebilir olacaktır. Bir din, belli bir çevreye, tarihsel bir zor duruma karşı özgül bir tepkidir; ve bu yüzden de bir anlamda, farklı çevrelerde ve zor durumlarda yaşayanlar için her zaman elverişsizdir.

~ 8 ~

Dogmatik imanın payandası ilkin güçlenir, sonra taşlaşır; tıpkı tarih öncesi kimi sürüngelerin kalın zırhlarının önce onların hayatta kalmalarına olanak vermesi ve sonra da ortadan kalkmalarına yol açması gibi. Bir dogma özel bir duruma bir tepki biçimidir; hiçbir zaman bütün durumlara uygun bir tepki değildir.

~ 9 ~

Bahis Durumu: Tanrıbilimciler İsa'nın yaşamının inanılmaz (modern bilimsel inanılırlık açısından) olayları için tarihsel olasılığa sahip ne denli çok kanıt ortaya koyarlarsa koysunlar, bu kanıtlar hiçbir zaman bu olayların hakikatte gerçekleştiğini ileri sürdükleri şekilde gerçekleştiğini gösteremez. Aynı şey, sonuçta, herhangi bir uzak tarihsel olay için de geçerlidir elbette. Biz her zaman, acı bir mantıksal son içinde, Kierkegaard'ın karanlıktaki adımı ya da Pascal'a özgü *pari** gibi böylesi bir kararı almaya indirgenmişizdir; ve eğer ben bu inanılmaz olayların gerçekleştiğine inanmayı reddedersem, o zaman karşıt doğrultuda kendi kör adımımı atmaktan başka bir şey yapmadığım söylenebilir. Hıristiyanlıkla sınırlı olmayan, ama Tertullianus'un günlerinden beri onda yaygın olan belli bir çeşit kör mümin, bizim hiçbir zaman herhangi bir inanç kesinliğine erişemeyeceğimizin görünen saçmalığını ve bunun sonucu olan umutsuzluğu, hem karanlıkta atılacak adım için bir enerji kaynağı, hem de yürünmesi gereken doğrultunun bir göstergesi olarak kul-

* (Fr.): 'Bahis' (ç.n.)

lanmaktadır. Çünkü (denmektedir) bilmeyi oluşturan şeyin herhangi bir ampirik, insani tanımıyla sonuçta herhangi bir şeyi bilemeyeceğim için, sonuçta bilmeme olanak veren bir duruma–ampirik ya da ussal araçlarla erişmenin 'üstünde' ya da 'ötesinde' bir kesinlik durumuna sıçramam gerekmektedir. Ama bu sanki, kendimi kuşku ve karanlık içinde bularak, yolumu ihtiyatla ileriye doğru aramak yerine, sıçramaya karar vermem gerekmesi gibidir; sadece sıçramaya değil, umutsuzca sıçramaya; ve sadece umutsuzca sıçramaya da değil, çevredeki karanlığın en karanlık kısmına doğru sıçramaya. Aklın mazgallı siperlerinden bu şiddetli dalışta belirgin bir duygusal, kahramanca meydan okuma çekiciliği vardır ve bilimsel yöntemin, olasılığın bulanık ışığında ve kesik kesik titreşiminde (bu uzak bölgede) ihtiyatla santim santim ilerleyişinde eş ölçüde belirgin bir tinsel görkem eksikliği. Ama bana öyle geliyor ki ve aklım bana haklı olduğumu söylüyor, karanlıkta atılan adım varoluşsal bir ihanet ve dine sövgü oluşturmaktadır; bu ise, bilimsel olasılığın inanç konularında hiçbir rol oynamaması gerektiğini ileri sürmektir. Tersine, ben, olasılığın önemli bir rol oynaması gerektiğini düşünüyorum. Ben buradaki notların ilk grubunda betimlenen duruma ve kozmosa inanıyorum, çünkü bana en çok o olası gözüküyor. İsa'dan başka hiç kimsenin bir bakireden doğmamış ya da üçüncü gün göğe yükselmemiş olması ve bunlar, onun hakkındaki öteki inanılmaz olgular gibi, gerçekten çok uzak bir olasılık oluşturuyorlar. Onun yaşamının İncil'de verilen öykülerinin kimi yanlarına inanmayı reddetmekte haklı olduğum bire karşı milyonlarca kere fazla bir olasılık ve eğer siz onlara inanıyorsanız, haksız olduğunuz, yine bire karşı milyonlarca kere fazla bir olasılık.

10

Bu inanılmaz yanları onun yaşamından çıkarıp almak İsa'yı zayıflatmaz; zenginleştirir. Eğer Hıristiyanlar bu inanılmaz olayların ve onlardan çıkan öğretilerin ve ritüellerin metaforik olarak anlaşılması gerektiğini söyleyecek olsalardı, ben bir Hıristiyan olabilirdim. Bakire Doğumu'na (evrimin bütününün, vaka ne olursa olsun, her

bir çocuğun babası olduğuna); Diriliş'e (İsa'nın insanların zihninde yeniden yükselmesi anlamında); Mucizeler'e (çünkü böylesi cömertce edimleri hepimiz de yapmak isterdik); İsa'nın Tanrısallığı'na ve Kudas ayinindeki ekmek ve şarabın onun vücuduna ve kanına dönüştüğüne (hepimiz de birbirimizin ve 'Tanrı'nın tamamlayıcısıyız) inanabilirdim; şu anda aklımın aforoz ettiği bütün şeylere inanabilirdim. Ama geleneksel Hıristiyanlar buna inanç eksikliği derlerdi.

~ 11 ~

Beşinci yüzyılın zeki Atinalıları tanrılarının metaforlar, güçlerin ve ilkelerin kişileştirmeleri olduklarını biliyorlardı. Hıristiyanlığın Atinalılaştırıldığının başladığını gösteren birçok işaret var. İsa'nın ikinci gelişi, Nasıralı İsa'nın, en üstün biçimde tanrısal değil, en üstün biçimde insani olduğunun gerçekleşmesi olacaktır; ama bu onu, filozofların derekesine düşürmek ve ritüelin, kilisenin ve rahipliğin engin donanımını boş bir deniz kabuğuna indirgemek olacaktır.

~ 12 ~

Bu, İsa'nın insanlıktan değil, tersine, insanlığın ondan meydana getirdiği şeydir.

~ 13 ~

Hıristiyan kilisleri, İsa'nın kendi felsefesine karşıt olarak, çoğu kez kendi varlıklarını sürdürmelerini başlıca ilgileri yapmışlardır. Yoksulluğu ya da ona kayıtsızlığı özendirmişler; insanları öteki dünyaya bakmaya zorlamışlar; çocukca bir kavram olan cehennem ve cehennem ateşi kavramını kötüye kullanmışlar; gerici yeryüzü güçlerini desteklemişler; sayısız sayıda masum hazzı mahkûm edip yobazlık dolu yüzyılları yaratmışlar; kendilerini bir sığınak olarak gösterip çoğu kez sığınağa kapılarının dışında gereksinim duyulmasına dikkat etmişlerdir. Her şey şimdi daha iyidir; ama tarih, kilise-

leri açık bir seçim ile: Reform yap ya da öl seçimiyle karşı karşıya bırakmazdan önce her şeyin daha iyi olmadığını unutmuş değiliz.

14

Bugün Hıristiyan tanrıbiliminde, evi temizlemek için benzer bir telaş yaşanıyor; ama vakit çok geç. Daha önce betimlemiş olduğumdan pek farklı olmayan bir tanrıyı öneren 'ileri' Hıristiyan düşünürleri var. İsa'yı insanileştirmeyi, İncil'i mitlerden arındırmayı, Hıristiyanlığı erken dönem Marksizmi gibi tuhaf bir şeye dönüştürmeyi arzu ediyorlar. Bir zamanlar Hıristiyanlık olarak anladığımız her şeyin, şimdi daha derin bir gerçeğin metaforu olduğu söyleniyor bize. Ama eğer bu daha derin gerçeği şimdi görebiliyorsak, o zaman metafor gereksiz. Yeni tanrıbilimciler üzerinde oturdukları dalları kesiyorlar; ve mutlaka düşececkler.

15

En kötüsü, kiliseler İsa'yı kıskançça bir kafese koydular. Ona kendi aracılıkları olmadan yaklaşılamayacağını söylemeye ne hakları var? Sokrates'e yaklaşmazdan önce Olimpos Tanrıları'na inanmam ve eski Yunan dinsel törenlerini yapmam gerekir mi? Kilise, İsa'nın vücudu ve ruhu değil; onun çevresinde bir perde ve engel olmuş bulunuyor.

16

İsa insandı. Belki de olduğunu ileri sürdüğü her şeye inanıyordu; ama olduğunu ileri sürdüğü her şey olmamasının önemi yok, yaşamsal değil, çünkü o insandı; ve çünkü öğretisinin özü tanrısallığına dayanmıyor.

~ 17 ~

Hiçbir kefaret, hiçbir bağışlanma yok; günahın hiçbir bedeli yok. Zamanın kendisi geri alınana değin geri alınamaz.

~ 18 ~

Çocuklar dogmatik bir kilisenin teşvik ettiği çifte görüyü çok erken öğrenirler. Tanrı'ya dua ederler ve hiçbir şey olmaz. İki davranış biçimi olduğunu öğrenirler; mutlak olanı kilisede ve görece olanı dışarıda. Bilim dersleri alırlar ve sonra da somut biçimde bilimsel olmayan şeylere inanma buyruğuyla karşılaşırlar. Onlara İncil'e saygı göstermeleri söylenir; hatta İncil'in bir şekilde yamalı bohça gibi bir mitler yığını, kabilelere özgü saçmalık, vahşi bir intikamcılık, delice bir püritanizm, çarpıtılmış tarih, saçma biçimde tek yanlı propaganda olduğunu anlayabilirler–ve bir başka şekilde de, İsa'nın zenginlikler dolu insani yaşamıyla taçlanmış görkemli bir şiir anıtı, derin bir bilgelik olduğunu.

~ 19 ~

Suç, çifte standartları benimseyen çocukta değildir; bunları sürdüren kiliselerdedir. Bir şeyin özel bir mutlak gerçek ya da gerçeklik kategorisine ait olduğunu iddia etmek onun ölüm hükmünü vermektir: Mutlak gerçek ya da gerçeklik yoktur.

~ 20 ~

Platonculuktan sonra, son dönem Roma uygarlığının değerini yitirmiş klasik dininin çocukça yanlarıyla çevrilmiş olan Akdeniz insanı tektanrıcı ve etik eğilimli bir karşı din geliştirmek zorunda kaldı. Bir tür İsa ve bir tür Hıristiyanlık, Sanayi Devrimi'nin daha sonraki aşamalarında bir tür Marx ve bir tür Marksizmin kaçınılmaz oluşu kadar kaçınılmazdı.

~ 21 ~

İnsanlık yüksek bir bina gibidir. Kat kat bir yapı iskelesine gereksinim duyar. Din üzerine din, felsefe üzerine felsefe; yirminci kat birinci katın yapı iskelesinden inşa edilemez. Büyük dinler Çoğunluğu bakmaktan ve düşünmekten alıkoyar. Eğer insanlar bakıp düşünselerdi dünya hemen daha mutlu bir yer olmazdı; ama bu, dogmatik dinlerin bir savunusu değildir.

~ 22 ~

En yeni modellerinden değil diye insan bir sakatın koltuk değeklerini elinden kapar mı? Hatta en yeni model olanları onun eline vermek yeterli midir? Onu nasıl kullanacağını bilmeyebilir. Ama bu, en yeni model koltuk değneğine karşı çıkarılacak bir argüman değil.

~ 23 ~

Dinsel inanç: Gizem. Ussal inanç: Yasa. Gerçekliğin temel doğası gizemlidir–bu *bilimsel* bir olgudur. Kendilerini gizem üzerine temellendiren dinler, ussal felsefelerden daha bilimseldirler. Ama gizem vardır, gizemcik vardır; ve Hıristiyanlık aptalca, temel gizemi tikelleştirmeye uğraşmıştır. Temel ya da biricik gizem, Hıristiyanların Tanrı ya da Yaradan dedikleri şeyin doğasıdır. Ne var ki kilise, gerçekle hiç ilişkisi olmayan, yalnızca *gizemin iktidara sahip olduğu gerçeğiyle ilişkisi olan* sahte gizemler için bir zemin yaratmıştır.

~ 24 ~

Ne var ki insan, gizemin açlığını çeker: Öylesine çeker ki en değersiz muammalar bile yine de kendi güçlerine sahiptirler. Hiç kimse yeni polisiye öyküler yazmayacak olsa, insanlar yine de eskileri okurlar. Bakire doğumu İsa'yı biricik kılar; bu küstahça biricikliğin gizemi öylesine haz vericidir ki ona direnemeyiz.

~ 25 ~

Dünyanın birçok bölümünde at ile arabanın yerine otomobil geçmiştir. Ama at ile araba için onların doğru olmadığını ya da sırf otomobil genel olarak daha yararlı ve daha hızlı olduğu için bütün atların ve arabaların ortadan kaldırılması gerektiğini söylemeyiz. At ile arabanın hâlâ elzem olduğu yerler vardır. Kullanıldığı ve yararlı olduğu yerde evrimsel olarak doğrudur.

~ 26 ~

Militan din karşıtı hareketler şu mekanikleşme aldatmacası üzerinde temellenirler: En etkili makinelerin en iyi olması gerektiği aldatmacası. Ama en iyi olan o koşullarda en etkili makinedir.

~ 27 ~

Eğer durumun gerekliliği onun yumuşatılmasını, bulandırılmasını, örtülüp gizlenmesini öngörüyorsa, o zaman Hıristiyanlık iyidir. Böyle birçok durum vardır. Eğer kanserden ölmek üzere olan bir kişiye Hıristiyanlık kanserden ölmeyi daha kolay bir ölüm yapıyorsa, *bu durumda* bütün Hıristiyanlık karşıtlarının bütün argümanları beni Hıristiyanlığın doğru olmadığına inandıramaz. Ama bu gerçek, bir çeşit yararlılıktır ve genel olarak, bence büyük bir olasılıkla, saydam cam buzlu camdan daha büyük bir yarar taşıyordur.

~ 28 ~

Kilisesinin bütün dogmalarına inanan her Hıristiyana karşılık, insanın bir şeye inanması gerektiğini hissetikleri için yarı yarıya inanan bin kişi vardır. Eğer eski dinler yaşamaya devam ediyorsa, bu inanma arzusunun uygun depoları oldukları için ediyorlar; ve çünkü, zayıf olmakla birlikte, birer liman oldukları için; ve çünkü en azından insanın gizem açlığını tatmin etmeye uğraştıkları için.

29

Bütün eski dinler ahlâki enerjinin barbarca boşa harcanmasına yol açarlar; hidro-elektrik dinamolarına hizmet edebilen, bir ırmak üzerindeki köhne su değirmenleri.

30

Varoluşumuza müdahale etme gücü olduğu ileri sürülen bütün tanrılar puttur; bütün tanrı imgeleri puttur; onlara her türlü dua, her türlü tapınma, puta tapmadır.

31

Doğmuş olduğumuz ve varolduğumuz için minnet duyma arketipsel bir insani duygudur; sağlık, talih ve mutluluk için duyulan minnet de böyledir. Ne var ki böylesi bir minnetin, insanın çevresindeki yaşama, insanın varolma *tarzına* yeniden katılması; gökyüzüne amaçsızca atılmaması ya da gizli narsisizmin en iğrenci olan duaya dökülmemesi gerekir. Din, insanların minnet duygusu ile enerjilerini koyabilecekleri pratik kullanımlar arasında durur. İyi bir iş bir milyon iyi sözcükten daha değerlidir; ve bu, 'üzerimizde' gözlemleyen ve iyi-notlar-veren bir tanrı olsaydı bile doğru olurdu.

32

Öteki büyük dinlerle birlikte Hıristiyanlığı reddediyorum. Gizemlerinin çoğu gerçek gizemden uzak. Kurucusuna hayranlık duymakla birlikte, birçok rahibe ve birçok Hıristiyana hayranlık duymakla birlikte, kiliseyi küçümsüyorum. İnsanlar iyi olmak ve iyilik yapmak istedikleri için bu kadar uzun zaman ayakta kaldı kilise; Komünizm gibi o da, insanda, varolan herhangi bir dinin ya da politik inancın tatmin edebileceğinden daha derin ve daha gizemli bir soyluluk üzerinde, doğası gereği asalaksı gözüküyor.

~ 33 ~

Yaşam acı, ıstırap, ihanet, felakettir ve hatta hazları bile yanılsamadır; bilge adam kendine, aklını salt önemsizlik, boşuna akış olan her şeyden boşaltmayı öğretir ve böylelikle de gizemli bir iç huzuru durumu içinde yaşamayı öğrenir. İnsan dünyaya, *çile* yoluyla, kendini ondan çekebilmek için eğitebilsin, böylelikle de, ileri sürülenlere göre, onu aşabilsin diye getirilir. Bu yüzden lama topluma katılmayı reddeder; hayvanca arzularını ve toplum içindeki boşuna yaşamını ortadan kaldırarak gerçek özgürlüğü gösterir. Nemo'ya direnmez; onu davet eder.

~ 34 ~

Yakın dünya tarihi bütün kıtalardaki birçok kişiyi bu yaşam görüşüne götürmüştür. Pek az kişi toplumlarından bütünüyle elini eteğini çekebilir. Ama çok yaygın olan laik bir lamacılık vardır. Bu yarı-lamalar şu şekilde tanımlanabilirler: Kendilerini herhangi anlamlı bir biçimde herhangi bir toplumsal, siyasal ya da metafizik soruna bağlamayı reddederler ve bunu gerçek bir kuşkuculuktan ötürü değil, topluma ve onunla bağlantılı her şeye kayıtsızlıktan ötürü yaparlar.

~ 35 ~

Bir yarı-lama, hemcinslerinden hiçbir şey istememenin kendisine, ondan hiçbir şey istenmeyeceğinde diretme olanağı verdiğini düşünen bir kişidir; sanki, insani bağlamda, hiçbir borca girmemek hiçbir şey borçlu olmamakmış gibi. Ama hepimiz de aynı gemideyizdir. Yalnızca tek bir soru vardır. Ben ne çeşit bir kazazede olacağım?

~ 36 ~

İstenç özgürlüğü ancak alıştırmayla arttırılabilir. Ancak, böyle bir alıştırmanın yapılabileceği tek yer toplumun içidir; ve onun dışında

bir seçim yapmak seçmeyi dışarda bırakmaktır. Eğer yüksek bir binadan atlarsam atlayabileceğimi kanıtlarım; ama en çok kanıta ihtiyacı olan benimdir. Eğer uygulayamazsam kanıt anlamsızdır. Pythagoras'ı bir cesede kanıtlamak niye?

37

Lama, arzusunun, onu gerçekten özgür olduğunu düşünmeye kandıracak toplumdan özgür olmasına izin verir. Artık hapishane duvarlarını görmez. Hiçbir şey onu duvarların varolduğuna inandıramayacaktır.

38

Doğu lamacılığında 'Tanrı'nın doğasının keskin bir kavranışı vardır. Ne var ki yanlış, bu kavrayışı insanların kopye etmesi için bir model olarak kullanmaktır. Lamacılık bize 'Tanrı' ya da hiçlik ile birlik sağlayabilmek için sürekli bir girişim yapmamızı söyler. Yaşarken yaşıyor olmamayı öğrenmeliyimdir ya da sanki yaşamıyormuşum gibi olmayı; bireyken, bütün bireyliği yitirmeliyimdir; yaşamdan elimi eteğimi tümüyle çekmeli, ama yine de yaşamla tamamen duygudaşlık içinde olmalıyımdır. Ancak hepimiz de lama olsaydık sanki hepimiz de mastürbasyoncular gibi olurduk: Yaşam sona ererdi. 'Tanrı' bizimle karşıtlık halindedir, bizim kutbumuzdur. Ve Tao Te Ching'in öğütlediği gibi, ona öykünerek onu onurlandırmayız; ne de onun onurlandırılmaya ihtiyacı vardır.

39

Yarı-lama kendini genellikle çevresindeki yaşamın boşunalığı ve çirkinliğinden hayal kırıklığına uğramış bulan ve dehşete düşen duyarlı bir kişidir. Lamanın tutkusu, genellikle, sevdiği ve tipik anlamda özsever ve kısır bulduğu sanattır. İçerikten çok biçimden; anlamdan çok üsluptan; toplumsal önemden çok modadan; güçten çok titizlikten zevk alır. Çoğu kez büyük sanatlardan çok küçük sanatlar-

dan ve büyük sanat yapıtlarından çok küçük sanat yapıtlarından daha fazla haz alacaktır. Bir uzman, bir koleksiyoncu, aşırı duyarlı bir eleştirmen olur. Bir çeşnicibaşı, bir dil, bir damak ya da bir göz, bir kulaktır; ve insanlığının geriye kalan her şeyi körelir ve tükenir.

~ 40 ~

Şu bir gerçek ki lamacılığın, özelllikle de Zen Budizm gibi biçimlerinde, nesnelerden nesne olarak zevk alma hakkında; yaprağın güzelliği ve rüzgârdaki yaprağın güzelliği hakkında bize söyleyecek çok şeyi vardır. Ama estetik duyunun bu yetkinleştirilmesi ve her birindeki iç metaforun bu açıklığa kavuşturuluşu, bir yaşam biçimi olarak alınamaz. İyi yaşamın kurucu bir öğesi olabilir, hemen hemen kesinlikle öyledir; ama iyi yaşam değildir.

~ 41 ~

Lamacılık, insanın kendisiyle ilgilenmeye ya da kendinden zevk almaya çekilmesi, ölümsüz felsefedir; yani, kendisine karşı bütün öteki felsefelerin (Hıristiyanlık gibi) inşa edildiği felsefedir. Psikolojik olarak sağlıklı kalabilmek için benliğimizi beslememiz gerektiği ölçüde yediğimiz yiyecek kadar önemlidir. Ama şurası açık ki lamacılık en çok, insanın benliği, ya da birey, kendini en çok yenik ve en çok tehlikede hissettiğinde gelişecektir. Bu yüzden onu savunmak için en sık ileri sürülen argüman, insanın en yüksek yaşam standartlarını koruması ve sürdürmesi gerektiğidir. En bencil kastların ve seçkin tabakaların yaşamlarında bile *kendinde* iyi birşey vardır; ama bu hiç kuşku yok ki bütün iyiliklerin en görece olanıdır. Erken dönem Sèvres porselenleri güzeldir; ama bunlar sadece kilden değil, aynı zamanda onların yapıldığı dönemde açlık çeken her Fransız köylüsünün kadidi çıkmış etlerinden ve kemiklerinden de yapılmıştır. Kendimize satın aldığımız bütün lüks eşyaların bedeli aynı parayla ödenir; son çözümlemede hiçbir ekonomik ya da kültürel savunu sağlam değildir. Hangi ad altında olursa olsun–hazcılık, Epikurosçuluk, 'beat' felsefesi–lamacılık yenilmişlerin bir başvuru ça-

residir. Onun savunulabileceği dünyalar ve varoluş sistemleri olabilirdi; ama bizimki gibi bir dünyada, sürekli bir evrimsel savaş durumunda savunulamaz.

HÜMANİZM

42

Hümanizm hukukun, ussal olarak temellendirilebilir olan şeyin felsefesidir. İki büyük kusuru vardır. Birincisi doğası gereği onun gizemli, usdışı ve duygusal olana horgörüsünde yatar. Öteki ise hümanizmin hoşgörülü doğasıdır: Ne var ki hoşgörü gözlemcinin erdemidir, yöneticinin değil.

43

Hümanistin karakteristik hareketi geri çekilmektir; Sabin* çiftliğinde yaşamaktır; *Odi profanum vulgus, et arceo'yu*** yazmaktır. Bir hümanist, düşmanlarında iyi'yi ve onların felsefelerinde iyi'yi gören kimsedir; düşmanlarında iyi'yi görür, çünkü onların özgürce kötü olduklarını kabul edemez, ve felsefelerinde iyi'yi görür çünkü hiçbir felsefe biraz akıl ve biraz insanlık olmaksızın olmaz. Ilımlılıkla, akılla, yolun ortasıyla, her iki yanı görerek yaşar; hayal gücü değil saygı kazanır.

* Sabinler Roma yakınında yaşayan, kendilerine has acımasız gelenekleri olan bir halktı. Romalıları dize getirip Roma senatosundan temsil hakkı almışlardı. (ç.n.)

** (Lat.) "Kutsanmış ayaktakımından nefret ediyorum, benden uzak tutun onları," Horatius. (ç.n.)

~ 44 ~

Eski çoktanrıcı hümanizmin gerçekçi olmadığı, son derece yapay bir sistem olduğu için çöktüğü görüş birliğiyle kabul edilir. Ancak Yunan kökenlerinden kaynaklanan herhangi bir dinden beklememiz gerektiği gibi, bir anlamda gerçekçiydi. Olimpos'taki tanrılar en azından *gerçek* insani eğilimleri temsil ediyorlardı; oysa İbrani sistemi–*arzu edilebilir* (ahlâksal) insani niteliklerin *tek* bir tanrıda toplanılması–son derece yapay bir yoldu. Birçok bakımdan Yunan sistemi daha ussal ve zekicedir; belki de bu onun niçin daha az çekici olduğunu açıklamaktadır. İbrani tanrısı insanın bir yaratımıdır; Yunan tanrıları ise yansıması.

~ 45 ~

Rönesans'ın ve onun bütün başarılarının ne dereceye kadar Yunan sistemine bir dönüş hareketinden kaynaklandığını çoğu kez unutuyoruz. Paganizm ile düşünce özgürlüğü arasındaki ilişki kanıta gerek duymayacak kadar iyi temellendirilmiştir; ve bütün tektanrıcı dinler bir anlamda ton bakımından püriten–doğaları gereği tiranca ve faşistcedir. Yunanlıların büyük bilimsel zaferleri, mantıkları, demokrasileri, sanatları, her şey, onların gevşek, akıcı tanrısallık kavramlarıyla mümkün olmuştur; ve aynı şey insanlık tarihinin son yüz yılı için de doğrudur.

~ 46 ~

Ne var ki karşıtlık, elbette, sadece 'liberal' çoktanrıcılık ile 'liberal olmayan' tektanrıcılık arasında değildir. Din, insan için her zaman yoğun biçimde bir özçıkar alanı olmuştur; ve birden çok tanrıyla pazarlık yapmak ya da onlara körce inanmak, açık bir biçimde daha zordur. Yunan düşüncesinin en iyi biçiminin son derece karakteristik bir özelliği olan kuşkuculuk ve bilinemezcilik, çoktanrıcılığın doğal bir özelliğidir; tıpkı duygusal coşkunun ve gizemci ateşin karşıtından türemesi gibi. Kuşkuculuk ile gizemcilik arasındaki bu çatışma Hıristiyan çağından öncelere uzanır.

~ 47 ~

Modern hümanistler gibi, eski Miletliler de ölümden sonra bir yaşama ya da herhangi bir tanrıya inanmıyorlardı. Derken, İsa'dan önce yedinci ve sekizinci yüzyıllarda, İrlanda'ya özgü kefaret, kurtuluş ve önceden belirlenmiş kayra düşünceleri karışımıyla ve çılgınca gizemlerinin bütün gücüyle yeniden doğuşçu Orfeus istilası çıkageldi. Beşinci yüzyılda Orfeus gizemciliği ile Milet kuşkuculuğu arasındaki savaş süreklilik gösteriyordu. O zamandan beri de Dionysos ile Apollo arasında hiçbir zaman barış olmadı ve hiçbir zaman olmayacak.

~ 48 ~

Bununla birlikte, tarih dönemleri, genel ihtiyaca en iyi neyin hizmet ettiği açık göründüğünde ortaya çıkmaktadır. Tektanrıcılık, insanı, Roma İmparatorluğu'nun çöküşünü izleyen karanlık çağlar boyunca ilgilendirmiştir; ama bugün hümanizmin iyiliksever kuşkuculuğu durumumuza daha uygun gözükmektedir. Apaçık olan şudur ki, bu karşıtlığa bir tarafın yenilmesi ve ötekisinin zaferle çıkması gereken bir mücadele ya da savaş olarak bakmak saçmadır; bunun yerine, insanları yönetmenin doğası, toplumda ve evrimde varolmanın *sine qua non*'u olarak bakılmalıdır.

~ 49 ~

Bir Hıristiyan şöyle der: "Herkes iyi olsa, herkes mutlu olurdu." Bir sosyalist şöyle der: "Herkes mutlu olsa, herkes iyi olurdu." Bir faşist şöyle der: "Herkes devlete itaat etse, herkes hem mutlu hem iyi olurdu." Bir lama şöyle der: "Herkes benim gibi olsa, mutluluk ve iyiliğin önemi kalmazdı." Bir hümanist şöyle der: "Mutluluk ve iyilik daha fazla çözümleme gerektirir." Bu sonuncusu en az yadsınabilir olan görüştür.

~ 50 ~

Napoleon bir zamanlar şöyle demişti: "Toplum, servet eşitsizliği olmaksızın ve servet eşitsizliği de din olmaksızın varolamaz." Elbette bir tarih kuramcısı olarak konuşmuyor, ama Vatikan ile Antlaşma'sını doğruluyordu; bununla birlikte bu Makyavelci ifade, sosyalizmin hem amaçlarını hem de güçlüklerini hayranlık verici bir biçimde ortaya koyuyor.

~ 51 ~

Sosyalizm-Komünizm, Hıristiyanlığı yeniden düzenlemek ve yeniden yorumlamak için yapılan bir girişimdir. Ancak giyotine gönderdiği Hıristiyanlığın özellikleri arasında temel bir özellik vardı: Gizem. Hıristiyanlık çürümekte, çünkü sahte bir gizemi korumaya girişmiştir; sosyalizm çürüyecek, çünkü gerçek bir gizemi ortadan kaldırmaya girişmiştir.

~ 52 ~

Hıristiyanlık gibi sosyalizm de, fırlatma olayından sonra fırlatma mekanizmasını çok uzun süre tutmuştur. İlk sosyalistler daha büyük bir toplumsal adalet sağlayabilmek için çarpıcı, ama kaba, çeşitli eşitlik, maddecilik, tarih kuramları yaymışlardır; proletaryayı idolleştirmişler ve proletarya olmayan her şeyi karalamışlardır. Sosyalizmi bir cop gücüne, büyük bir patlamaya çevirmişlerdir. Şimdi ihtiyacımız olan şey büyük bir patlama değildir. Daha az güce ve daha fazla düşünceye; daha az öğretiye ve daha fazla değerlendirmeye ihtiyacımız var.

~ 53 ~

Daha önceki dinlere bütün düşmanlığına karşın, sosyalizmin kendisi bir dindir; bu hiçbir yerde onun sapkınlıktan, dogmanın bazı mad-

delerini gerçeklik hakkında tartışılmaz ifadeler olarak almayan her eleştiriden duyduğu nefretinde olduğu kadar belirgin değildir. Dogmanın kabul edilmesi bir inanca imanın başlıca kanıtı olur. Bu. dosdoğru taşlaşmaya götürür.

~ 54 ~

Sosyalizmin kalbindeki büyük problem şudur: Çoğunluğa toplumsal adalet getirebilmek için, sosyalizmin liderleri iktidarı onlara vermek zorunda kaldılar. Ne var ki proletarya, ihtiyaç duyduğu şeyden çok istediği şeyi keşfetmekte çok daha beceriklidir; bu yüzden iktidarı onlara vermek, onlara ihtiyaç duydukları şeyi görme nesnelliğini vermek değil, onlara istedikleri şeyi söyleme iktidarı vermek demekti. Çoğunluğun her şeyden önce ihtiyaç duyduğu şey eğitimdir; onların lider olmaları değil, onlara yol gösterilmesi gerekir. Sosyalist liderlerin kurmaları gereken bu nazik dengedir–bir yandan iktidarda kalmak için çoğunluğun tüketim mallarına, yaşamın değersiz ıvır-zıvırlarına duydukları arzularını yatıştırmaları ve sağ kanat tarafından (en komünist ülkelerde bile bir sağ kanat vardır) mağdur edilmemelerini yeterince sağlamaları gerekir; ve bir yandan da çoğunluğu, hayatta sınırsız serbest girişimden ve kremalı pastayla televizyon sirklerinin ardında koşmaktan daha soylu şeyler olduğuna inandırmaları gerekmektedir. İktidara, halkın kudretine ve sonra da halkın, o kudretin doğru olmadığına rıza göstermesine ihtiyaçları vardır; evrensel ve iyi eğitilmemiş bir seçmenler sınıfının, itaat kadar seçilen temsilcilerinden ve yöneticilerinden kılavuzluk almaya ihtiyacı vardır.

~ 55 ~

Sosyalizmin, varsayımsal bir öteki dünyada değil, ama bu dünyanın varsayımsal bir geleceğinde ölümden sonra yaşam miti vardır. Marksizm ve Leninizm'in her ikisi de, kötü araçları iyi amaçlarla doğrulayarak, mükemmeliyet kavramını ilan ederler, kullanırlar ve suiistimal ederler.

~ 56 ~

Sosyalizmin, emeğin doğuştan gelen soyluluğu gibi, başka mitleri vardır. *Ne var ki sonuçta işçiyi sömüren kapitalist değildir; işin kendisidir.*

~ 57 ~

Refah devleti maddi refah sağlar ve psikolojik huzursuzluğa yol açar. Çok fazla toplumsal güvenlik ve eşitlik bireysel rahatsızlığa ve hayal kırıklığına neden olur: Rastlantı açlığı ve eğlence açlığı. Refah devletinin karabasanı sıkıntıdır.

~ 58 ~

Tam istihdam, planlı bir ekonomi, temel sanayilerin devlete ait olması, ulusal sigorta ve bedava tıbbi bakım bir toplumda hayran olunacak şeylerdir. Ne var ki böylesi donanımlar başka donanımları gerektirir. Bir kanadı güçlendiririz, ve düşmanın öteki kanada saldırmayacağına güveniriz. Oysa evrim hiçbir şövalyelik tanımaz. Yaşama standardı yükseldikçe, eğlenceye daha çok ihtiyaç duyulur. Boş zaman arttıkça, gerilim eksikliği büyür. Ve tuzun fiyatı artar.

~ 59 ~

Şu anda tasarlandığı biçimiyle refah devleti evrimin yüksek değer verdiği etkenleri hiçler: Yani, rastlantıyı ve gizemi. Bu, refah devletinin genel ilkesine karşı bir argüman değil, refah devletinin şu anki kavramlarının ve eşitliği oluşturan şeyin uygunsuzluğuna karşı bir argümandır. Bizim daha az *egalité*'ye ve daha fazla *fraternité*'ye ihtiyacımız var.

~ 60 ~

Toplumsal durgunluk büyük olasılıkla aşırı toplumlarda–aşırı biçimde adil ya da aşırı biçimde adil olmayan–meydana gelecektir ve

üç şeyden birine yol açması olasıdır: Savaş, çürüme ya da devrim.

61

Bizim, ortalama bireyin ve ortalama toplumun ihtiyaç duyduğu eğlence, heyecan, değişiklik, her çeşit risk miktarını; ve onlara niçin ihtiyaç duyduklarını inceleyen bir bilime ihtiyacımız vardır.

62

Sosyalizm, olanaksız bir eşitliğe doğru sonsuz ve düşüncesiz bir özlem çekme ruhuyla, muhafazakârlık ise talihlilerin ne olursa olsun iyi talihlerini sağlamaları gerektiği gibisinden domuzca bir inançla neye uğradığını şaşırmıştır. Hıristiyanlık ile sosyalizmin her ikisi de kısmen başarısızlığa uğramışlardır. İki kımıltısız ordu arasındaki sahipsiz toprakta yalnızca tek bir felsefe vardır: Muhafazakâr benlik felsefesi.

63

Ne var ki hem Hıristiyanlık hem de sosyalizm, sırf daha kötü bir inanca karşı savaştıkları ve doğru özel inancın en iyi kamusal kullanıcıları gibi gözüktükleri için yandaş kazanmaktadırlar. Ama onlar silah imalatçıları gibidirler. Sağlıkları, içine karıştıkları savaşın sürmesine ve dolayısıyla da, paradoksal bir biçimde, açıkça karşı çıktıkları amaçların ta kendilerine bağımlıdır. Yoksulluğun ve toplumsal adaletsizliğin olduğu yerde, Hıristiyanlık da komünizm de gelişebilir.

64

Komünizm ile sosyalizm, kapitalizmi ve Hıristiyanlığı güçlendirir ve bunun tersi de doğrudur. Her iki taraf da ötekinin tamamen ortadan kalkmasını düşler; ama öte yandan birbirlerine ihtiyaçları vardır ve birbirlerine karşı destek sağlarlar.

~ 65 ~

Birçok toplumun ve ırksal blokun aşırı büyümenin eşiğinde olmalarından ötürü hayatta kalabilmek için birbirlerini ortadan kaldırmak zorunda kalacakları ve böylesi bir ortadan kaldırma hareketini hızla gerçekleştirme araçlarının el altında bulunduğu bir dünyada, sınırsız serbest girişimin, insan benliğinin, *status quo*'yu korumanın felsefesi olan muhafazakârlık, hiç kuşku yok ki yanlış ve tehlikeli bir felsefedir. Eğer muhafazakârlık, sağ kanat, sözde 'özgür' dünyada bu denli çok iktidara ve etkiye sahipse, komünizm türünden otokratik doktriner sosyalizmin kötü bir alternatif olarak gözükmesinden ötürü böyledir. Eğer insanlar adil olmayan özgür bir toplumla, adil, ama özgür olmayan bir toplum arasında seçim yapmak zorunda kalsalar, her zaman birinci seçeneği yeğleyeceklerdir, çünkü özgürlük insanın manyetik kuzeyidir. Bu yüzden insanlık için Batı Avrupa'da gelişen türden bir parlamenter sosyalizmde başka herhangi bir siyasal eğilimde olduğundan daha fazla umut vardır, ve bu, daha önce sözünü ettiğim doktriner ve öteki zayıflıklara karşın böyledir.

~ 66 ~

Sosyalizm her şeyden önce, dünyada çok fazla eşitsizlik olduğu ve bu eşitsizliğin bir çaresinin bulunması gerektiği yolundaki yaşamsal kavrama kutsal bir değer olarak bakar. En iyi sosyalizm minimum toplumsal ıstırapla maksimum özgürlüğü elde etmeyi arzu eder. Araç bazen yanlış olabilmesine karşın, niyet doğrudur.

~ 67 ~

Parlamenter sosyalizmin önündeki görev, insanın temsilcilerini seçme özgürlüğünün olduğu bir toplumda; kısacası, seçmenlerin toplumdan çok kendini seçme tehlikesinin varolduğu bir toplumda politikaların iyi eğitilmemiş seçmenlere açıklıkla anlatılabilmesi ve savunulması görevidir. Seçimsel nedenlerle parlamenter sosyalizmin politikalarının muhafazakârlığa özendiği, doktriner gerekçeler-

le önlemler üzerinde ısrar ettiği noktada sosyalizmi reddediyorum; ve politikalarının, Komünizmde olduğu gibi, seçmenler sınıfının temel seçme özgürlüğüne saldırdığı noktada da onu reddediyorum. Ama halkın daha adil bir dünyanın başlamasını seçebilmek için öteki daha avantajlı politikaları özgürce seçebilme arzusunu dile getirdiğinde, onu kabul ediyorum. Hem zaten nasıl olur da iyi niyetli insanlar başka herhangi bir siyasal inancı destekleyebilirler?

FAŞİZM

~ 68 ~

Faşizm, Çoğunluk'un örgütlenebilmesi ve kontrol edilebilmesi için güçlülerin ve zekilerin görevinin devletin kontrolünü ellerine geçirmeleri olduğunu ileri sürer. Platoncu en iyi anlamında siyaset felsefelerinin en gerçekçisidir: Ama her zaman aynı kayaya çarpar: Birey kayasına.

~ 69 ~

Onayladığımız önlemlerden bizi kuşkuya düşüren içimizdeki bireydir. Kendimizi her zaman onaylamayanların yerine koyabiliriz. Bireysellik, sayesinde bütün bireylerin iletişim kurabileceği bir kanal, bir aracıdır. Bütün öteki bireylere ulaşan bir pasaporttur. Ne var ki faşizmin ortadan kaldırmaya giriştiği, bireyselleşmiş zekâların aralarındaki bu temel iletişim kurabilme yeteneğidir. Faşizm ile hayal gücü bağdaşmaz.

~ 70 ~

Faşistler tek kutuplu bir toplum kurmaya girişirler. Herkesin yüzü güneye bakmalıdır, hiç kimse kuzeye bakmamalıdır. Ne var ki, böylesi toplumlarda buyurulan şeyin karşı kutuplarına doğru kaçınılmaz bir çekim vardır. Eğer insana geleceğe bakması *emredilirse*, o şimdiye bakar. Eğer ona Tanrı'ya tapınması *emredilirse*, o insana ta-

pınır. Eğer ona devlete hizmet etmesi *emredilirse*, o kendine hizmet eder.

71

Bir makinenin yağa ve yuvarlaklaştırılmış kenarlara ihtiyaç duyması gibi, toplum bazı uzlaşımlara ihtiyaç duyar. Ancak birçok toplum uzlaşmayı, tam da uzlaşmazlığın gerekli olduğu meselelerde talep eder ve uzlaşmazlığın yasaklanması gerektiği yerde varolmasına olanak tanır. Bir toplumda hiçbir şey uzlaşma arzusunun bu boşa harcanması ya da kötü kullanılmasından daha kötü olamaz.

72

İyi insan toplumu, içinde hiç kimsenin niçin uzlaştığını düşünmeden uzlaşmadığı; içinde hiç kimsenin niçin itaat ettiğini düşünmeden itaat etmediği; ve içinde hiç kimsenin korku ya da tembellikten ötürü uzlaşmadığı bir toplumdur. Böylesi bir toplum faşist bir toplum değildir.

VAROLUŞÇULUK

73

Bütün devletler ve toplumlar başlangıç hallerinde faşisttirler. Tek kutuplu olmaya, ötekileri uzlaştırmaya uğraşırlar. Faşizmin gerçek panzehiri bu yüzden varoluşçuluktur; sosyalizm değil.

74

Varoluşçuluk insanın bütün düşünce sistemlerine, ruhbilim kuramlarına ve onu bireyselliğinden yalıtmaya girişen toplumsal ve siyasal baskılara karşı başkaldırısıdır.

~ 75 ~

En iyi varoluşçuluk bireyde kendi biricikliğine ilişkin bir duyguyu, entelektüel kendinden hoşnutluğa (taşlaşma) karşı bir panzehir olarak kaygının değerinin bilinmesini ve kendi yaşamını seçme ve kontrol etmesini öğrenmesi gerektiği bilincini yeniden temellendirmeye çalışır. Varoluşçuluk bu yüzden, öteki özellikleri arasında, modern insandaki nemo'nun her yerde varolan ve gitgide tehlike arzeden anlamıyla bir savaşma girişimidir.

~ 76 ~

Varoluşçuluk doğası gereği, bütün toplum örgütlenmelerine ve bireye, ona istediği kadar ait olmayı seçme olanağı tanımayan inanca düşmandır. Bu ayak direyen, bu inatçı bireycilik, onu gerçekte anarşitler ya da bohemler olan şu *soi-disant** varoluşçular tarafından yanlış tanıtımlara ve toplumsal sorumluluğa ve toplumsal sözleşmeye ilişkin geleneksel görüşleri savunanlardan gelen saldırılara açık bırakır.

~ 77 ~

Varoluşçulukta geleneksel ahlâklılık ve davranış kodlarını reddetmeye bir çağrı vardır, özellikle de bunlar gelenek dışında herhangi bir açık doğrulamaları olmaksızın otorite ya da toplum tarafından empoze edildiklerinde. Hareket nedenlerini incelemeye sürekli bir çağrı vardır: İlk varoluşçu Kierkegaard değil, Sokrates'ti. Sartre'cı okul bağlanma'yı icat etti. Ancak dinsel ya da siyasal dogmaya (sözde Katolik ve Komünist varoluşçuluk) sürekli bağlanma temelde varoluşçuluk karşısıdır; bir varoluşçunun her bir durum karşısında hareket nedenlerini yeniden değerlendirebilmek ve ancak ondan sonra seçebilmek için, inancıyla her durumu değerine göre yargılaması gerekir. O, her örgütün üyelerinin ait olmasını istediği gibi, hiçbir zaman ait olmaz.

* (Fr.) Sözde. (ç.n.)

~78~

Şu ya da bu varoluşçu eylemi reddetmek olanaklı olmakla birlikte benim için varoluşçuluğu reddetmek olanaksızdır. Varoluşçuluk bir felsefe değil, öteki felsefelere bakış ve onları kullanma biçimidir. Mutlak gerçek kuramları arasında bir görecelik kuramıdır.

~79~

Çoğu insan için uzlaşmak bir hazdır ve ait olmak bir hazdır; varoluşçuluk gözle görünür biçimde siyasal ya da toplumsal yıkıcılığa uygun değildir, çünkü örgütlü dogmatik direniş ya da direniş formülleri ortaya koyacak gücü yoktur. Yalnızca tek bir insanın direnişini, bu kitap gibi kişisel bir görüş ifadesini dile getirmeye gücü vardır.

VIII

Para saplantısı

~ 1 ~

Ancak büyük çoğunluğumuz herhangi bir dogmatik felsefe ile yaşamayız–hatta öyle yaşadığımızı iddia ettiğimizde bile. Olsa olsa, onayladığımız bir felsefeyle aşağı yukarı uyum içinde hareket ettiğimiz durumlar vardır. Felsefelerin yaşamlarımıza kılavuzluk etmesine izin vermekten daha fazla, saplantıların onları yönlendirmesine olanak tanırız; ve son yüzelli yılın en yönlendirici saplantısının ne olduğuna kuşku yoktur. Paradır bu saplantı.

~ 2 ~

Bu saplantının öteki felsefeler üzerinde zayıflatıcı bir etkisi vardır, Fransız Devrimi'nden beri çeşitli felsefelerin karşılaştırmalı yay-

gınlığına bakarsak çok belirgin bir etkidir. En başarılılar en eşitlikçi felsefeler olmuştur; ve ondokuzuncu ve yirminci yüzyılların anahtar felsefesi kesinlikle yararcılık olmuştur: İnsan toplumunun doğru amacının en büyük sayıda insanın en büyük mutluluğu olduğu inancı. Bütün felsefelerin şimdi kendilerini satmaları gerekmektedir, ve bu, tam olarak pazara çıkma anlamında doğrudur. Kısacası, eşitsizliğin ve bu nedenle de mutsuzluğun en belirgin ve her yerde varolan kaynağı olan para saplantımız, bütün varlıklarımızı ve yaşamı görme şekillerimizi renklendirir.

~ 3 ~

Varolma değil, sahip olma zamanımızı yönetir.

SERVET VE YOKSULLUK

~ 4 ~

Biricik mutluluk kaynağı olarak para deneyimi, Batı'nın daha zengin ülkelerinde başlamıştır; başarısızlığa uğrayacaktır. Servet kendi içinde masumdur. Zengin adam kendi içinde masumdur. Ancak yoksullukla ve yoksul insanlarla çevrili olan servet ve zengin adamlar suçludur.

~ 5 ~

Yoksulluk ve servet kutupları arasındaki bu gerilim toplumlarımızda en güçlü olan gerilimlerden birisidir. Öylesine güçlüdür ki, birçok yoksul, hiçbir değişim şansı olmayan yoksul ya da zengin biri olmaktansa, zengin olma şansıyla yoksul kalmayı yeğlemektedir.

~ 6 ~

Hiçbir şey servetten daha fazla farklılaştırmaz; hiçbir şey yoksulluktan daha fazla benzer kılmaz. İşte bu yüzden hepimiz zengin ol-

mak isteriz. Farklı olmak isteriz. İhtiyacımız olan güvenliği de eğlenceyi de sadece para satın alabilir. Bu nedenle paranın ardından onursuzca koşma, aynı zamanda onurlu bir şekilde hem eğlencenin hem de güvenliğin ardından koşma olur.

~ 7 ~

Para gizil güçtür; rastlantının kontrolü ve rastlantıya erişmedir; seçme özgürlüğüdür; iktidardır. Zenginler bir zamanlar parayla cennete gidebileceklerini düşünüyorlardı; şimdiyse cennet yeryüzüne taşınmıştır. Ama zengin adam değişmemiştir; ve hâlâ parayla yeryüzündeki cennete gidebileceğine olan inancı kanıtlanmış gözükmektedir.

~ 8 ~

Hem zenginler hem de yoksullar servetin dağılımındaki varolan orantısızlığı karşılıklı olarak desteklemektedirler. Siyasal bir sistem servetin dağılımını ne kadar fazla eşitlerse, böylesi bir eşitlikten kaçınma yolları o kadar fazla yaygınlık kazanmaktadır.

~ 9 ~

Nasıl yoksul bireyler zengin bireyleri karşılıklı olarak destekliyorsa, yoksul ülkeler de dünya ülkelerindeki servet farklılığını öyle desteklemektedir. Amerika ve Batı Avrupa ülkelerinden nefret edilmekte, ama kıskanılmakta: Ve taklit edilmektedir. Yoksul bir ülke, zengin olmayan zengin bir ülkedir.

~ 10 ~

Lotaryalar, spor totolar, bingo oyunları ve buna benzer şeyler, modern zenginlerin modern yoksulların öfkelerine karşı başlıca korunma aracıdır. İnsan nefret ettiği kişiyi lamba direğine asar; olmak istediği kişiyi değil.

~ 11 ~

İyi bir toplumun karşılıksız sağlayacağı şu şeyleri satın alabilmek için parayı istiyoruz. Yani bilgiyi, anlamayı ve deneyimlemeyi; dünyanın sonları hakkında okumayı ve dünyanın sonlarına gitmeyi; görülen şeylerin çoğunu anlamayarak ve dolayısıyla da bakılan şeylerin çoğunu görmeyerek yaşamın deneyimine varmamayı. Yoksulluğun korkunç yanı insanı aç bırakmasından çok aç bırakırken durağanlaştırmasıdır.

~ 12 ~

Zenginler eğlence satın alırlar. Kapitalist toplumların büyük yasası budur. Bu toplumlarda psikolojik hayal kırıklığından kaçmanın tek yolu zengin olmaktır. Bütün öteki çıkışlar kapalıdır.

~ 13 ~

Daha soylu insani niteliklerin herhangi birinin para kazanması zorunlu olarak gerekmez. Bu yüzden paranın kazanılması bir çeşit eşitleyici öğedir. Bir insanın, eğer paralı doğmamış ise, herhangi bir koşulda hiçbir zaman elde edemeyeceği bir şeyle değil de, elde edebileceği şeyle–yani parayla yargılanması gerekliliği doğallaşır.

~ 14 ~

Sözcüklerde paraya 'bir alışveriş aracı' deniyor. Ben buna, varoluşa egemen olan insandışı rastlantıya verilen insani yanıt diyorum. Deha, zekâ, sağlık, bilgelik, istenç ve beden gücü, iyi fiziksel görünüm–bütün bunlar doğumumuzdan önce gerçekleşen lotaryada çekip kazandığımız ödüllerdir. Para, ilk kozmik lotaryada başarısız olanları yarı yarıya telafi eden, geçici bir çare anlamında insani lotaryadır. Ancak para kötü bir lotaryadır, çünkü doğum öncesi ilk lotaryada kazanılan ödüller daha sonraki lotarya için bol keseden verilen bedava bir bilet oluştururlar. Eğer ilkinde şanslıysanız mutlaka ikincisinde de şanslı olursunuz.

~ 15 ~

Yoksullar serveti şu sırayla hoşgörürler; en çok, doğumdan sonra tamamen şans eseri olarak kazanılan serveti; sonra, varolan sisteme göre adilce kazanılan serveti; en az da, doğumda edinilen serveti, miras kalan serveti.

~ 16 ~

En yüce rastlantı, olduğum kişi olmamdır. Texaslı bir mültimilyarderin ya da Orta Afrikalı bir pigme'nin çocuğu. Bizler birer kumarbaz olsak da, bu rastlantının böylesine saf ve görünen cezaların ve ödüllerin böylesine devasa şekilde ayrı olması kolaylıkla kabul edilebilir bir şey değildir. Ancak, acı gerçekliği hoşgörülebilir kılmakta son derece etkili olan şey, en adil olmayan ödüllerin ve ayrıcalıkların bile karşılığında destekleneceği lotarya analojisidir. Ben bu analojinin kötü bir analoji olduğunu ve ona her türlü inanışın temelde adice olduğunu düşünüyorum. Bizler, kötü talihi kabul etmeyi bir erdem haline getiren kumarbazlar gibi davranırız. Şöyle deriz: *Yalnızca bir at kazanabilir. Her şey oyunun talihinde. Birisi kaybetmeli.* Ne var ki bunlar buyruklar değil, tanımlamalardır. Bizler yalnızca kumarbazlar değiliz, üzerine kumar oynanan atlarız. Gerçek yarış atlarından farklı olarak, kazansak da kaybetsek de, eş ölçüde iyi muamele görmüyoruz. Ve hiç de at falan değiliz, çünkü düşünebiliyoruz, karşılaştırabiliyoruz ve iletişim kurabiliyoruz.

~ 17 ~

Hepimiz de insan ırkının üyeleriyiz; onun içinde rakipler değiliz. Bize, zekâ ve karşı harekette bulunma ve bütün varoluşun altında yatan rastlantının etkilerini kontrol altında tutma özgürlüğü verilmiş; adaletsizliği onlarla haklı çıkarma özgürlüğü değil.

HAZZIN PARASALLAŞMASI

~ 18 ~

Bir zamanlar insan kendi hazlarını yaratabileceğine inanıyordu; şimdi onların bedelini ödemesi gerektiğine inanıyor. Sanki çiçekler artık tarlalarda ve bahçelerde değil de; sadece çiçekçi dükkânlarında yetişiyormuş gibi.

~ 19 ~

Kapitalist toplumlar harcama için maksimum bir fırsatı gerektirirler; hem doğaları gereği ekonomik nedenlerden ötürü hem de çoğunluğun başlıca zevki harcamada yattığı için. Bu hazzı kolaylaştırmak için, taksitle satın alma sistemleri geliştirilmiştir; bir zamanlar gezgin panayırların pırıl pırıl aydınlatılan barakalarının köylüleri büyülemesi gibi çeşitli lotarya biçimleri zengin adaylarını büyülemektedir. Tüketici nevrozu adıyla sınıflandırılan bütün o semptomlar ortaya çıkmaktadır; ama bunlardan çok daha kötü bir etki vardır.

~ 20 ~

Bu, hazzın parasallaşmasıdır; hazzı ele geçirme ve harcamayla bir şekilde bağlantılı olarak görmenin dışında tasarlayamama yeteneksizliğidir. Bir nesne üzerinde uzun zaman kullanılmasıyla oluşan görülmez parlaklık, onun gerçek içsel güzelliği değil, şimdi onun değeridir. Şimdi bir deneyim, satın alınan bir nesnenin sahip olunabileceği gibi sahip olunması gereken bir şeydir; hatta öteki insanlar, kocalar, karılar, metresler, sevgililer, çocuklar, arkadaşlar bile insanlık dünyasından çok, para dünyasından türetilen değerlerle bağlantılı olarak sahip olunan ya da olunmayan nesneler olup çıkmaktadırlar.

21

Sahip olunan, her zaman sahip olandır. Yalnızca para eden nesneler toplama takıntımız değil, ama aynı zamanda paraya mal olan deneyimler ve böylesi bir deneyim hazinesine geçerli bir yaşantının kanıtı olarak bakmamız da (tıpkı cimrilerin biriktirip yığdıkları paralara tipik biçimde bir erdem olarak bakmaları gibi) sonuçta ekonomik kazancı dışta bırakırsa, bizi yoksul kılmaktadır. Kendi kendimize gücümüzün yetmediği her şeyden sürgünde yaşıyormuşuz gibi gözükmekteyizdir. Hiçbir şeye mal olmayan hazlar hiçbir şey etmezmiş gibi görünür olmaktadırlar. Bir zamanlar iyi edimlerimizin bizi cennete *götüreceğine* inanırdık; şimdiyse satın aldığımız şeylerin ve harcamalarımızın cennet *olduğuna* inanıyoruz.

22

Kalitesiz-mallar ekonomisi: İşçilere daha fazla üretmeleri ve daha fazla satın almaları için para verilmelidir. Çok fazla tüketilmelidir ve eğer çok fazla tüketilmesi gerekiyorsa, mallar kolay aldanır halkın hoşgöreceği kadar kısa bir süre için dayanmak üzere tasarımlanmalıdır. Cemaat zanaatçısı ortadan kaybolmaktadır; o, dayanıklı mallar yapmak gibi büyük bir suç işlemektedir. İnsanlar ve yaratıcılar çıkmakta, makine tamircileri ve makineler girmektedir. Makine tamircileri mekanik hazlar istemektedirler, elbette; insani ve yaratıcı hazları değil.

23

Aydınlar takımı ve burjuvazi arasında bundan bir sonuç olarak yayılan moda şeyler; antika eşyalar, el yapımı eşyalar, sağlam, seçkin, kalıcı şeyler; 'zanaat' dükkânlarında üretilen şeyler, makine üretimi yapamayacak kadar yoksul ülkelerde yapılan mallardır.

24

Düşük maliyet ve her yerde eğlence insanın kendine haz verme güç-

lerini sakatlamaktadır. Mekanik alıcı, insanı mekanik bir alıcıya çevirmektedir. Elektrik marifetiyle kuluçkaya yatırılan tavuklara karşı çıkıyoruz; ama kendimizi elektriğe mahkûm insanlara çeviriyoruz.

~ 25 ~

Çok erkeğin olduğu bir kentte fahişelik kaçınılmaz olur. Her haz deneyimi fahişeliğe dönüşür ya da dönüştürülebilir. Paralı işçiler, toplumsal ilerlemeyle işçiliklerinden kurtulanlar, kendi eğlenme yeteneklerine ve kendi zevklerine göre eğlenmeyle bütün güvenlerini yitirirler. Harcanacak paraya sahip olmak için ödedikleri bedel, kültürel konulardaki eski işçi sınıfı özgürlüklerinin ticaretin kullandığı becerikli teknolojik kamuoyu oluşturucularına teslim edilmesidir. Emekleri artık sömürülmez; zihinleri sömürülür.

~ 26 ~

Ticaretin amacı her zaman olası her hazzı pazarlamak ve olabildiğince çok kişiye satmak olmuştur. Üretici ve perakendeciler nötraldirler, hiçbir ahlâklılık iddiasında bulunmazlar; sadece halkın arzusunu tatmin ederler. Ne var ki bize ticaret tarafından gitgide artan bir şekilde önerilen şey haz değil, onun yeniden üretimidir. Saman yığınları arasında öten tarlakuşu değil, bir plaktaki tarlakuşudur; özgün bir Renoir değil onun basılı bir 'kopya'sıdır; tiyatrodaki bir oyun değil, onun bir 'televizyon versiyonu'dur; gerçek çorba değil, 'hazır' çorbadır; Bermuda adaları değil, onlar üzerine belgesel bir filmdir.

~ 27 ~

Bizi kutular dolusu tropik günbatımlarına, tüpler dolusu sıcak Pasifik meltemlerine ve paketlerce 'kolay-karışımlı' cinsel hazlara sahip olmaktan alıkoyan şey gizil bir tüketici talebi eksikliği değil, teknik sorunlardır. Bizler işitilebilir ya da görülebilir hemen her şeyi yeni-

den üretebiliriz; birisi kokular için bozuk parayla çalıştırılan şu müzik dolaplardan icat etti bile; ancak Aldous Huxley'nin 'dokunarak hissetme'si hâlâ tamamen erişilmez gözükmektedir.

~ 28 ~

İkinci elden ya da taklit deneyimin mümkün olabildiğinde erişilebilir olmasına bu talebin nedenleri ortadadır. Yaşam hiçbir zaman bu denli kısa, ama zengin; ölüm de bu denli mutlak görünmemektir. Ve eğer toplumsal ve ekonomik koşullar birçok doğrudan hazzı çoğunluğun ulaşamayacağı bir konuma getirmişlerse onlar da doğal olarak ve akla yakın bir şekilde gerçek şey yerine koyabilecekleri şeyi alacaklardır.

~ 29 ~

Hazzın bu parasallaşması, çoğunluğun istedikleri şeylere doğrudan erişemeyecekleri bir zamanda bizi bir tarih döneminden geçirebilmek için geçici çare olarak düşünülen bir araçtır. Tam anlamıyla varolmanın ne anlama geldiğini gitgide daha fazla kişi anladıkça ve toplumlar onlar için bu tam anlamda gerçekliği olanaksızlaştırdıkça, yeniden üretimin pazarlaması ve hazzın taklit kaynakları–gerçek haz kaynaklarının yerine konan şeyler–gitgide daha önemli olmaktadır.

~ 30 ~

Tüketici mallarından ve tüketici hizmetlerinden söz ediyoruz; ama bunlar gerçekte toplum üyeleri, gerçek ihtiyaçlarının büyük ölçüde toplumsal, siyasal uluslararası durumun ya da insanlık durumunun düzeltilebilir yetersizlikleri tarafından yaratıldığının farkına vardıkça toplumun gitgide artan bir şekilde üyelerine sunmak zorunda kaldığı ikame şeylerdir. Bu alanda, ikame malları dağıtanları bütün kontrol edenler, yani yöneticiler, siyasal olarak ne denli birbirlerinden uzak gözükürlerse gözüksünler, aynı zor durum içindedirler.

31

Şimdi bu durumda dehşet verici, çünkü son derece vahimleştirici yeni bir etken ortaya çıkmıştır. Sibernetik; makineleri başka makineler tarafından kontrol etmenin şimdiden geliştirilmiş tekniği.

32

İnsan, büyük bir kutuptan–iş rutininden–yoksun bırakılmak üzeredir. Kapitalist toplumun kâbusu işsizlikti; sibernetik toplumunun kâbusu istihdam olacak.

33

Saçma öneriler ortaya atılmıştır: İstihdam edilmeyen kitlelerin zorunlu oyunlara katılmaları gerektiği gibi; ilkel el gücüyle kanalların kazılması ve dağların yerinden oynatılması gibi devasa görevlere girişmek zorunda kalacağımız gibi; büyük çoğunluğun kısırlaştırılması gerektiği gibi. Bu öneriler gülünçtür; ne var ki sibernetik bir toplumdaki hayal kırıklığının gizil niceliği ve yoğunluğu dehşet vericidir.

34

Hiç kuşku yok ki kabul edilebilir tek bir çözüm vardır. Eski çalışma rutinine harcanan enerji, hem öğrenmeyi hem de öğretmeyi kapsayan yeni eğitim ve eğlenme 'rutinleri'ne harcanmalıdır. Para için, yani harcayabilmek ve eğlenebilmek için çalışma, bilgi için çalışma ve bilgi aracılığıyla eğlenme gücü olmalıdır.

35

Evrim yeni bir yola girmek üzeredir. Yeniden bir amaç yönelimi; insanın yeni yaşam koşullarına alıştırılması. Çalışma rutininin orta-

dan kalkması, hissettiğimiz hazzın çoğunun karşı kutbunun ortadan kalkması anlamına da gelecektir. Kapitalist ya da *laissez-faire* ekonomik koşullarda, çoğumuzun yerine başkaları geçecek ve ani ve sürekli bir barıştaki düzenli askerler gibi, artık varolmayan bir yakıta ihtiyaç gösteren battal makineler olacağız.

~ 36 ~

Şimdiye değin topluma zarar vermeksizin sonsuz serbest zamanı destekleyebilmiş olan biricik kişiler; alimler, bilginler, bilim adamları ve sanatçılar; yani, çoğul kültür sahibi kişiler olmuştur. Hiçbir zaman sona ermeyecek olan tek iş bilginin takibi ve ifade edilmesidir.

~ 37 ~

Geleceğin devleti sanayi devleti olmayacaktır ve otomasyon yapay olarak geciktirilmedikçe olamaz da. Bu devlet, üniversite devleti olmalıdır ve üniversitenin eski anlamında olmalıdır: İçinde bilgi elde etmek için sonsuz fırsatların olduğu, eğitim sisteminin mümkün en geniş haliyle varolduğu (dokuzuncu grup notlarda önerdiğim türden), herkesin yararlanabildiği öğrenme, yaratma, yolculuk yapma ve deneyim sahibi olma olanaklarının bulunduğu; rastlantı, sürpriz öğesinin toplumsal sisteme bütünlenmiş olduğu; ve hazzın parasallaşmadığı bir devlet.

~ 38 ~

Geçmişin köle sahibi toplumları, boş zamanı olan bir sınıfın karşısındaki belirgin tehlikeleri göstermektedir. Bu toplumlar ya durgunluğa yol açacak derecede zevk ve eğlence düşkünü ya da saldırgan derecede askeri toplumlar olmuşlardır. Boş zamanın sürdürülmesinden başka hiçbir amacı olmayan boş zaman yozlaşmaya ya da savaşa yol açar, çünkü barış ve boş zaman sık sık arıtmalara ihtiyaç duyar. Yakında, yüzyıldan çok daha az bir zaman sonra, köleleşenler

makineler olacaktır, başkaldıramayan köleler. Ve insanlık o zaman, gizil olarak, boş zaman sahibi sınıf olacaktır. Ne var ki bizler, lavmanlar ve kanamalar çağını çoktan arkada bıraktık.

§ 39 §

Evrim her zaman para saplantısı gibi böylesi bir gücü ele geçirmiş gözüküyor; çünkü böylesi bir güç elde olduğunda yaşamı örgütlemek daha kolaydır. Böylesi güçler insanlığı sürekli Midas Durumu'na düşürür–ve bu durumda neredeyse sözcüğün tam anlamıyla böyledir. Otomasyon gibi daha ucuz üretim yöntemleri bulma şehveti, sonunda şehvetin kendisini ortadan kaldırır. Ödülün ardında koşuyoruz, ödülü elde ediyoruz; ve sonra gerçek ödülün her zaman bundan sonraki ödül olduğunu keşfediyoruz. Tıpkı satın alma hazzında olabileceği gibi, otomasyon kendi içinde bir erek gibi görünebilir; ama bu sahte erekler kendi içlerinde bizi, yalnızca onların erek olmadıklarını görebildiğimiz yere götürürler.

BOŞ ZAMAN GÖREVLERİ

§ 40 §

Boş zamanın hiçbir görev içermiyor gözükmesi püritenlerin tam da onda karşı çıktıkları şeydir; çalışmada içkin olarak soylu bir şey vardır düşüncesi, bir püriten aldatmacısıdır. Gerçekte sadece ücret alabilmek için girişilmiş işin değerini arttırmaya duyulan bu tarihsel olarak açıklanabilir ihtiyaç, içinde çok fazla dışsal haz ve eğlencenin çok geçmeden usanç verdikleri bir ortam yaratmıştır. Yılda üç haftalık bir tatil yapmaya uzun süredir koşullanmış bir kişinin birdenbire altı hafta verildiğinde zorunlu olarak daha mutlu olduğunu düşünmek yanlıştır. Hangi durumda bulunursak bulunalım ondan bir ödül göreceliği çıkarırız; ve böylelikle, bir yabancı için herhangi bir mutluluk olasılığının bulunmadığı bir durumda alışkın biri bir mutluluk bulacaktır. Gerçekten de o, bulunulan koşullarda ödüller bulduğu için alışkın biridir kesinlikle. Zevk alma yeteneğimiz, için-

de zevk almayı öğrenmek zorunda kaldığımız durum tarafından koşullanır.

41

Boş zamana sahip olmanın ilk görevi bu yüzden ondan zevk almayı öğrenmektir; ve bu bana, iyimserlerin bizi inandırdıklarından çok daha zor gözükmektedir. Daha hiçbir sendika, üyelerini daha az ücret ve daha uzun boş vakit için grev yapmaya çağırmamıştır; ama bu bir gün gelebilir.

42

Boş zamana sahip olmanın ikinci görevi daha çok eski görevlerden biri gibidir. İnsanın boş zamanını paylaşması, yani onun bir kısmını hâlâ yeterli boş zamanı olmayanlara vermektir.

43

Yoksulluk, şimdi bizi yönlendiren karşı kutup; yakında cehalet olacaktır. Aç karın değil, aç beyin; yiyecek eksikliği değil, bilgi ve deneyim eksikliği. Bir boş zaman toplumunun her şeyden önce bir azınlık toplumu olması gerekir. Cehaletin karşı kutbu sınırlarının dışında kolaylıkla bulunacaktır. İlk boş zaman toplumlarının başlıca işlevi dünyanın geri toplumlarının eğitimi, geliştirilmesi ve boş zamana kavuşturulması olacaktır. Bütün dünya ona eş ölçüde sahip olana kadar gerçek bir boş zaman olamaz.

44

Bu, insan tarihinde gerçekleşmesi gereken büyük değişikliktir. Zengin toplumlar yalnızca artan paralarını değil, artan boş zamanlarını ve artan eğitme kapasitelerini de vermelidirler.

~ 45 ~

Bu şeyler planlama olmaksızın hiçbir zaman gerçekleşmeyecektir; her şeyden önce de eğitim sistemlerimizi planlama ve yeniden yönlendirme olmaksızın. Shaw, ekonomik gelişme sağlanmaksızın ahlâki bir ilerleme beklemenin anlamsızlığını görmüştü (*Major Barbara*'da). Bazı ülkelerde bu ekonomik gelişme büyük ölçüde gerçekleştirilmiştir; ancak eğitim sistemlerinde hiçbir değişiklik belirtisi yoktur. Bunlar hâlâ, kızı Barbara'nın doğru dürüst bir insani eğitim vizyonuna göre değil, ilk aşamanın gereklerine–Andrew Undershaft'ın somut ekonomik gelişme üzerindeki ısrarına–göre yönlendirilmektedir.

SAYILARLA ÖLÜM

~ 46 ~

Bütün bu para saplantısının, bu eşit mutluluk şehvetinin üzerinde, dünya nüfus oranının kara bulutu asılı durmaktadır. Şu anki durumumuzdaki en büyük dehşettir bu.

~ 47 ~

Şu anki doğum oranıyla dünyanın nüfusu elli yıl sonra iki katına çıkmış olacaktır. Bu nedenle, çoğumuzun ömürlerinde aşırı nüfusun yol açtığı her problem–büyük kent nevrozu, trafik problemleri, açlık, enflasyon, kirli hava, doğanın yok olması, bireyin denetim altına alınması–bütün bunlar en azından iki kat daha yoğun olacaktır. Bu bağlamda, uzay yolculuklarına harcanan insani ve ekonomik servet ile nükleer silah yarışı, uygarlık insanlık tarihinde yok olma noktasına gelmişken boş şeylerle uğraşmanın en görkemli örneğidir.

~ 48 ~

Nüfusun kontrollü azaltılmasına iki tür karşı çıkış vardır; birincisi, böylesi bir kontrolün ahlâken kötü olduğu; öteki ise, evrimsel olarak yanlış olduğudur.

~ 49 ~

Ahlâki gerekçelerle karşı çıkanlar üç temel türdendir: Dinsel, siyasal ve bireyci.

~ 50 ~

Eskiden yüksek doğum oranını özendirmek için Kilise'nin çok güvenilmez gerekçeleri vardı: Daha fazla inanç sahibi kişi doğuyordu ve büyük aileler, yoksulluğun, cehaletin ve umutsuzluğun kurbanlarını kilisenin 'sığınağı'na iten türden bir ekonomik durumu yaratıyorlar ya da sürdürüyorlardı. Ancak böylesi politikalar sadece rahip egemenliğindeki çevrelerde işliyordu ve bu politikalar birkaç geri ülke dışında büyük ölçüde ortadan kalkmıştır.

~ 51 ~

Çok daha inandırıcı dinsel bir argüman şudur: Doğum kontrol uygulamaları rasgele cinsel ilişkileri ve özellikle de zinayı teşvik etmektedir. Bunu yadsımak güçtür, ama doğum kontrol uygulamalarının ortadan kaldırılmasının (rasgele cinsel ilişkilerin bastırılması) daha istikrarlı bir toplum yaratacağını göstermek de eş ölçüde güçtür. Evrimin tufan olmuş akışı cinsel özgürlük lehine bir yönelim göstermektedir. Artık onun önüne bir set çekme değil, tufanı kontrol etme bir sorundur. Ve bu, sudan çok daha tehlikeli bir şeyin tufanıdır.

52

Bazı dindar kişiler hâlâ doğum kontrol uygulamalarının tanrısal istence aykırı olduğuna inanmaktadırlar. Ne var ki 'tanrısal istenç,' yaşam sigortası kurullarına ya da siper duvarlarına ya da böcek öldürme ilaçlarına ya da cerrahlığa ya da bilgisayarlara ya da antiseptiklere ya da kıyı setlerine ya da itfaiyelere karşı değildir. Doğum kontrolüne değil de, yaşamın rastlantılarının bu bilimsel kontrol biçimlerine (bazıları kötüye kullanılabilir) niçin izin vermektedir?

53

Bir başka saçma dinsel argüman da şudur: Gebeliği önlemek cinayettir, çünkü ana rahmine düşmemiş çocuğu ana rahmine düşmekten alıkoymaktadır. Ne var ki bu öğreti, öncülü (ana rahmine düşmeden önce varolduğumuz) kabul edilse bile büyük problemler yaratmaktadır. Gebeliği önlemenin özel tekniklerine başvurmadan bir çocuğun ana rahmine düşmesini önlemenin binlerce yolu vardır. Kocalar işlerine mi gitmelidirler? Evden uzak oldukları her ana rahmine düşürme gecesi cinayet mi işlemektedirler? Ana rahmine düşme için en uygun olanı dışında bütün çiftleşme pozisyonları cinayet midir?

54

Bebeklerin ana rahmine düşmelerini durdurabiliriz; ama ana rahmine düşmemiş bebekleri öldüremeyiz. Bütün yasalar bir vücut gerektirir.

55

Kontrol edebilelim diye bize özgürlük verilir; ve içinde kontrolün tümüyle yasak olduğu; kısacası, özgür olmamaya mahkûm olduğumuz özel alanlar olamaz.

~ 56 ~

Siyasal gerekçelerle muhalif olanlar şunu söylemektedir: Güçlü bir devlet büyük bir nüfusa ihtiyaç duyar ve doğum oranı ne kadar yüksek olursa devlet o kadar daha fazla askere ve işçiye sahip olacaktır.

~ 57 ~

Atom silahlarının ortaya çıkmasından beri askeri olarak önemli olanın sayı değil, şeylerin nasıl yapılacağını bilmek olduğu açıktır; bu durum daha ilk makineli tüfek icat edilir edilmez belirgin biçimde kendini gösterdi. Klasik askeri gereklilikler açısından bile, en çok denizaşırı bağlantıları olanlar da içinde olmak üzere, bugün dünyadaki her ülke, aşırı nüfusa sahiptir.

~ 58 ~

Otomasyondan beri, dünyanın vasıfsız işçilerinin gitgide artan biçimde işlerinden çıkarılmaları gerektiği apaçık ortadadır. Büyük ölçüde sanayileşmiş ülkelerdeki mevcut fazlalığa ilişkin 1967 yılına ait muhafazakâr bir tahmin *her dört işçiden birinin* çıkarılması gerektiğini ifade ediyor.

~ 59 ~

Ancak Hindistan'dakiler gibi makineleşmemiş köylü ekonomilerinde büyük ailelerin bir zorunluluk olduğu ileri sürülebilir; ve bu savın doğru olduğu kabul edilse bile, şurası açık ki dünya ancak böylesi ekonomilerin makineleşmemiş olmalarına izin verdiği sürece bunlar bir zorunluluktur.

~ 60 ~

Bireyci gerekçelerle muhalefet edenler şunu söylemektedirler: Aile büyüklüğünün seçimi uygarlaşmış toplumdaki yetişkinlere bırakı-

lan son özgür seçimlerden bir tanesidir. Onları ailelerinin büyüklüğünü sınırlamaya zorlamak bireyin son kalesini de teslim almaktır. Ben böyle argümanları çok çekici buluyorum; ancak onlar da gerçekliğin baskısı karşısında çökmektedirler. Çünkü bu çeşit bir karar, belli sayıda çocuğa sahip olma ya da olmama, salt kişisel kararın ötesinde bir şeydir. Eğer falanca adam ve karısı altı kişilik bir aileye sahip olmaya karar veriyorlarsa, o zaman onlar toplumlarını ve dünyayı, bireyler olarak kendi haklarının ölçeğinin çok ötesinde ve gerçekte kendi yaşantılarının çok ötesinde etkileyen kararlar veriyorlardır.

~ 61 ~

Amerikalı toplumbilimcilerin keşfettikleri gibi, ekonomik refahın uğursuz bir yan ürünü, fazladan bir çocuğu bolluk içinde yaşamın arzu edilebilir ve geçimi sağlanabilir yeni üyesine çevirmesidir. Fazladan çocuk bolluğun, yaşamda başarının bir simgesi olmaktadır. Büyük aile, politikacılardan ve rahiplerden her zaman teşvik görmüştür; Erkeklik ve Doğurganlık gibi şu büyük tanrıları idolleştirme kolaylıkla özendirilebilir. Ancak hiç kuşku yok ki, açlık çeken çocukların varolduğu bir dünyada fazladan bir çocuk, zaten talihli ve refah içinde olan ailelerin kendilerine sunma haklarının olmadığı bir lükstür. Çünkü eğer tavşanlar gibi üremekte özgür olduğumuzu ileri sürersek, o zaman evrim onlar gibi öldüğümüzü görecektir.

~ 62 ~

Geriye ikinci muhalifler kategorisi kalmaktadır: Nüfusu kontrol etmenin evrimsel olarak yanlış olduğunu ileri sürenler. Kuşaksal bir bencillik vardır: Çocuklarımız kendi başlarının çaresine baksınlar. Daha iyi bir argüman var. Şu: Çoğalma yeteneğimiz, kendimizi besleme yeteneğimizle el ele gidiyor ve gitmesi de bekleniyor. Ama bu çoğal-ve-olacakları-göğüsle kuramına göre eğer hepimiz de sağlıklı kalacaksak keskin bir bunalım durumu içinde kalacağız demektir.

Bütün teknelerimizi dibinde bir delikle inşa etmemiz–ve sonra da pompayla suyunu boşaltmamız gerekmektedir.

~ 63 ~

Şimdiki dünya nüfusunun büyüklüğünün iki katı bir nüfusu besleyebilsek ve hatta onları şimdi beslendiklerinden dahi iyi besleyebilsek bile, böylesi aşırı nüfuslu bir dünyanın makul nüfuslu bir dünyadan daha mutlu olma olasılığı yoktur. *İnsanlar yiyecekten daha fazla şeye ihtiyaç duyarlar ve ihtiyaç duydukları bütün öteki şeyler ancak, kalabalık en az olduğunda; yani, barış, eğitim, yaşanacak yer ve bireysellik olduğunda en iyi gerçekleşebilir.*

~ 64 ~

Gelecek hiç kuşkusuz nüfus kontrolü konusundaki tepkisizliğimizi zamanımızın en büyük çılgınlığı olarak görecektir. Toplumlarımızdaki büyük bir yapının tümüyle gereksiz olduğunu, salt beslenecek birçok ağıza, iş verilecek birçok ele sahip olmanın bir ürünü olduğunu göreceklerdir. Ama her şeyden önce de aşırı nüfus durumunun ilerlemeyi gerilemeye dönüştürdüğünü göreceklerdir. Kaç tane modern icat, kaç tane ekonomi kuramı gerçekte ileriye atılan adımlar değil de, yalnızca batan gemideki sızıntıları durdurmak için yapılan umutsuzca girişimler değildir? İleriye doğru gitmek yerine bizi suyun yüzeyinde tutabilmek için ne kadar çok yaratıcılık ve enerji harcanmaktadır?

SONUÇ

~ 65 ~

Para saplantısı olan toplumlar hoşnutsuz erkekler ve kadınlar yaratır, çünkü satın alma gücü eroin kadar alışkanlık yapıcı ve sonuçta tehlikelidir. İnsan yeterince tatmin olmadan ölür. Bu toplumlar suçlu insanlar yaratırlar, çünkü çok az kişi çok fazla şeye sahiptir ve

çok kişi masum yoksullukları ve cehaletleri yüzünden vahşice cezalandırılır. Her şilinin, her frankın, her markın, her rublenin, her doların ardında uzuvları tutmayan çocuk, gelecek, ilerde ortaya çıkacak hasetçi ve aç dünya vardır.

~ 66 ~

Bilimsel olarak birbirimiz hakkında daha çok şey biliyoruz, ancak, uzaklaşan galaksiler gibi, her birimiz daha yalnız, daha uzak gözüküyoruz. Bu yüzden çoğumuz, görünüşe bakılırsa anlamsız ve eğretiliği apaçık olan bir evrende, dikkatimizi kendimiz için çıkarabildiğimiz kadar çok haz çıkarmakta yoğunlaştırıyoruz. Ölüm hücresinde doğmuşuz gibi; tehlikeli bir çağa, kaçınılmaz bir felakete; anlamlı tek özellikleri gülünç bir biçimde kısa ömürlü olmak ve zevk alma gücünün tamamen ortadan kalkmasıyla son bulmak olan bir varlığa mahkûm olmuşuz gibi davranıyoruz. Bizi oyan şey, bir kunduracı tığı gibi, aynı anda iki doğrultuda işliyor. Bizim sadece istediğimiz her şeyi elde edebilme konusunda çileden çıkartıcı bir yetenek-sizliğimiz yok, aynı zamanda, elde etmeyi istediğimiz şeylerin, şöyle bir farkına varılan, ama çok daha zengin bir insan gerçekliği açısından, değersiz olduklarını, içimizi delik deşik eden bir korkuyla da hissediyoruz. Dünyada hiçbir zaman bu kadar çok içi boş insan olmamıştı ve bu dünya tıpkı, boş deniz kabuklarıyla dolu büyük ve yükselen bir kıyıya benziyor.

~ 67 ~

Her yerde değişiklik ihtiyacını görüyoruz; ve çok az yerde de bu ihtiyacın tatminini. Şimdi yaşamsal etkene geliyorum. Yani, eğitime.

IX
Yeni bir eğitim

~ 1 ~

Günümüzde hemen hemen bütün eğitim sistemimiz iki hedefe yönlendirilmiştir: Devlet için servet elde etmek ve birey için geçimini sağlamak. Bu nedenle toplumun para saplantısı olmasına pek şaşmamak gerekir, çünkü eğitimin bütün genel yönelimi bu saplantının hem normal hem de arzulanabilir olduğunu göstermektedir.

~ 2 ~

Bugün hemen hemen evrensel eğitime sahip olmamıza karşın, niteliksel olarak en az eğitilmiş çağlardan biriyiz, çünkü eğitim tastamam her yerde ekonomik ihtiyaca boyun eğmiştir. Onsekizinci yüz-

yılda; Rönesans'ta; eski Roma ve Yunan'da, talihli az sayıda kişi tarafından görece olarak çok daha iyi eğitimler alınmıştır. Bütün bu dönemlerde eğitimin amaçları bizimkinden çok daha yüksekti; onlar öğrenciyi, hayranlık uyandıracak bir şekilde yaşamın anlaşılmasına, zevkine ve topluma karşı sorumluluklarına açıyorlardı. Elbette eski klasik eğitimin gerçekleri ve konuları bugün bizim için büyük ölçüde gereksizdir; ve elbette bu eğitim son derece adaletten uzak bir ekonomik durumun ürünüydü ama en iyi durumlarında, bugün hiçbir sistemimizin uzaktan yaklaşamadığı bir şeye erişiyorlardı: Bütünlüklü insan varlığına.

3

İyi bir eğitimde dört ana amaç olması gerekir. Birincisi, bütün mevcut sistemleri önceden ele geçiren amaçtır: Öğrencinin toplumda bir ekonomik rol için eğitilmesi. İkincisi, toplumun doğasını ve insani yönetim biçimini öğretmektir. Üçüncüsü, varoluşun zenginliğini öğretmektir. Ve dördüncüsü, insanın; canlı yaşamın öteki türlerinin tersine, çok uzun süredir yitirmiş olduğu o görece ödül duygusunu yeniden yaratmaktır. Daha basit bir deyişle, öğrenciyi geçimini sağlamak için, sonra öteki insanlar arasında yaşaması için, sonra kendi yaşamından zevk alması için ve son olarak da varoluşun amacını (ve nihai olarak da, adaleti) insani biçimde anlaması için hazırlamamız gerekmektedir.

4

İmdi bu amaçların birincisi ile daha sonraki üçü arasında önemli iki ayrım vardır. Devlet açısından bu amaçlar belli bir dereceye kadar düşmancadır. Ekonomi, işçileri tarafından toplumsal amaca, yaşamdan zevk almaya ve varoluşun nihai doğasına fazla dikkat yöneltilmesini istemez; zeki ve bağımsız bireylere değil zeki ve itaatli dişli çarklarına ihtiyaç duyar. Ve eğitim sisteminin doğasında devlet her zaman çok büyük söz sahibi olduğu için de, siyasetçilerden ve yöneticilerden değişiklik arzusu için pek az şey bekleyebiliriz.

~ 5 ~

İkinci ayrım şudur: Birinci ekonomik-rol tipi eğitim, ulusun ekonomik ihtiyaçlarıyla ve çok akla yakın olarak da ülkeden ülkeye açıkça değişiklik gösterecekken, sonraki üç amaç hemen hemen hiç değişmez, çünkü hepimiz de aynı insanlık durumu içindeyizdir ve aynı duyularla donanmışızdır. Bu üç alanda, gerçekte, dünyanın her yerinde aynı eğitim verilebilir; ve verilmesi de gerekir. Ama bu da yine devletin kimliğine karşı bir tehdit oluşturur; ve bu, devletin 'hizmetkârları'ndan evrensel olarak benzer bir öğretim programının yürürlüğe konmasına direnmelerini beklemek için ikinci bir nedendir.

~ 6 ~

Şimdi en iyi üniversitelerimizin, en azından daha zengin ve kültürel olarak daha ileri ülkelerde, böyle bir eğitimi zaten verdiği ileri sürülebilir. Oxford ve Cambridge, Harvard ve Yale, büyük yeni California üniversiteleri, Sorbonne ve Ecole Normale ve benzeri prestijli öğretim merkezleri hiç kuşku yok ki, bir öğrencinin eğer öğrenme eğilimi varsa ve zaman da bulabiliyorsa bütün bu üç amaca *erişebileceği* bir kültür zenginliği sağlarlar. Ne var ki buralarda bile başat etken sınav sistemidir. Özellikle son zamanlarda, bir üniversitenin (ya da herhangi türden bir okulun) başlıca işlevi öğrencilerinin sınavla derecelenmesi olmuştur. Bunun niçin böyle olduğunu biliriz: En çok hak eden öğrencilerin varolan yerleri elde etmelerini sağlamak için. Ne var ki bu hemen, sınav sisteminin ne olduğunu ortaya koymaktadır: Umutsuz bir durumda, savaş zamanında karneyle yiyecek vermeye tıpatıp benzer biçimde, umutsuz bir geçici çare.

~ 7 ~

Tarihin bütün kötülükleri okulların azlığına maledilebilir. Ve çağımızda okulların azlığı, insanlık tarihinde en umutsuz durumdadır. Daha fazla eşitlik istedikçe, daha fazla eğitim istiyoruz; daha fazla iletişim aracına sahip oldukça, eksikliği daha fazla görüyoruz; daha

fazla boş zaman kazandıkça, onu kullanmayı öğrenmeye daha fazla ihtiyaç duyuyoruz; ve dünya nüfusu daha fazla büyüdükçe, daha fazla okul talep ediyor.

~ 8 ~

Her çağın özel bir riski vardır. Bizimki, dünyanın yarısının sözcüğün gerçek anlamında açlık çekmesine ve onun onda dokuzunun da eğitim açlığı çekmesine izin verme riskidir. Hiçbir tür cahil olmayı kaldıracak güce sahip değildir. Kendine böyle bir lüks tanıyabileceği tek dünya hiçbir düşmanının olmadığı ve rastlantı ve evrimin üstüne yükselen bir dünyadır.

EVRENSEL BİR DİL

~ 9 ~

Evrensel bir eğitim kavramına yaklaşabilmemizden önce, evrensel bir dil kavramını göz önünde tutmamız gerekir. Öğretim her şeyden önce iletişimdir ve genel olarak anlaşılan bir araç olmaksızın iletişim olanaksızdır. Bu yüzden evrensel bir ikinci dil olarak öğretilebilen bir lisana ihtiyacımız vardır.

~ 10 ~

Böylesi bir dili yapay olarak (Esperanto, Ido ve diğerleri) yaratma girişimlerinin başarısızlığa uğramış olduğu kesinlikle ortadadır. Mucitlerinin farklı dillerden ayrık öğeleri bir araya getirmek yoluyla ulusal gururu tatmin etme yolundaki belki de saygıdeğer arzuları, onların hepsini de saçma bir uygulanamazlığa götürmektedir, çünkü böylelikle dili doğal olarak konuşan öğretmenler sağlama umudunu ortadan kaldırmaktadırlar; yeni gelişmeler ve kaynaklar için başvurulacak, varolan ve denenen hiçbir model yoktur; ve belki de en kötüsü, bu sözde-diller hiçbir edebiyat ortaya koyamazlar.

~ 11 ~

Evrensel bir dilin dört koşulu vardır:

1. Daha önceden varolan büyük bir dilin üzerine temellendirilmelidir.

2. Sentetik değil, analitik olmalıdır. (Sentetik diller, her bir sözcüğün içindeki anlam ve sözdizimsel işlev bakımından imler katan dillerdir–yani, bu dillerdeki sözcüklerin cinsiyet halleri, isim halleri, geniş ölçüde değişken sözcük düzeni vardır; analitik diller daha az böyle özelliklere sahiptir ve çok daha güçlü bir sözcük düzenine bağımlıdır.)

3. Sınırlı sayıda simge üzerine temellenen fonetik bir yazım sistemi olmalıdır.

4. İşe yarayan ya da temel bir iletişim kipi ile verimli ve uyarlanabilir daha karmaşık bir iletişim kipi sağlamalıdır.

~ 12 ~

Sayıca en çok konuşulan dili hemen dışta bırakabiliriz: Yani, Çince'yi. Okuma simgeleri umut kıracak ölçüde sınırsız: Telaffuzu tonaldir (anlam, müzikal bir ses perdesine bağlı olabilir); birçok lehçesi vardır; ve her Çin şiiri çevirmeninin bildiği gibi, anlambilimsel açıdan şaşkınlık verecek ölçüde belirsizdir.

~ 13 ~

Bir istisna dışında, köken bakımından ister Latin, ister Tötonik ya da ister Slav olsun, önde gelen bütün Avrupa dilleri sözdizim ve çekim ekleri bakımından çok sayıda sentetik özelliği korurlar. Aynı şey Arapça için de doğrudur. Yazınsal anlamda sözcüklerin cinsiyet sistemleri, karmaşık fiiler ve isim biçimleri ne denli ilginç ve çağrışımlı olurlarsa olsunlar, filolojik olarak fazladandırlar. Öğrenme kolaylığı ve işlevsel yararlığı olan yeni bir dil tasarlayan hiç kimse bunları bir an için olsun korumazdı.

~ 14 ~

Bu ise bizi en uygun dil adayının İngilizce olduğu gibisinden kaçılmaz bir sonuca götürmektedir. İngilizce zaten *de facto* dünyanın ikinci dilidir; ve her dil öğretmeni bunun, İngilizcenin önde gelen dillerin en az sentetik olanı ve bu yüzden de öğrenmesi en kolayı olmasından ötürü olduğunu bilir. Eğer biz İngilizler ve Amerikalılar bunun sırf geçmişimizdeki ve şimdiki politik gücümüzden dolayı yaygınlık kazandığını düşünecek olursak çok yanılırız. Yabancılar gitgide artan şekilde İngilizce konuşmaktadır, çünkü İngilizce varolan en iyi araçtır; yoksa yabancıların bizi sevmelerinden ya da bize hayran olmalarından ötürü değil.

~ 15 ~

Avantajları çok fazladır. Sayıca dünyanın en çok konuşulan (ana dil olarak) ikinci dilidir, ve ana dili İngilizce olmayanlarca çok yaygın olarak konuşulmaktadır. Lehçeleri, Çince'ninkinden farklı olarak, birbirlerince büyük ölçüde anlaşılabilir. Hem tarihi hem de çağdaş zengin bir edebiyatı vardır; ve yeni gelişmeler için zengin kaynaklara ve kolaylıklara sahiptir. Alfabesi basittir. Ve hem yalın hem de karmaşık ifade biçimlerine çok uygundur.

~ 16 ~

Elbette dezavantajları da vardır. Yazımı (İtalyanca gibi bir dille karşılaştırıldığında) fonetik olmaktan çok uzaktır. Fiil çekimlerinde bazı can sıkıcı düzensizlikler de içinde olmak üzere, bazı sentetik özellikleri korumaktadır. Konuşulan biçimlerinin bazılarında (sözgelimi Britanya İngilizcesi) anlık vurgu değişikliklerine bağlı olarak (bir yabancı için) ince anlam nüanslarıyla dolu, neredeyse tonal bir dildir. Sözcük dağarcığı zenginliği de–birçok Avrupa dilinde olduğundan iki ya da üç kat daha fazla sözcük içermektedir–kullanım problemleri yaratmaktadır.

17

Ancak gereken uyarlamalar çok ürkütücü değildir–ya da ürkütücü iseler, sadece anadili İngilizce olanlarımız için böyledir. En acil gereksinim, fonetik bir yazım sistemidir. Bernard Shaw'un böyle bir adım atmak için getirdiği argümanlara hiç kimse tam olarak bir yanıt vermiş değildir. Şimdiki alfabenin verimli hale getirilmesi, dile vereceği büyük ölçekli yarar için ödenecek küçük bir bedeldir.

18

İkinci iyileştirme alanı, fiil çekimi ve sözdizimi istisnalarının düzenli hale sokulmasında bulunmaktadır. Bu, çok daha güç bir problemdir, özellikle de istisnaların birçoğunun çok yaygın olarak kullanılan sözcükler arasında bulunmasından dolayı. Tuzakları kavrayabilmek için insanın "I saw the men working hard" gibi bir cümleyi, "I seed the mans working hardly" şekline sokarak düzenli kılması yeter de artar bile. Bununla birlikte belirsizlik korkusu taşımaksızın çaresi bulunabilecek, çekim ekleriyle ilgili birçok nazik nokta vardır.

19

Dil bir alettir, insanın sahip olduğu en önemli alet. Hiçbir şeyin–ne dil şovenistlerinin önyargılarının ne de dilimizdeki (eğer İngilizsek) barbarca görülebilecek yeniliklerden duyduğumuz hoşnutsuzluğumuzun –tek dilli bir dünyanın yaratılmasına giden yolda aramıza girmesine izin vermemeliyiz. Bu, bir anlamda, İngilizce konuşanların sorumluluğudur. Özel işlev için aleti yetkinleştirmeliyiz. Bunun da kanıtı şudur ki, dünyanın geriye kalan kısmı onu kullanmayı seve seve öğrenecektir.

EĞİTİMİN ÜÇ DİĞER AMACI

~ 20 ~

Eğitim, toplumsal etkinliklerin en yaşamsal olanı ve bu nedenle de çağdaş iktidar-sistemi tarafından en açgözlü şekilde kötüye kullanılanıdır–bu sistem ister Ortaçağlardaki gibi dinsel, isterse son yüzyıllarda olduğu gibi siyasal-ekonomik olsun. Gerçekten de ilk bin yılda büyük dinlerin ortaya çıkışından beri tiranca kullanılmıştır. Eskilerin eğitim kuramları birçok bakımdan o zamandan beri geliştirilmiş olanlardan daha moderndir–siyasal ve ekonomik ihtiyaçlarla daha az bozulmuştur–ve eğitimin, önerdiğim üç diğer amacı bana ait değildir. Bunlar, İsa'dan sonra üçüncü yüzyılda, büyük Yeni-Platoncu filozof Plotinos tarafından ortaya konmuştur. Plotinos; sivil ve toplumsal bir dışsal eğitimi; kişisel olan ve benliği ortaya çıkaran bir içsel eğitimi; ve bir de son olarak, öğrencinin insan varoluşunun karmaşık bütününü kavramasına ya da en azından onu şöyle bir sezmesine olanak verecek özet halinde bir eğitimi gerekli buluyordu. İnsanlık için böylesi üçlü bir eğitim şemasını ayrıntılarıyla geliştirmenin yeri burası değil; ama bazı genel ihtiyaçların ve problemlerin ortaya konması gerekir. İnsanlık için dünya çapında bir eğitim programı meydana getirmenin ilk ve en pratik güçlüğü hiç kuşku yok ki milliyetçiliktir.

MİLLİYETÇİLİK

~ 21 ~

Milliyetçilik, ucuz bir içgüdü ve tehlikeli bir alettir. Herhangi bir ülkeden başka ülkelere borçlu olduğu şeyleri çıkarıp alın; ve sonra da onunla gururlanabilirseniz gururlanın.

~ 22 ~

Yoksul bir ülkede yurtseverlik, eğer o ülke zengin ve güçlü olsaydı, insanın kendi ülkesinin en iyi olacağına inanmaktır. Zengin bir ül-

kede yurtseverlik, o ülke zengin ve güçlü olduğu için insanın kendi ülkesinin en iyi olduğuna inanmaktır. Demek oluyor ki yurtseverlik, başkalarının sahip olduğu şeyleri elde etme ya da başkalarını sahip olunan şeyleri elde etmekten alıkoyma arzusu olmaktadır. Kısacası muhafazakârlığın; hayvanca hasedin ve hayvanca bencilliğin bir yüzüdür.

23

Anlamlı gerçek, insanın en iyi–en zengin ya da en güçlü–ülkelerden birinde doğduğu için talihli olması değildir; ama başka insanların bu ülkede doğmadıkları için talihsiz olmalarıdır. Açlık çeken Hintli bir köylü değilsinizdir, ama pekâlâ olabilirdiniz de. Köylü olmamanız bir kendini kutlama meselesi değil, iyiliksever eylemler, başkalarına ilgi meselesidir. Milliyetçiliğe uygun alan, siyaset değil, sanat ve kültürdür.

24

İnsanlar bir kabilede, bir kentte, bir kilisede, bir siyasal partide birdiler. Ama şimdi yalıtılmış kişilerden oluşan bir dünya olmaktadırlar. Eski bağlar çözülmektedir; ırk bağları, paylaşılan dil, paylaşılan törenler, paylaşılan tarih bağları. Bu iyidir. Şimdi, tek bir iyi birlik içinde bütünleşmek üzere çözülmekteyiz: Tek bir insanlık.

25

Bir insanlık eğitimi, her bir toprakta her bir zihne bir durum tekliği aşılamalıdır: Ortak bir güç durum ve ortak bir varoluş, ortak bir ödül hakkı ve ortak bir doğrulama ve adalet. Bu yüzden çocuklara toplumdaki kusurları görmeyi öğretmelidir; onlara milliyetçi gerekçelerle kötü şeylerin iyi olduklarını ileri sürmeyi öğreterek, onlara aynısını öğretmeyi öğretiyoruz. Kötü bir dersin uzun bir ömrü vardır.

~ 26 ~

Devletin ya da sistemin iyi bir öğretmen olarak gördüğü şey ile iyi bir öğretmen olan şey her zaman iki farklı şeydir. İyi bir öğretmen hiçbir zaman yalnızca dersini öğretmez.

~ 27 ~

Böyle öğretmenlere sahip olmamız gerektiği hiçbir zaman daha önemli olmamıştır; çünkü şimdi önümüzdeki elli yıl içinde öğretimimizin büyük bir bölümünün makinelerle yapılacağını biliyoruz. Eğitimi yalnızca ekonomik sisteme yardımcı olacak olguların ve tekniklerin öğrenilmesi olarak tasarlayabilenler için bu beklenti olağanüstüdür. Hiçbir insan öğretmen kendi bilim dalına vakıf olma ya da bilgi verme etkililiği açılarından iyi programlanmış bir bilgisayar–öğretmenle boy ölçüşemez.

~ 28 ~

Bu mekanikçi sapkınlıktan Hıristiyanlığı tartıştığım bölümde söz ettim. *Ama en iyi yöntem, kuramda en etkili yöntem değil, durum için en etkili yöntemdir.* Yakın gelecekte karşı karşıya olduğumuz tehdit, iyi öğretmenin konusunun gerçekleri açısından en etkili olduğuna inanarak kendimizin mekanikleşmesi tehdididir. Eğer buna inanırsak, o zaman bilgisayarlarımızın tiranlığı altına gireceğiz–kısacası, insanlık tarihinde evrensel olduğu için, en kötü milliyetçilik biçimi altına gireceğiz demektir.

~ 29 ~

Ama bu beklenti açısından her şey kara değildir. Bilgisayar-öğretmen'i güleryüzle karşılayabileceğimiz bir çok alan vardır; ve bu, insan öğretmenleri, yerlerine başka bir şeyin konamayacağı konuların öğretimi (belki de *öğretim yöntemi* demek daha iyi olurdu) açısından kurtaracaktır. Beri yandan, savunduğum üçlü insanlık eğitiminin başlıca amaçlarından bir tanesi, elverişli alanlardaki bilgisaya-

rın zaferine bir karşı etkide bulunmak ya da onu belli bir bakışaçısına yerleştirmek olacaktır.

SANAT VE BİLİM

~ 30 ~

Bu özel bilgisayar-öğretmen problemi şu büyük probleme yol açmaktadır: Bilimin ve sanatın insan yaşamındaki uygun rolleri problemi.

~ 31 ~

Herkes bütün temel bilimlerde sağlam bir bilgi zeminine sahip olmalı ve yaşamsal öğeyi, aklın eksenini, yani, bilimsel yöntemi bilmelidir. Ancak, bilimin geniş alanları sıradan yaşam işinden uzaktır ve ben, insanlığın eğitimiyle en çok ilgili olan bu alanları, önyargıyı, boşinançları ve topluma açıkça zarar veren türden cahilliği ortadan kaldıran alanlar olarak tanımlardım. 1963 Mart'ında, evlerini terketmedikleri için volkanik bir patlamada yüzlerce Balili öldü. Tanrıların kaçanları cezalandıracaklarına inanıyorlardı. Dünyamız, üstünde yaşam olmadığını şimdiden bildiğimiz gezegenleri keşfetmek için milyonlar harcıyor, ama böylesi bir öldürücü aptallığın yeryüzünde hâlâ varolmasına da izin veriyor.

~ 32 ~

Bilimin, uygulayıcıları üzerinde başlıca iki etkisi vardır. Birincisi, tümüyle yararlı, bulguya yönelik etkidir–yani, bilim adamını kendisi için düşünmeye ve keşfetmeye yönlendirir. Açıkçası, bilimin bu düzleminde elde edebildiğimiz kadar çok eğitime ihtiyaç duyarız. Ancak, bilimin bir başka karakteristiği çift uçludur ve bu, onun çözümlemek, bütünü bileşenlerine parçalamak eğilimidir. Şimdi, çözümlemenin, bulgulama sürecinin çok yaşamsal bir parçası olduğu

açıktır; ama yan etkileri, bazı ilaçlarda olduğu gibi, son derece tehlikeli olabilir.

§ 33 §

Salt çözümleyici bilim adamı, maddeyi, bazı doğrulanabilir ya da yanlışlanabilir ilkelerin gösterilmesi olarak görmeye o denli alışır ki, ona çok yakın yaşar. Onunla gerçek dünya arasında yasa, açıklama, kategorileştirme zorunluluğu başgösterir. Midas'ın dokunduğu her şey altına dönüyordu, bu çeşit bilim adamının dokunduğu her şey de çözümlemesindeki işlevine döner.

§ 34 §

Buna bağlı bir başka tehlike vardır. Modern bilimlerin karmaşıklığı öylesine büyüktür ki, uzmanlaşma esastır; sadece bilimsel ya da endüstriyel etkililik açısından değil, aklın kapasitesinin doğası bakımından da. Birçok alanlarda bilgin'in nesli tükenmiştir; böylesi bir bilgin olma arzusu kalmadığı için değil, tersine, *alanlar* çok fazla ve çok karmaşık olduğu için.

§ 35 §

Saf bilim ile saf olmayan iktisadın her ikisi de bilim adamından, düşünce hayatının çoğunu, bir üyesi olduğu toplumun gerçek merkezinden; ve içinde bulunduğu anın gerçek merkezinden bir adım ötede yaşamasını ister. Bu ise, modern bilim adamının, karakteristik ve doğalmışcasına iki yüze sahip bir kişi olmasına yol açar: Bilimsel ahlâklılık ve toplumsal ahlâksızlık. Bilim adamlarının doğaları gereği devletin köleleri olma eğilimleri vardır.

§ 36 §

Bilimsel akıl, tümüyle bilimsel olarak, bilimdışı oluyor. Bilimsel kutbun egemen olduğu bir tarih aşamasındayız; ama kutbun olduğu

ve karşı kutbun da olduğu bir noktada. Bilim adamı atomlaşıyor, birisi bireşim sağlamalı; bilim adamı geri çekiliyor, birisi bir araya getirmeli. Bilim adamı tikelleştiriyor, birisi evrenselleştirmeli. Bilim adamı insandışı kılıyor, birisi insanileştirmeli. Bilim adamı sırtını henüz doğrulanmayana, belki de sonsuz olarak doğrulanamayacak olana dönüyor; birisini bununla yüzleşmeli.

37

Sanat, en basit olanı bile; bilimin dile getirmesi ya da uygun biçimde dile getirmesi çok karmaşık olan gerçeklerin ifadesidir. Bu, bilimin bir şekilde sanatın aşağısında olması demek değildir, onların farklı amaçları ve farklı kullanımları olması demektir. Sanat, bilginin insani bir stenosudur, bir potadır, bir cebirdir, düşünce, olgu, anı, heyecan, olay, deneyim galaksilerinin büyük sanat biçiminde *Macbeth*'deki on satıra, Bach'ın altı ölçüsüne, Rembrandt'ta otuza otuz santim boyutlarında bir tuvale yoğunlaşmasıdır.

38

Bazı bilimsel yasalar büyük sanata benzerlik gösterebilirler; trilyonlarca fenomeni bir ifade içinde yoğunlaştırırlar. Ama bu ifade, gerçekliğin somutlaşması değil, bir soyutlamasıdır.

39

Bütün sanatlar bilim ya da zanaat olmaya eğilim gösterirler; ne var ki sanattaki temel gizem, sanatçının, bilimin ya da sanatın zanaatinin önceden söyleyebileceği herhangi bir şeyi sürekli olarak aşmasıdır; ve aynı zamanda, sanatın ne olduğunun, iyi ve kötü sanatın ne olduğunun bilimsel betimini ve değerlendirmesini sürekli olarak aşmasıdır.

§ 40 §

Sanat her zaman bilimin ötesindeki bir komplekstir. Bütün bilgisayarları hesaptan geçirir. Binlerce müzikçinin beğenileri bir bilgisayara yüklenebilir, ve bilgisayar da 'onların' müziklerini besteler; ama bilgisayar şu büyük ilkeyi yadsır–bir *artifakt*,* en üstün şekilde yalnızca tek bir kişinin yapabileceği bir şeydir. Bütün *karşısında tek*'e ilişkin bir ifadedir; bütünün *kullanımı için tek tarafından* yapılan bir ifade değil.

§ 41 §

Bilim, bir makinenin yapabileceği ya da yapma olasılığı olan bir şeydir; sanatsa onun hiçbir zaman yapamayacağı şey. Bu, sanatın insanlık için ne olması *gerektiğine* ve ne olmasının *daha iyi olacağına* ilişkin bir tanımdır; yoksa daha önceden kanıtlanan bilimin sanat olarak kabul edilebilecek şeyleri pekâlâ iyi üretebileceğinin gerçeğini yadsımak değil.

§ 42 §

İyi bir bilim adamı özel kişiliği, heyecanları, kendi benliği ile yaratımı, yani yeni bir yasayı, ya da fenomeni, yahut özelliği keşfetmesi arasındaki göbek bağını keser. Ama iyi bir artifakt her zaman bir kol bacak, bir dal, insanın ikinci bir kendisidir. Bilim vücutsuz kılar; sanat vücut verir.

§ 43 §

Artifakt'ları, en iyi bilimsel olarak çözümlenip sınıflandırıldıklarında kavranabilen fenomenler olarak görmek çekicidir; buradan sanat tarihi ve eleştirisi bilimleri çıkar. Bundan ise her türlü sanatın; onu betimleyebilen, değerlendirebilen ve kategorize edebilen bilimin içinde kapsandığı gibi bir yanılsama kaynaklanır; ve buradan da

* İnsan eliyle, özellikle de eski çağlarda yapılmış sanat eseri. (ç.n.)

sanki doğa, doğa tarihinin aşağısındaymış gibi, sonuçta sanatın da bilimin 'aşağısında' olması gibi saçma bir inanç çıkar.

~ 44 ~

Çağımızın çok karakteristik bir özelliği olan sanatın bu bilimselleşmesi saçmadır. Bilim, sanatın prangalarını kırmıştır ve şimdi sanatı prangaya vurmaktadır. Her şeyden önce de sanatın en karakteristik özelliğini–gizemi–bilimselleştirmektedir. Çünkü iyi bilim adamının ortadan kaldırmaya uğraştığı, iyi sanatın uyandırmaya çalıştığı şey–gizem–biri için öldürücü, ötekisi içinse yaşamsaldır.

~ 45 ~

Elbette bilimsel eleştirinin, sanatın doğal tarihinin yararlılığını yadsımayı arzu etmiyorum. Ancak sanatın sahte bir bilim olduğunu; sanatı *bilmenin* yeterli olduğunu; sanatın bir elektrik devresinin ya da bir tavşan cenininin bilinebildiği anlamda bilinebilir olduğunu ileri süren görüşün ortadan kalkmış olmasını isterdim.

~ 46 ~

Farklı aletler ve diller; varoluşta yaşamsal olanın farklı yüzeysel görüşleri, dolayısıyla farklı yüzeysel amaçlar; farklı zihinler; ne var ki bütün büyük bilim adamları bir anlamda sanatçı ve bütün büyük sanatçılar da bir anlamda bilim adamlarıdır; çünkü hepsi de aynı insani amacı taşırlar: Bir gerçekliğe yaklaşmak, bir gerçekliği iletmek, bir gerçekliği simgeleştirmek, bir gerçekliği özetlemek, bir gerçekliğe inandırmak. Bütün ciddi bilim adamları ve sanatçılar aynı şeyi isterler: Hiç kimsenin değiştirme ihtiyacı duymayacağı bir gerçeği.

~ 47 ~

Bütün simgeleştirmeler–bütün bilimler ve sanatlar birer simgeselleştirmedir–zamandan bir kaçış girişimidir. Bütün simgeler özetler;

yok olanı çağırır; alet olarak iş görür; zaman ırmağındaki hareketlerimizi kontrol etmemize olanak tanır ve böylelikle de zamanı kontrol etme girişimi olur. Ancak sanat, bütün zamanlar için bir olay olmaya uğraşırken, bilim, bütün zamanlar için bir olaya ilişkin doğru olmaya uğraşır.

~ 48 ~

Ne bilimsel olarak ne de sanatsal olarak dile getirilen gerçeklik en gerçek gerçekliktir. 'Gerçek' gerçeklik anlamsız bir özellik, tümel bir tutarsızlık, her an ve her yerde varolan bir yalıtılma, evrensel bir bağlantısızlıktır. Boş bir beyaz sayfadır; kâğıt üzerine yaptığımız desenleri ya da denklemleri kâğıt diye adlandırmayız. Gerçekliği yorumlayışlarımız, kâğıdın boşluğunun desen olmasından daha 'gerçeklik' değildir. Desenlerimiz, denklemlerimiz sonuçta sözdegerçekliklerdir, ama bunlar bizi ilgilendiren tek gerçekliklerdir, çünkü onlar bizi ilgilendirebilen tek gerçekliklerdir.

~ 49 ~

Bütünsel insan için bir sanatın ya da sanatların pratiği, bir bilimin bilgisi kadar temel özelliktedir. Bu, sanatın olduğu şeyden ötürü değil, sanatın sanatçıyı yaptığı şeyden ötürü böyledir.

~ 50 ~

Bütün artifakt'lar önce sanatçının, sonra öteki insanların hoşuna gider. Hoşlanma ve öğrenme, insan benliğinin benliğin ifadesiyle açıklanmasından gelir; benliği ve bütünsel benliğin bütün benliklerini, benliğin yarattığı şeyin aynasında görerek.

~ 51 ~

İyi bir eğitimde bilim ve sanat eş düzeyde bulunmalıdır. Bugün eş düzeyde bulunmuyorlar, çünkü bilim adamlarının çoğunluğu gerçek

bilim adamları değil, yani bilginin bulgulayıcı takipçileri değil, teknoloji uzmanları ya da bilginin çözümsel uygulayıcılarıdır. Teknolojik yaşam görüşü doğası gereği kendi alanı içinde son derece mekanik ve ampirik bir yaklaşım dayatan bir görüştür; şimdi tehlike, bu yaklaşımın öteki bütün alanlara da uygulanmasıdır. Ve teknoloji uzmanına dönmüş insana sanat büyük ölçüde uzak durulacak bir etkinlik olarak görünmek zorundadır, çünkü ne o, ne de etkileri kolaylıkla doğrulanabilir bir yöntem tarafından değerlendirilebilir.

~ 52 ~

Gerçek bilim adamı sanattan hiçbir zaman uzak durmaz, onu küçümsemez ya da tepeden bakmaz; ben bunu, bilim adamının neredeyse temel bir tanımı olarak görüyorum. Ve tersinden gidersek, gerçek sanatçının.

~ 53 ~

Daha şimdiden, özellikle Amerika'da, sanatın bir çeşit sözde-teknolojiye döndürülme girişimlerini görüyoruz. Çok çirkin biçimde 'yaratıcı yazma' diye adlandırılan kurslarda, değeri ele geçirebilmek için tekniği öğrenmenin yeterli olduğu görüşü yaygın. Ve şimdi, çok belirgin bir sözde-teknolojik içi boşlukla karakterize olan ve sayısı gitgide artan yazarlar ve ressamlar var.

~ 54 ~

Onların artifakt'ları akıllı bir biçimde bir araya getirilmiş ve modaya uygun biçimde eli yüzü düzgün, eli yüzü düzgün biçimde modaya uygun, ancak, bütün hiçbir zaman parçalarının toplamından daha fazla değil. Teknik övüldüğünde, her şey övülmüş oluyor. Lekesiz bir yumurta kabuğu var, ama iç yok.

~ 55 ~

Elbette çoğu iyi ve bütün büyük sanatçılar teknik konularda ustalık gösterirler. Ne var ki sözde-teknolojik sanatçı, aslolanın bir kamış tutabilmek ve kancaya bir yem takabilmek olduğunu düşünen bir balık avcısı gibidir; oysa gerçek aslolan, içinde balık avlanacak bir nehir bulmaktır. Önce nesne gelir, sonra onun ifadesi; ve bugün biz, hepsi de dile getirilecek bir şeyin ardında olan, akıllı uslu eğitilmiş bir ifade düşkünleri ordusunun karşısındayız; sürülmüş bir tarlanın ortasına boşu boşuna oltalarını atan bir uzman balık avcıları kalabalığı.

~ 56 ~

Karşı bir argüman şudur: İfade etme yeteneğinin değerli bir şeyin ifadesiyle aynı şey olmadığını kabul edersek, ifade etmek için eğitim almış bir kişi, ifade edilebilir olanı algılamada eğitim almamış bir kişiden çok daha iyi donanımlıdır. Ben, bunun karşıtına inanıyorum: Özel tekniklerin kullanımının öğretilmesi vizyonu genişletmektense sınırlar. Eğer birini özel teknikler kullanan bir balık avcısı olmak üzere eğitirseniz, o, dünyayı bu özel tekniklerle balık avlama olarak görecektir.

~ 57 ~

Şu ya da bu başarılı modern sanatçının üslubunda 'yaratmak' üzere eğitim almış genç bir sözde sanatçı, tekniklerini olduğu kadar o sanatçının duyarlığını da kazanmaya başlayacaktır; ve bu, her zaman varolan ama hiçbir zaman böylesine olası gözükmeyen sonsuza kadar öykünülme olasılığı, insanın kendi duyarlıklarını ve yaşam görüşlerini, etkilenebilir genç 'eğitimli' beyinler üzerine sonsuza kadar empoze etme olasılığı, gerçekten de ciddi ve yetenekli bir sanatçının karşısındaki en hoş olmayan olasılıklardan biri gibi görünüyor olmalıdır.

~ 58 ~

Bir sanatçı olmak, önce insanın kendisini keşfetmesi ve sonra da bunu kendisi tarafından seçilen terimlerle bildirmesidir. Herhangi bir sanatın gerçek okulunun iki dersi olması gerekir: Bir müze dersi ve bir zanaat dersi. Müze dersi sadece, sanatın ve sanat anıtlarının (bütün geçmiş ustalar) tarihini öğretir; zanaat dersi temel pratik esasları, sözdizimini, dilbilgisini, prozodiyi, boya karıştırmayı, akademik teknik ressamlığı, uyumu, aletlerin işleme alanlarını ve diğerlerini öğretir. Bir üslubun, bir duyarlığın, bir felsefenin her türlü öğretimi ya da savunulması tehlikelidir; sanat değil, sözde-teknoloji'dir.

~ 59 ~

Genç denizciye nasıl seyredebileceğini göster; ama pusulayı ve haritayı sadece tek bir doğrultuda seyredebileceği şekilde çarpıtma.

~ 60 ~

Sanatçı olmak gizli bir topluluğun üyesi olmak değildir; insanlığın çoğunluğuna akıl sır ermez bir şekilde yasaklanmış bir etkinlik değildir. En becerikli, en çirkin ve en cahil sevgililer bile sevişirler; ve önemli olan insanın artifakt'lar yapma konusundaki tekliğidir, bir Leonardo ile ortalama bir insan arasında varolduğu söylenen uçurum değildir. Hepimizin de Leonardo'lar olması gerekmez; ama Leonardo ile aynı türden olmamız gerekir, çünkü deha terazinin yalnızca bir ucudur. Bir keresinde Parnassus'a tırmanmıştım; dağın dibindeki dünyevi Arachova köyü ile sevimli doruk arasında–şairlerin her zaman olmasını istediği kadar sevimli–bir eğimden başka hiçbir şey yok; hiçbir uçurum, hiçbir kayalık, kanatların gerekli olduğu hiçbir yer.

~ 61 ~

Bir çocuk, çok becerikli olmadığı için oyunlardan ve beden eğitiminden uzak tutulmaz. On çocuktan sadece birine müzik öğretilemez. Şiir sanatının ezbere dize okumayla, ezberlemeyle ya da inceleme amacıyla metinler okumakla hiçbir ilgisi yoktur. Şiir sanatı insanın olduğu şeyi sözcüklerle ritmik kalıplarla söylemesidir. Görsel sanat da aynıdır, ancak sözcükler yerine şekiller ve renkler kullanılır.

~ 62 ~

Bir sanatçı, sözcüğü bugün anladığımız biçimiyle, hepimizin eğitimle yapabildiği şeyi doğası gereği yapan birisidir. Ne var ki modern teknoloji ağırlıklı bütün eğitim sistemlerimiz, çok daha fazla sanatın bilimi üzerinde, yani, sanat tarihi, sanat kategorileştirmesi ve sanat değerlendirmesi üzerinde; ve çok daha az artifakt'ların kişisel yaratımı üzerinde yoğunlaşmaktadır; sanki diyagramlar, tartışmalar, oyunların ve beden egzersizlerinin fotoğraflarıyla filmleri gerçek şeyin yerine geçebilecek uygun bir şeymiş gibi. *İnsanın kendi sanatını yaratmasına karşılık gelen kolaylıklar olmadıkça başka insanların sanatından zevk almak için sonsuz kolaylıklar sağlamak yararsızdır.*

~ 63 ~

Özgürlük, en iyi bilimde içerilmiş olduğu gibi en iyi sanatta da içerilmiştir. Her ikisi de temelde tiranlığın ve dogmanın yıkıcılarıdırlar; taşlaşmanın eriticileridirler, demir durumun kırıcılarıdırlar. Bir kere, bir sanatçı salt muhalefeti ifade etme gücüne sahip olduğu için muhalefet edebilir; sonra bir gün kendi ifade edilmiş muhalefeti onu ifade eder. Sanatı onun desteğini sağlar. Bugün yazdığım şiir yarın beni yazar. Bilimsel yasayı bulurum; ve sonra yasa beni bulur.

~ 64 ~

Kurallar ve toplumsal temas gerektiren oyunlar, sporlar ve eğlenceler son yüzyılda gitgide artan biçimde önemli oldu. 1966 Dünya Futbol Kupası finalinin televizyonda yüzelli *milyon* kadar kişi tarafından seyredildiği hesaplandı. Sanat gibi oyunları da oldukça önemsiz bir boş zaman etkinliği olarak görmeye eğilimimiz olabilir. Ama boş zaman arttıkça, onların yaşamlarımız üzerindeki etkisi de artıyor.

~ 65 ~

Oyunlar bizim için, kabul etmekten hoşlanmadığımız kadar önemlidir ve bu, çok daha derin şekillerde böyledir. Bazı ruhbilimciler, oyunları kaybetmeye ve kazanmaya bağladığımız bütün simgesel değerleri, Freud'cu terimlerle açıklıyorlar. Futbol, bir vajinanın ardında olan yirmi iki penisten oluşur; bir golf sopası çelik kaplı bir fallus'tur; satrançta şah ile vezir (kraliçe) Laius ile Jocasta'dır; her türlü kazanma, ya boşalmanın ya da fışkırmanın bir biçimidir; ve bunun gibi. Böylesi açıklamalar, oyunun kökenini tartışmada değer taşıyabilir ya da taşımayabilir. Ancak çoğu oyuncu ve seyirci için gerçeğe çok daha yakın bir açıklama, Adler'ci açıklamadır, yani, bir oyunun bir üstünlük elde etme sistemi olduğunu ileri süren açıklama. Bundan başka oyun (para kazanmak gibi) kozmik lotaryanın insani olmayan rastlantısına bir dereceye kadar insani bir yanıt olan bir sistemdir; bir oyunda kazanabilmek, kazananın oyunun bağlamı dışında kazanamadıklarını telafi eder. Oyunun bu *raison d'être*'i* en açıkça saf talih oyunlarında görülür; ancak birçok başka oyun kasti rastlantılar içerirler; ve hatta teknik olarak rastlantıdan arınmış oyunlarda bile bu vardır. Kötülük şuradadır: İnsan, rastlantıyı, bu eşitleme sistemini kurmaktan yola çıkarak, çok geçmeden oyunu kazananını sadece talihli biri olarak değil, ama bir şekilde yetkin bi-

* (Fr.): "Varlık nedeni". (ç.n.)

ri olarak görmeye yönelir; tıpkı şimdi, zengin adamı bir şekilde doğuştan olağanüstü biri olarak görmeye yöneldiği gibi.

~ 66 ~

Prestij ardında koşanlar sporu her zaman kendi uzmanlık alanları olarak ele geçirmeye uğraşmışlardır. Bu, özellikle barış zamanlarında böyledir. İsa'dan önce altıncı ve yedinci yüzyıllarda ilk Olimpiyat Oyunları'nın soyluluğu ve onların daha sonra Roma yönetimlerinde yozlaşması çok gündeme gelmiştir. Ne var ki, zeytin dalı zaten çok büyük bir ödüldü. Yarışma, eşitliği sağlama ihtiyacı ve daha iyi yapma dürtüsü, insanlıkta bir saplantı halindedir. Ancak, yapay alanlar icat etmeksizin de çok sayıda gerçek yarışma alanı vardır.

~ 67 ~

Spor kişisel haz için bir fırsat, güzelliğin doğabileceği bir durumdur. Ancak uğrunda yarışılan şey hiçbir zaman prestij değildir. Sadece oyundur. Kazananın daha fazla becerisi ya da daha fazla şansı vardır; kazanarak herhangi bir oyunda herhangi bir anlamda kaybedenden zorunlu olarak daha iyi bir insan olmaz.

~ 68 ~

Dünyanın hemen hemen bütün büyük popüler sporları Britanya'dan çıkmışlardır. Ne var ki Britanya'nın ihraç edemediği şey oyunun amatör ethos'udur. Çoğu yabancı, ve şimdi birçok Britanyalı, kurallar içinde ne pahasına olursa olsun kazanmayı ister; ve kurallara sadece, kuralsız bir oyun savaş olduğu için uyarlar.

~ 69 ~

Kendileri için oyunun oyun olduğu araç-yönelimli toplumlar; kendileri için oyunun kazanma olduğu erek-yönelimli toplumlar vardır.

İlkinde, eğer insan mutlu olursa, o zaman başarılı olur; ikincisinde, başarılı olmadıkça mutlu olamaz. Evrimin ve tarihin bütünsel eğilimi, eğer insan hayatta kalacaksa onun araç-yönelimli olması gerektiğini düşündürür.

~ 70 ~

Bütün büyük insani etkinliklerin–sanat, bilim, felsefe, din–başlıca işlevi insanı gerçeğe daha yaklaştırmaktır. Kazanmak değil, bir başka takımı yenmek değil, yenilmez olmak değil. Amatörler ve profesyoneller hakkındaki çağdaş yaygara hiçbir şey ifade etmez. Esas olarak kazanmak için oynayan, yani esas olarak oynamanın hazzı için oynamayan her sporcu bir profesyoneldir. Para istemeyebilir, ancak prestij ister ve bu çeşit bir prestij altın kadar kirlidir.

SUÇLULUK

~ 71 ~

Suçun topluma bağlı olduğu eski bir deyiştir; ve hiç kuşkusuz, toplumun suça bağlı olduğu gibisinden kinik bir yanıt da eş ölçüde eskidir. En tehlikeli modern istatistiki olgulardan biri de suçun yalnızca artmakla kalmayıp, nüfus artışından bile daha hızlı artmasıdır. Ve suçluluk problemi de, hem toplum hem de insanlığın eğitimi için, akademik önemden çok uzaktadır

~ 72 ~

Yalnızca iki uç görüş vardır. Birincisi bütün suçluların tam bir istenç özgürlüğüne sahip oldukları; öteki ise hiçbir özgürlüğe sahip olmadıklarıdır. Toplumsal olarak birinci inançla uyuşum içinde yaşarız; birey olarak çoğumuz ikincisine inanmaya eğilim duyarız.

~ 73 ~

Bir yargıç bir suçluya şöyle der: *İşlediğin suç korkakça bir şey.* Ama şöyle demesi daha iyi olur: *Yaptığın eylem topluma zarar verdi ve bu, senin hastalıklı ya da kusurlu bir zihnin olduğunun bir işaretidir; eğer suç yetersiz eğitimdeyse, toplum adına senden özür diliyorum; eğer suç kalıtsal etkenlerdeyse, seninle bir insan olarak aynı duyguları paylaşıyorum; şimdi mümkün olan en iyi muameleyi ve bakımı görmeni sağlayacağım.* Yaşadığımız dünyada, hiçbir yargıç böylesine akıl almaz biçimde insani olmaya cesaret edemez, çünkü adalet değil, bir hukuk dağıtıcısı olduğunu pekâlâ bilir. Nükleer caydırma politikasından, sanki içinde yaşamamız gereken korkunç bir politikaymış gibi söz ediyoruz. Oysa hukukun tesis edilmesinden beri doğru bir insani adalet içinde değil, bir caydırma politikası içinde yaşadık. Tedavi etmeye uğraşmak için yapılan bir öneri, suçu önleme açısından, kesinlikle yeterli bir pratik caydırıcı değildir; ama yeterli bir toplumsal tepkiyi tedavi etmeyle uğraşmayı toptan reddetmek de değildir. Bir orta nokta vardır; ve şu anda hiçbir yerde ona yakın değiliz.

~ 74 ~

Hasta bir adam kendisini hastaneye değil de hapishaneye gönderdiği için toplumdan anlaşılır bir şekilde nefret edebilir.

~ 75 ~

Gerçekten adil bir dünyada, suçluluk açık bir şekilde ahlâki değil bilimsel bir hesap olurdu. Hiçbir toplum, içinde işlenen suçlardan ötürü masum değildir; pekâlâ iyi biliyoruz ki, sırf kolaylık olsun diye, yasal olarak suçlu olanlara biyolojik olarak masum diyoruz. Burada eski uslamlama şudur: Eğer insanlar suç işlemeden duramayacaklarına inanmaya başlarlarsa vazgeçebilecekleri suçları işlemeye başlayacaklardır.

~ 76 ~

Ama eğer suçluların büyük bir çoğunluğunun, gerçekte üzerlerinde hiçbir kontrollerinin bulunmadığı etkenler (genler, çevre, eğitim eksikliği) tarafından işlenen suçlardan sorumlu tutulamayacaklarını kabul edersek, onlara, ciddi olarak hasta olan herhangi bir kişiye davrandığımız gibi davranmaya giden yol da açılır. Genetikte hâlâ çaresiziz; ama çevreyi ve eğitimi kontrol edebiliriz. Ve bütün suçların başlıca nedenini ortadan kaldırmak için tasarımlanması gereken insanlık eğitimi, toplumsal sorumsuzluğu neredeyse cesaretli devrimci bir davranış kılan eşitsizlik duygusu, açıkçası, böylesi bir kontrolü kurmaya en çok uygun şeydir.

~ 77 ~

Suçluların doğru şekilde tedavisine önemli engel, 'günah'ı ve 'suç'u duygusal görüş tarzımızdır. Birisi elbette Hıristiyanlığın bir mirası; ötekisiyse Yunan-Roma hukukunun mirasıdır. Her iki kavramın da tümüyle modası geçmiştir ve büyük ölçüde zararlıdır.

~ 78 ~

Paylaşılan bir miti yayarlar: Kötü bir eylemin bedelinin ödenebileceği mitini. Birinde öz ceza ve pişmanlıkla; ötekinde, cezayı kabul ederek. Pişmanlık insanın, yüzeysel olarak kötü olsa da temelde iyi olduğuna ilişkin hoş ve mazoşistce bir yanılsama verir. Öz ceza ve ceza (etimolojik olarak aynı kökü paylaşırlar), tamamlandıklarında, sadece suçun doğru sahipliğini–ve çoğu kez de ürünlerini–tanımlamak üzere ortaya çıkarlar. *Evimin bedelini ödedim* ve *suçumun bedelini ödedim* içerikleri bakımından ne yazık ki benzer cümlelerdir.

~ 79 ~

Günah, birçok hazzın etrafına bir izin verilmezlik halesi düşürür. Bir başka deyişle, bu hazları görkemli kılar ve yüceltir, çünkü herhangi bir hazzı yasaklamak ya da yadsımak, hem fiziksel hem de

psikolojik gerekçelerle ondan zevk almayı büyük ölçüde arttırır. Tarihte 'günah'a karşı başlıca atıp tutanlar, onun önde gelen karşı destek sağlayıcıları arasında sayılabilirler. 'Suç', hukukun sözcüğe yakıştırdığı özgür istenç anlamında, yalnızca dinsel terimin yasal eşdeğeridir.

§ 80

Suçluluk üzerine varoluşçu tavrı incelemek yararlıdır. Bir varoluşçu şöyle der: Ben, iyi eylemlerim kadar, geçmişteki kötü eylemlerimim; onları yadsıyamam; eğer onların olduğunu bilmezden gelirsem, bir korkak, bir çocuk olurum; onları ancak kabul edebilirim. Bundan yola çıkarak bazı modern yazarlar, bir suçu bilerek işleyerek ve bilerek, pişmanlık duymaksızın, bir suçu işlediğimi kabul ederek, biricik bir birey olarak kendi varoluşumu kanıtlayışımı ve başkalarının dünyasını, yani ikiyüzlü olan örgütlü toplumu reddedişimi en iyi şekilde gösterebileceğimi ileri sürerler. Ancak bu, varoluşçuluğun romantik bir sapkınlığıdır. Varolduğumu anlamsız kararlar vererek ya da 'kabul edilebilmeleri' ve sonra da varoluşumun 'otantikliğinin' ve biricikliğinin bir kanıtını oluşturabilmeleri için kasti suçlar işleyerek değil–çünkü böyle hareket ederek dış toplumsal gerçekliğin karşısında kendime özgü yetersizlik duygumdan başka hiçbir şeyi temellendirmiş olmam–tersine, geçmişi ve kötü eylemleri, o gerçekliğin içindeki gelecek eylemlerimin ya da tutumlarımın geliştirilmesi için bir enerji kaynağı olarak kullanarak kanıtlarım.

§ 81

Varoluşçuluk, kısacası, eğer bir kötülük yaparsam ömrüm boyunca onunla birlikte yaşamam gerektiğini; ve onunla birlikte yaşayabilmemin tek yolunun da, onun bende her zaman bulunduğunu kabul etmek olduğunu söyler. Onu hiçbir şey, hiçbir pişmanlık, hiçbir ceza silemez; bu yüzden, yaptığım her yeni kötülük, bir suçu yeniden işleme, bir suçun yerine bir başkasını koyma değil, bir ilavedir. Hesap tahtasını hiçbir şey temizlemez; ancak daha kirli olabilir.

~ 82 ~

Bu suç görüşü son derece değerlidir çünkü istenç özgürlüğünü destekler; suçluya yaşamını seçebileceğine, onu şekillendirebileceğine ve dengeleyebileceğine, kendi efendisi olmaya uğraşabileceğine inanma olanağı tanır. Psikiyatri tarafından verilecek yardımla birleştiğinde, suçluya serbest bırakıldığında, hapishane kapılarına asla dönmeme şansını verir. Hapishanelerimizden ceza yasasının ve ceza dininin bu korkunç canavarlarını uzaklaştırmamız gerekir; ve serbest bırakılmadan hemen sonraki döneme tıpkı bir hastanede kalıştan sonraki dönem gibi bakmamız gerekir. Bu bir iyileşme dönemidir; ve serbest bırakılan hiçbir mahkûmdan toplum içindeki normal işlevine hemen kavuşabilmesi beklenmemelidir. O, ekonomik ve psikolojik desteğe ihtiyaç duyacaktır.

~ 83 ~

Bütün varolan yasalar sonuçta sıkıyönetim yasalarıdır; ve adalet her zaman yasadan daha büyüktür.

YETİŞKİNLİK

~ 84 ~

Ekonomik ihtiyaçların eğitim sistemlerimiz üzerinde yaptığı baskının bir başka mutsuz sonucu, eğitimimizi çok genç bir yaşta aniden bitirmemizdir. Dünyanın birçok bölümünde büyük çoğunluk erginliğin gelişiyle okuldan bir daha dönmemecesine ayrılmaktadır. Boş zaman çağı sonunda dünyaya geldiğinde bu saçmalığın kesinlikle sona ereceğini umabiliriz.

~ 85 ~

Evrimsel hayatta kalmada temel etken öz-zekâ'dır. Bireyin birey olmakta (varolmakta) bulabileceği en gerçek ve en değerli ödül aynıdır–öz-zekâ.

~ 86 ~

Otuz yaşından önce herhangi bir gerçek öz-zekâ elde etmek güçtür. Genç olmanın zevkinin bir bölümü de insanın öz-bilgi'ye giden yolda olması, ona daha varmamış olmasıdır. Ne var ki en iyi genel eğitimin bile yirmibir yaşına kadar bitmesi gerektiğini düşünürüz.

~ 87 ~

Öz-hoşnutluk'un üç aşaması vardır: Çocukluk, yeniyetmelik ve yetişkinlik-öncesi (onsekiz ile otuz yaş arasındaki dönem). Bir çocuğu mitlerinden ve tekdüze benmerkezciliğinden uzaklaştırmak için eğitiriz; ancak gitgide daha az kişi yeniyetmeyi düzeltmeye cesaret etmekte, ve yetişkinlik öncesi kişiyi ise düzeltmeye hiç kimse cesaret etmemektedir.

~ 88 ~

Yetişkinlik öncesine aşırı saygımız, bir ölçüde, fiziksel enerjinin ve o yaşın kuvvetinin hayatta kalmada büyük değer taşıdığı; öldürmenin ve koşmanın önemli olduğu zamanların bir kalıntısı; ve bir ölçüde de yaşsız olmaya duyduğumuz derin özlemin bir belirtisidir.

~ 89 ~

Her yaşın kendi yetişkinliği vardır. Bir çocuk kendi dünyasında yetişkin olabilir. Ancak daha ileri toplumlar şimdi çocuklarına hâlâ yeniyetmelerden yetişkin olmayı öğretmektedirler. Gençler yetişkinlerin taklitlerini yapmada beceri kazanmaktadırlar; ve böylelikle de yaşını almış birçok insan, gerçekte yetişkinlerin taklidini yapan yeniyetmeler olarak kalmaktadır. Toplumsal baskılar onları bir sözde-yetişkinlik aşamasında kuşatmakta ve onlara, önce yetişkin görünmek için benimsedikleri, ama sonra çıkarmamacasına taktıkları bir maske empoze etmektedir.

~ 90 ~

Yetişkinlik bir yaş değildir, tersine, ben bilgisinin bir durumudur.

ÂDEM İLE HAVVA

~ 91 ~

Erkek ile dişi, en güçlü iki biyolojik ilkedir; ve onların toplumdaki düzgün etkileşimi, toplumsal sağlığın başlıca belirtilerinden biridir. Bu bakımdan dünyamız, kadınların şimdi genel siyasal özgürleşmelerine karşın, önemli bir hastalığı göstermektedir; ve bu hastalığın çoğu erkeğin bencil tiranlığından doğmaktadır.

~ 92 ~

Âdem'in baştan çıkarılma mitini şu şekilde yorumluyorum. Âdem, değişimden nefret ve hayvanların masumluğuna duyulan boşuna özlemdir. Yılan, hayal gücüdür, karşılaştırma gücüdür, öz-bilinç'tir. Havva, insani sorumluluğun, ilerleme ihtiyacının ve ilerlemeyi kontrol etme ihtiyacının benimsenmesidir. Cennet Bahçesi olanaksız bir düştür. Düşüş, evrimin temel *süreci*'dir. Tekvin'in Tanrısı Âdem'in hıncının bir kişileşmesidir.

~ 93 ~

Âdem devinimsizlik, ya da muhafazakârlıktır; Havva devinim, ya da ilerlemedir. Âdem toplumları, içinde erkeğin ve babanın, erkek tanrıların, yerleşik kurumlara ve davranış normlarına sıkı sıkıya itaat ettikleri toplumlardır, tıpkı çağımızın tarih dönemlerinin çoğunluğunda olduğu gibi. Victoria çağı böyle tipik bir dönemdir. Havva toplumları, içinde kadının ve annenin, dişi tanrıların, yenilikleri ve deneyi, taze tanımları, amaçları, duygu tarzlarını özendirdikleri toplumlardır. Rönesans ile kendi çağımız böylesi tipik çağlardır.

94

Elbette Âdem-kadınlar ve Havva-erkekler vardır; dünyanın büyük ilerici sanatçılarıyla düşünürleri arasında dikkate değer biçimde azı, sonraki kategoriye ait değillerdir.

95

Âdem egemenliğindeki insanlığın ('*man*kind' teriminin ta kendisi de bu gerçeği açığa vurmaktadır) küçük, zalim ve hâlâ yaygın olan feminizm karşıtlığı, erkeğin hayatta kalma savaşında bir zamanlar varolan önemli fiziksel üstünlüğünün ve daha büyük yararının uzun süren yankısıdır. Erkekteki Âdem için kadın, ırzına geçilebilir bir hazneden başka bir şey değildir. Kadınlığın bu erkeğe özgü çağrışımı kadın vücudunun çok ötesine uzanır. İlerleme ve yenilik ırzına geçilebilir şeylerdir; kaba kuvvet üzerine temellenmeyen her şeyin ırzına geçilebilir. Bütün ilerici felsefeler feministtir. Âdem, bir dağ şatosundaki prenstir; saldırıları ve istihkâmları, kendi gücü ve kendi prestiji aklını uğraştırır durur.

96

Hava, Cennet Bahçesi'nde Âdem'i aptalca düşünden hileyle uyandıracak zekâyı göstermişse bile, aynı zamanda sonradan onun yanında kalmak inceliğini de göstermiştir; ve toplum için en geçerli olan şey dişi ilkesinin–hoşgörü, kudretin doğru olduğunu ileri süren Âdem inancına karşı genel bir kuşkuculuk–bu yönüdür. Her anne, mikrokozmosta evrimsel bir sistemdir; olanı sevmekten başka bir seçimi yoktur–çirkin ya da kibirli, suçlu ya da bencil, aptal ya da özürlü çocuğunu sevecektir. Analık bütün hoşgörü alıştırmalarının en temel olanıdır; ve öğrenmemiz gereken biçimiyle hoşgörü, hâlâ bütün insani bilgeliklerin en temel olanıdır.

97

Halka özgü ahlâklılığın profesyonel bekçileri ne derlerse desinler, seksin Victoria dönemi alçakgönüllüğünün ve adabının perdeleri ve etek çemberleri arkasından bir meteor gibi ortaya çıkışında salt bir ahlâklılık ve 'edep' kaybından daha fazla bir şey yatmaktadır. İffetten bir kaçış olabilir bu; eğer doğru değerlendirme şimdiki kuşağı geçmiş kuşaklarla karşılaştırmaksa, iffetten bir kaçıştır. Ama aynı zamanda bir şeye doğru bir kaçıştır.

98

Günümüzün çoğu toplumunda, cinsel ahlâklılığa karşı resmi olmayan tutum, en azından evli olmayan yetişkinler arasında, cinsel deneyimler ve serüvenler konusunda–bunlara sevgi ister eşlik etsin isterse etmesin–aslen günah ya da suç olarak nitelenebilecek hiçbir şey olmadığıdır. Sevgi ise, ilişkiden alınacak cinsel ve son çözümlemede başka herhangi bir haz göz önünde tutulmaksızın, bir ilişkiyi sürdürme arzusu olarak tanımlayabileceğim şeydir.

99

Zina, bir evliliğe ihanetten çok, evlilik savının çürütülmesidir; ve boşanma, sağlıklı olmayan bir durumu arıtma ya da sona erdirmenin iyileştirici bir aracıdır. Normal koşullarda, artık herhangi bir ahlâki göndermesi yoktur. Bir ameliyat masasına yatmak gibi bir şeydir. Suç, herhalde bireyden çok doğadadır.

100

Ne var ki kiliseler, basın, hükümetler, ve birçok durumda da yasalar tarafından dile getirildiği şekliyle resmi tutum, evlilik öncesi ve evlilik dışında cinsel birleşmenin her zaman bir şekilde günah dolu ve topluma aykırı olduğudur.

~ 101 ~

Sekse yakıştırdığımız toplumsal önem büyük ölçüde bu yasaklanma-izin verilme geriliminde yatar; bu hak edilmiş-hak edilmemiş, bu meşru-gayri meşru, bu özel-kamusal, bu meydan okuyan-boyun eğen, bu başkaldıran-uzlaşan deneyimde. Bütün böylesi durumlarda olduğu gibi, çok sayıda karşıtı destekleyen kanıt vardır. 'Ahlâklılık', 'ahlâksızlığa' saldırır ve ondan haz ve enerji alır: 'Ahlâksızlık' kendisini savunmaya ve 'ahlâklılık'tan kaçmaya uğraşır, ve savunmadan ve kaçmadan haz ile enerji alır.

~ 102 ~

Resmi tutum konusunda tabii ki temel bir gerçekdışılık vardır; ancak birkaç yan alanda (fahişelik ve çocuk düşürme gibi) onun görüşleri zorla kabul ettirilebilir. Eğer çocuklar, çiftçinin onları meyve bahçesinden ağız sulandırıcı elmalarla gerçekte hiçbir zaman kovamayacağını biliyorlarsa, o zaman elmaları çalmak için fazladan kışkırtılmış olurlar. Öyle ya da böyle, burada söz konusu olan meyve bahçesinin sahipliği için en başta mücadele verecek olan çocuklardır. Bundan, cinsel özgürlüğün muhaliflerinin aslında onun en büyük yayıcıları arasında bulundukları sonucunu çıkarabiliriz.

~ 103 ~

Bu belirsiz durumun sonucu, gayri meşru cinsel ilişkinin doruk noktasına varması olmuştur–yani, kamu ahlâkının standartlarına göre gayri meşru. Bu çeşit ilişkiler için zamanla geçerlilik kazanan ad, '*affaire*'dir, gerçi özgün Fransızca ifade (*affaire de coeur*)* modern püritenlerin eksik olduğundan yakındıkları şeyi tamı tamına dile getirmektedir. Şimdi *affaire*'lerimiz *coeur*'den** çok *corps*'dur***.

* (Fr.) Gönül serüveni. (ç.n.)
** (Fr.) Gönül, kalp. (ç.n.)
*** (Fr.) Beden, vücut. (ç.n.)

~ 104 ~

Affaire'in tehlikeleri iyi bilinir. Serbest aşk gerçek aşka destek vermez. İnsanı yatağa sokan duygusal dengesizliğin insan yataktan çıkmak gereğini hissettiğinde ihtiyaç duyduğu duygusal dengeliliğe dönüşmesi olası değildir. Zührevi hastalıklar yayılır. Nevrozlar yayılır. Parçalanan evlilikler artar ve doğan masum çocuklar ıstırap çeker ve ıstıraba yol açar. İsa Peygamber'in Son Yemek'te kullandığı Kutsal Kâse, bütünüyle mutlu 'affaire', bütün bu korkunç canavarların, yolu olmayan ormanların, bataklıkların, ruhun karanlık gecelerinin ötesinde parıldar. Öte yandan onun birçok suçlanmasında, cinsel zevkten patolojik bir nefretin izi bulunabilir; ve yansız bir kişi bu çeşit bir 'ahlâklılığı' pekâlâ düşmanın iddia edilen 'hayvansallığı' kadar önyargılı bulabilir.

~ 105 ~

Cinsel cazibe ve cinsel edim kendilerinde masumdur, hiçbiri de doğaları gereği ne ahlâki ne de ahlâkdışıdır. Seks bütün büyük güçler gibidir: Sadece bir güçtür. Gücün şu ya da bu ortaya çıkışını ya da durumunu ahlâki ya da ahlâkdışı olarak değerlendirebiliriz; ama gücün kendisini değerlendiremeyiz.

~ 106 ~

Cinsel birleşme, en hayvanca olanında bile, bütünün doğasının, gerçekliğin doğasının en iyi ritüelleşmesidir. Gizeminin bir parçası (geçerli olan standartlarla bir sapkınlık olarak algılanması dışında) özel olarak kutlanması, özel olarak öğrenilmesi ve özel olarak zevk alınması gerektiğinden gelir. Verdiği hazzın bir parçası, hem fiziksel hem de duygusal olarak, sonsuz çeşitlilik sağlamasından gelir; eş, mekân, ruh durumu, tarz ve zaman olarak. O zaman problem şuna indirgenebilir. Toplum, bireyin bu derin gizemi ve haz çeşitliliğini zarar vermeksizin yaşamasına en iyi nasıl olanak sağlayabilir?

~ 107 ~

Affaire de corps'a karşı başlıca toplumbilimsel argüman, onun rasgele cinsel ilişki için doğal bir beğeni yaratması ve bu nedenle de zinayı özendirmesidir. Bu, karşı argümandan daha doğru gibi gözükmektedir: Yani, bir koca ya da karının nihai seçimine yardım etmesi ve iyi bir evliliği daha olası kılması argümanından. Eğer genç insanların zamanı, fırsatı, ve evlilik öncesi çok sayıda gönül serüveni olanağı için duygusal ilgisizliği olsaydı, bu düşünülebilir bir şekilde doğru olabilirdi; ama çok az genç bunlara sahiptir. Psikolojik olarak olgunluktan uzak ve başka genç insanları kopya ederek girilen birçok böylesi gönül serüveni, felaketlerle sonuçlanan evliliklere ve sürekli uyumsuzluklara götürmektedir.

~ 108 ~

Her durumda, en azından gönül serüveninin kendisi kadar kötü olan şey, içinde cinsel ilişkinin, töretanımaz modernlik halesi içinde insanları cezbederek, şık bir sığınak, toplumun baskılarından bir kaçış, ölmek zorunda olmanın karşılığında bir ödül, kısmen olduğu, ama olması temelde gerekmeyen her çeşit şey olarak durduğu bir durumdur. Çünkü böyle bir ilişkinin hâlâ resmen gayri meşru olarak tanımlanması gereken bir çağda, şu nokta apaçıktır ki, bu ilişkiye ne denli masumca girilirse girilsin ve ondan ne denli masumca zevk alınırsa alınsın, toplumun bize zorla öğrettiği bütün şu yasakçı düşünce ve bilinç biçimleriyle, komünal süperego ile çatışma halinde olacaktır.

~ 109 ~

Birbirine öykünen iki dürtü karşısında doğal olarak çoğu yeniyetme ve yetişkinliğe erişmemiş kişinin kafası karışmaktadır: Cinsel deneyime yönelik dürtü (kendi içinde riskli ve serüvenli olana yönelik daha derin bir dürtünün parçası) ve evlilikte kurumsallaşmış olarak sevgiye yönelik dürtü (kendi içinde kesinliğe ve güvenliğe yönelik dürtünün bir parçası). Her ikisini ayırmakta güçlük çekmektedirler;

birisi olarak başlayan şey birkaç saniye içinde öteki olabilmektedir. Bir öpme arzusu ömür boyu birlikte yaşama arzusu olmaktadır, evlenme kararı bir başka vücuda duyulan ani özlem olmaktadır.

~ 110 ~

Yeniyetmelerin cinsel eğitiminin daha çoğu, onlara sevginin nedenbilimini öğretmeye adanmalıdır; bu tam da, cinsel birleşmenin fizyolojisi kadar önemli bir şeydir.

~ 111 ~

Sevgi ile seksin bağdaşmaz oldukları yolunda yaygın bir inanç vardır. Eğer çok cinsel deneyime girerseniz sevemezsiniz (Don Juan), ve eğer severseniz (evlilik gibi sürekli bir ilişkiyi sürdürürseniz) eninde sonunda seksten zevk almaz olursunuz. Bu inanç, evliliğe sevginin bir doğrulanması yerine, salt sekse bir izin verme durumu olarak bakılmasıyla güçlenir. Evli olmayanlara gönül serüvenlerini sıkı sıkıya yasaklarsanız, onlardan evliliği olması gerektiği şekilde anlamalarını beklememeniz gerekir: Yani, cinsel ilişkiden meşru olarak zevk alma arzusu değil, sevme niyeti olarak.

~ 112 ~

Meşru olmayan cinsel deneyimin çekiciliği bazen neredeyse cinsel olduğu kadar meşru olmamasından kaynaklanır. Meaulnes *domaine perdu, domaine sans nom*'unu* sonunda yeniden kurduğunda, sonunda gizemli Yvonne de Galais ile buluştuğunda, ne yaptı? Evliliklerinin hemen ilk gecesinden sonra kaçtı.

~ 113 ~

Birey her yandan bireysellik karşıtı güçlerce saldırıya uğradığında; nemo tarafından; ölümün mutlak olma duygusu tarafından; hem se-

* (Fr.) Yitik malikâne, adsız malikâne. (ç.n)

ri üretiminin hem de seri üretmenin insandışılaştırıcı süreçleri tarafından saldırıya uğradığında: Gönül serüveni yalnızca ego'nun büyülü bahçesine bir kaçışı simgelemez, aynı zamanda insani meydan okuyuşun kahramanvari jestini de simgeler.

~ 114 ~

Sanat, birey tarafından toplumun yetersizliklerinin yol açtığı hınçlar için nasıl bir çıkış kapısı olarak kullanılıyorsa, gönül serüveni de kullanılır. İnsana eziyet verecek ölçüde sıkıcı ve cansız bir okulu kırarak geçirilen bir gün. Çağdaş popüler sanatın tamamı bu anlayış üzerine temellenmiştir. 'Pop' müziğin şarkı sözlerine kulak verin. James Bond gibi bir kahramanın cinselliğini Maigret ya da Sherlock Holmes gibi kahramanların cinselliğiyle karşılaştırın.

~ 115 ~

Aynı şey reklam için de söylenebilir. Sigaralar sigara olarak niteliklerinden ötürü değil bir gönül serüvenine uygun eşlik araçları oldukları için satılık verilirler; alıcılar, der reklamcılar, her çeşit masum nesne tarafından–çikolatalar, kalemler, mücevherat, organize tatiller–'kazanılabilirler', 'baştan çıkarılabilirler', 'büyülenebilirler' (aşk iksirinin gölgeleri). Benzer eğilimler çoğu araba ve giysi reklamında görülebilir, gerçi burada çekicilik kaynağı aşk iksirinden çok afrodizyak etkilidir. Falanca araba bir erkeği daha erkeksi kılar; filanca giysi bir kadına bir Messalina havası verir. Hatta kumaşlar bile onlara reklamcılar tarafından dokunmuş olan ahlâki çağrışımları taşırlar. Artık siyah deri almazsınız, onun sadist sapkınlık çağrışımlarını alırsınız.

~ 116 ~

Evlilik dışı gönül serüveni birkaç yıl evlilikten sonra özellikle ardında koşulan bir şey olur. Kocalar arasında bir çeşit *nostalgie de la vierge*,* kadınlar arasında ise ev hapishanesinin, kocanın, çocukla-

* (Fr.) Bakir özlemi. (ç.n.)

rın, ev işlerinin ve mutfağın oluşturduğu soğuk yüzlü dört duvarın dışında bir yaşama özlem ortaya çıkar. Erkeklerde arzu doğrudan doğruya cinsel gibi görünür. Kadınlarda ise daha karmaşık bir özlem olabilir. Ama her iki durumda da gerçeklikten bir kaçıştır; Ve eğer çocuklar da söz konusuysa, sorumluluktan bir kaçış.

~ 117 ~

Zina yapma adayı koca ya da karı için bir gönül serüvenine girme baskısı daha az olabilir ve cezalar, evli olmayan bir kişi için olduğundan daha büyüktür. Ahlâki sorun genelde çok daha açıktır; ne var ki çağın getirdiği daha keskin bir başarısızlık ya da hoşnutsuzluk duygusu, evlilik öncesi gönül serüvenlerinin anısı (ya da onların olmamasının anısı), evliliğin tekdüzeliği ve kolay ilişki kurma sarhoşluğuna kapılmış bir toplumun genel ortamı gibi etkenler şimdi, nesnel olarak açık olan sorunu öznel olarak görmeyi tarihin önceki dönemlerinde olduğundan daha bile güçleştirebilir.

~ 118 ~

Haz, bir sorumluluk gibi görünmeye başlayabilir; oysa sorumluluk pek ender olarak olabildiği şey, bir haz gibi görünebilir. Birçok evlilik parçalandığı için kaç evlilik parçalanıyor?

~ 119 ~

Kapitalist bir toplumun tüm felsefesi şuna indirgenebildiğinde: Para olsun, statü olsun, mal mülk olsun, zevk olsun ya da deneyim olsun, kendine elde edebildiğin kadar borçlusun düsturuna indirgenebildiğinde, haz bir görev olamaz mı?

~ 120 ~

Her bir kapitalist toplumun eğilimi bütün deneyimleri ve ilişkileri nesnelere dönüştürmektir; çamaşır makineleri ya da kaloriferlerle

ayrı değer aralığında, yani, onlardan çıkarılacak yararlılığın ve haz verme gücünün karşılaştırmalı ucuzluğuyla değerlendirilebilecek nesnelere. Bundan başka, aşırı nüfuslu ve enflasyon korkusu olan bir toplumda mal tüketme eğilimi ve bu yüzden de mal tüketmeyi bir erdem ve bir haz yapma eğilimi vardır. Eski eşyayı at ve yenisini al. Gönül serüvenleri kafamıza takıldığı gibi, yeni eşyaların ardında koşmak da kafamıza takılır, bu hayaletler kardeştir.

121

Babalar ve anneler artık çocuklarını çocuk olarak görmüyorlar; onlar büyüdükçe onları gitgide artan biçimde zevk alma yarışında rakip olarak görüyorlar. Üstelik, kazanmaları kesin görünen rakipler. Bu, ne denli zararsız olursa olsun, ne zaman bir toplumsal alışkanlık değişikliği dünyaya daha fazla haz getirse, bazı yaşlı kişiler buna karşı çıkacaklardır, çünkü sırf onlar gençken bu değişiklik olmaksızın yaşamak zorunda kaldıkları için. Ötekiler ise bu değişikliği çılgınca ve aptalca yakalamaya çalışacaklardır. Saldırı altında olan sadece iffet, ahlâklılık ve evlilik değil, ne olduğumuz ve ne için varolduğumuz konusundaki bütün geleneksel anlayıştır.

122

Bazıları, insanın, öteki toplumsal bağları göz önünde tutmaksızın istediği kadar ve istediğiyle cinsel ilişkilere girmesinin normal sayılacağı bir çağa geçtiğimiz görüşünü ortaya atıyorlar. Bunun mümkün olacağını çünkü çiftleşmenin, insanın istediği kadar ya da istediğiyle dans etmekten ya da sohbet etmekten daha önemli görünmeyeceğini söylüyorlar. Böylesi bir toplumda, halka açık yerlerde cinsel edimin hiçbir yakışıksız yanı kalmazdı; ve şimdi Fonteyn'i ve Nureyev'i görmek için oluşan kuyruklar çok daha eski bir sanatın hünerli uygulayıcılarını görmek için de oluşurdu. Kısacası, özel bir mahremiyeti gerektirmeyen, özel yasaklamalar da akla getirmeyen bir etkinlik olarak Hıristiyanlık öncesi eski seks fikirlerine dönmüş

olurduk. Seksin püritenlikten uzaklaşmasının bir gün gerçekleşeceği çok düşük bir olasılıktır; ama meşru ve meşru olmayan mevcut cinsel uzlaşımlar, tatminsiz bir toplumda insanın daha derin bir ihtiyacını karşıladığı sürece, gerçekleşmeyecektir.

123

Bir insanlık eğitiminde bu meseleye ilişkin öğretim kesinlikle aşağıdaki düşünceler üzerine temellenmelidir:

(A) Benlik çözümlemesinin daha fazla öğretimi ve genel olarak daha fazla benlik çözümlemesi için ileri sürülen büyük bir argüman, gönül serüveni ve parçalanan evliliğin yol açtığı acının yarısının ve acıya neden olmanın kendisinin, her bir kişinin öteki kişi konusundaki bilgisizliğinden kaynaklandığıdır.

(B) Seksin ve özellikle de gönül serüveninin aşırı ticarileşmesi, kapitalizmin tacındaki en parlak mücevher değildir.

(C) Bütün etkinlikler içinde seks, genel yargılara en az açık olandır. Her zaman görecedir, durumsaldır. Yasaklamak, salık vermek kadar budalacadır. Bütün yapılabilecek olan onun eğitimini vermektir.

(D) Sevginin psikolojisi olmaksızın seksin fizyolojisini öğretmek dümenin nasıl idare edileceği dışında bir gemi hakkındaki her şeyi öğretmektir.

(E) 'Ahlâklılık' sözcülerinin, herhangi bir cinsel ilişkinin toplumа mutluluktan çok mutsuzluk getirdiği kanıtlanmadıkça onu mahkûm etmeye ya da engellemeye çalışmaya hiçbir hakları yoktur. Gayri meşruluk, boşanma ve zührevi hastalık istatistikleri ortaya koymak her zaman kolaydır; oysa cinsel mutluluk istatistiklerini elde etmek daha zordur.

(F) Çocuk zinaya karşı bir yasadır; ve zina yapan biri artık yasayı çiğnemese de, çocuğu yine de çiğneyebilir. Ama çocuklar büyüdükçe, boşanma gitgide daha az suç olur, çünkü büyüyen çocuğun gitgide daha fazla fark ettiği uyumsuzluk, evliliğin sona ermesi kadar büyük bir zarar verebilir.

(G) Cerrahlık kötüye kullanılabildiği gibi, boşanma da kullanı-

labilir. Ama bir şeyin kötüye kullanılabilmesi hiçbir zaman ona karşı bir argüman değildir.

(H) En soylu ilişki evliliktir, yani, sevgidir. Soyluluğu özgecilliğine, bir başkasına ilişkinin bütün hazlarının ötesinde hizmet etme arzusuna; ve ötekine bir eşya, bir nesne, bir yararlanma aracı olarak bakmayı reddetmesine dayanır.

(I) Seks bir hazlar, ihtiyaçlar alışverişidir; sevgi karşılıksız bir vermedir.

(J) Gerçek evliliğin gerçek doğası kadar insanın biricikliğini de tanımlayan bu karşılıksız verme, bu ödülsüz yardım etme, bu saf iyilik fazlalığıdır. Seksin büyük simyasının özü budur; ve her zina onun saflığını bozar, her sadakatsizlik ona ihanet eder, her zalimlik onu bulutlandırır.

İÇ EĞİTİM

124

İnsanın, her şeyden önce, topluma gerekli olması gerekmez; her şeyden önce kendine gerekli olmalıdır. Benliği çözümlenene ve ortak psikolojik mekanizmaları anlayana değin eğitilmiş değildir. Şu anda biz persona'yı öğretiyoruz, gerçek benliği değil. Persona, gerçekten hissettiğim ve gerçekten düşündüğüm şeyleri gizleyen bütün kabuklardan oluşur. Hepimizin de bir persona'ya sahip olmamız gerektiği açıktır; ama kendi gerçek varlıklarımızdan, toplumlarımızın ve onların eğitim sistemlerinin şimdi gerektirdikleri kadar çok şey gizlememiz gerektiği açık değildir. Nasıl uyum sağlamamız gerektiğini değil (toplum bunu otomatik olarak yapmaktadır) nasıl ve ne zaman uyum sağlamamız gerektiğini öğretmeliyiz.

125

Bu aynalar ve metaforlar evreninde, insan bütün gerçeklikleri yansıtır ve paraleller oluşturur. Onların hepsi de her bir zihindedir, ama derindir. Sonsuz süreç her bir şeyde sonlu kılınır; her bir şey öncesiz sonrasızlığa kesişim noktasıdır.

126

Bütün evrimlerin sonu çözülmedir. Bu saçma değildir. Eğer evrimin sonu mükemmel durum olsaydı saçma olurdu. Eğer evrimin çözülmeden başka herhangi bir ereği olsaydı saçma olurdu. Bu yüzden, eğer bir şeye doğruysa evrim anlamsızdır. Şimdi ya da hiçliktir. Daha iyi bir durum, daha iyi bir tasarı, daha iyi bir benlik, daha iyi bir dünya; ama hep şimdi başlayan bu şeyler.

127

Bütün, bir zincir değil, bir topaçtır. Topaç çevresinde dönmeye devam eder, ama tek bir yerde kalır. Zincirde bir bağlantıya ya da yolun üzerinde bir noktaya işaret edilip 'Şurası olunacak en iyi yer' denebilir; ama bir topaç her zaman aynı yerdedir. Topacın ağırlığının, merkezî ekseni çevresinde düzgün olarak dağıtılması gerekir, yoksa topaç yana yatıp sallanacaktır. Birçok dinde ve siyaset felsefesinde, şu anki yaşamdan, şimdiden uzak düşünmeye yönelik şu inandırma eğilimleri; bizleri, inançlarımızın ve umutlarımızın büyük ağırlığını ve enerjisini bir başka dünyaya (cennete özgü ya da ütopik) yöneltme girişimleri, topacın içindeki hatalı ağırlık devinimleridir. Biz güçlerimizi merkezkaç biçimde dağıtmaktayız. Yaşamın gerçek anlamı her bir şimdinin ekseni çevresinde yakınlaşmadır.

~ 128 ~

Benliğin keşfinin devlet tarafından özendirilmemesi bir rastlantı değildir. Bir eğitim sistemi devlet tarafından devletin ömrünü uzatmak için örgütlenir; ve benliğin keşfi aynı zamanda çoğu kez devletin gerçekte ne olduğunun da keşfidir.

~ 129 ~

Bugünkü eğitim sistemlerimizin hepsi de askeri olanın destekçisidir. Amaçları, sorgusuz itaat eden ve eğitimlerini mümkün en iyi eğitim olarak kabul eden hizmetkârlar ya da askerler yetiştirmektir. Bir devlette en çok başarılı olanlar, devletin ömrünü olduğu gibi uzatmakta en çok çıkarı olanlardır; ve onlar aynı zamanda eğitim sisteminde en çok söz sahibi olanlardır, özellikle de istedikleri eğitim ürününün en yüksek biçimde ödüllendirilmesini sağlayarak.

~ 130 ~

Devlet ve hükümet, "o zaman"ın düşünme biçimleridir; "o zaman"ın sistemleridir. *"Geçmişte yaşıyor"* deriz ve bunu bir acıma ya da küçümsemeyle söyleriz; ancak çoğumuz *gelecekte* yaşarız.

~ 131 ~

Devlet varolmak istemez; varlığını sürdürmek ister.

~ 132 ~

Çoğumuzun yarında yaşadığı doğrudur, çünkü bugün içinde yaşanabilir değildir. Ancak bugünü yaşanır kılmak devletin çıkarına değildir. İnsanı gelecekte yaşamaya zorlayan şey esas olarak devletin yetersizlikleridir; ve bu yetersizliklerin ana nedeni de dünya devletlerinin birleşik hareket etmeyi ve şu iki temel şeyi yapmayı –nüfusu azaltmayı ve eğitmeyi–reddetmeleridir.

133

Çoğumuz, zihinlerimizde hâlâ sağlıklı ile hasta arasında açık açık çizilmiş bir sınır mitini taşıyoruz; belki de bu sınır çizgileri hiçbir yerde zihinsel sağlık alanında olduğu kadar saçma değildir. Psikiyatriyle ve özellikle de psikanalizle sürekli alay edilmesi, korkunun açık bir işaretidir. Aramızdaki 'sağlıklılar,' fobilerimizin ve nevrozlarımızın üzerine titriyorlar; onların teşhir edilmesini istemiyoruz.

134

Bugünkü eğitim sistemlerimizde psikolojiye karşı takınılan tutumdan daha büyük bir yetersizlik yoktur. Okul psikologlarının bütün zamanlarını 'hastalar'a (nevrotik ya da güç öğrenen öğrencilere) adamaları gerektiği anlayışı saçmadır. 'Sağlıklılar' da en az o kadar ilgiye gereksinim duyarlar. Bir insanlık eğitiminde anahtar ders genel psikoloji olmalıdır; ve anahtar hizmetin de her bir öğrencinin kişisel çözümlemesi olması gerekir.

135

Burası, farklı psikoloji kuramı okullarının karşılaştırmalı erdemlerini tartışacak yer değil. Ama bir insanlık eğitiminin psikolojik cephesinin güçlü bir toplumsal eğilimi olması gerektiğine göre, biyolojik egmenlik-boyun eğme kuramına kesinlikle çok daha fazla dikkat etmeliyiz.

136

Bu kuram, goriller ve şempanzeler gibi insan olmayan primatların incelenmesinden çıkmıştır. Birbirleri üzerindeki görece egemenliklerinin ya da birbirlerine boyun eğişlerinin büyük ölçüde cüsselerine ve insani özgüvene benzer cinsel olmayan (dişilerin kızışmış oldukları dönemler dışında) etkenlere bağlı olduğu keşfedilmiştir.

Böylelikle, aynı kafesin içindeki iri bir dişi ve ufak bir erkek, cüsselerine göre egemen ve boyun eğen olacaklar; erkek bir boyun eğme işareti olarak kendisini sunacaktır (dişinin çiftleşme pozisyonlarını benimseyeccektir). Bütün insanların, *cinsiyete bakmaksızın*, bu rollerin birini ya da ötekini benimsediğini (ya da onların arasında gidip geldiğini) anlamamız gerekir. Ayak ya da kıç yalama olarak bilinen ortak örgütlenme davranışı boyun eğme rolünün açık bir örneğidir. Ona başvuran erkek metaforik olarak 'kendisini sunuyor' demektir; ve her dildeki en yaygın iki müstehcen sözün 'Sikerim' ve 'Götüne koyarım' olması nedensiz değildir. Bunların her ikisi de egmenlik ve egemen olunanın doğasına ilişin savlardır.

137

Ama elbette insanlar kafese atılmış değiller ve çok daha karmaşık durumlarda yaşamaktadır. Toplum için en tehlikeli olan, bu ilişki ihtiyacının zincirleme tepki yanıdır. Bir kişiye karşı bilinçli olarak boyun eğen kişi bir başkasına karşı az çok üzüntü duyarak egemen olacaktır. Boyun eğen insanler genel olarak boyun eğmelerinin ve bunun onlara getirdiği gizli hoşnutsuzlukların bilincindedirler ve böylelikle, yaşamlarında bir başka yerde, telafi edici bir hazza giden yol çok açık bir biçimde bu boyun eğmelerin kanıtı olur. İki dünya savaşı arasında Almanlar tarafından hissedilen genel 'tarihsel hınç' ya da aşağılık duygusu onları dosdoğru Yahudilere işkence etmeye götürmüştür. Toplumdaki sado-mazoşizmin kısır döngüsü çok kolaylıkla ve doğallıkla temellendirilir.

138

Kuşlar bize, doğanın bu kısır döngüyle uğraşmak için geliştirdiği mekanizmanın en açık örneğini–yani, 'toprak' kavramını verirler. Bazı türlerde, büyük koloniler halinde yuva yapmanın biyolojik değeri öylesine büyüktür ki, onların toprak duyguları küçüktür; ve bu türlerde son derece gelişmiş gagalama–düzeni sistemleri buluruz. Böylesi türler her iki şekilde de kazanırlar. Salt sayılarıyla savunur-

lar: Ve ölesiye gagalananlar en zayıf olan bireylerdir. Başka türler, her durumda çoğalma mevsimleri sırasında, başka hiçbir çiftin zarar görmeden giremeyeceği bölgeler kurarlar. Bu sistem içinde bulaşıcı hastalıklara, açlığa ve benzeri etkenlere daha az açıktırlar. Her iki sistemin de işlediğini, birbirlerine çok yakın türlerin farklı sistemler benimsedikleri Kargagillerde (en 'zeki' kuş ailesi) açıkça görebiliriz. Böylelikle kargalar ve saksağanlar büyük ölçüde çiftler ya da küçük aileler halinde yaşarlarken; küçük tür kargalar ve ekin kargaları büyük ölçüde komünal halde yaşarlar.

~ 139 ~

İnsan her iki Sitemi de kullanır. Kendimizi komünal şekilde savunuruz ve yine temel gereksinimlerimizi komünal şekilde organize ederiz. Ve, belirgin bir biçimde komuta ve önem hiyerarşileri gerektiren bu komünal durumlarda, insan gagalama-düzeninin işleyişini en açıkça görürüz. Ancak aynı zamanda, içinde egemen olabileceğimiz, tek başına yaşayan türlerin topraklarına benzer alanlar talep ederiz. Daha doğal olarak ev, bahçe, sahip olduğumuz mal mülk gibi şeyleri 'toprağımız' olarak düşünsek de, hepimiz de yanımızda çok daha önemli bir duygular, fikirler, inançlar gövdesini taşırız. Bu *zihinsel toprak* bütün toplumsal davranışlarımızı yönetir ve bunun eğitimimizde daha fazla incelenmesi ve dikkat yöneltilmesi yaşamsal önemdedir, çünkü neredeyse kesin olarak kendimizin en az bildiğimiz yanımızdır.

~ 140 ~

Bu zihinsel toprağın çok sık rastlanan bir sınır çizgisi, Jung'un tanımını verdiği komplekstir. Kompleks, hakkında ussal ve nesnel düşünemediğimiz, sadece duygusal ve öznel düşündüğümüz bir fikir ya da birleşik fikirler topluluğudur. Jung'un kuramı, kompleksi, bilinçdışı arzuların ve korkuların bilinçli ortaya çıkışı olarak açıklar; ancak kompleksler aynı zamanda türün öteki üyelerine bu bölgeye gizlice girmemeleri uyarısı işlevini çok iyi görürler. Dünyanın düz

olduğunu ileri süren bir kafadan çatlak, kendisine bunun karşıtının kanıtı verildiğinde çok kızabilir. Kızgınlığı hiç kuşku yok ki davasını kanıtlamayacak; ama çoğu kez davasını başka saldırılara uğramaktan koruma eğilimi gösterecektir.

141

Çevremize diktiğimiz bu zihinsel toprağın başlıca amacı elbette nemo duygumuza, hiçlik duygumuza karşı durmaktır; ve bu hemen bizi, çevremize duvarlarını ördüğümüz (ya da kendi sınır çizgimizi çizdiğimiz) boşunalıkları, yanılsamaları ve kompleksleri ortadan kaldırmaya yeterli olmadığı konusunda uyarır, çünkü bunu yaparak kendi kimliğimizi ortadan kaldırma riskiyle karşı karşıya geliriz. Yapmamız gereken şey, bu sınır çizme-tahkim etme malzemesi içinde geçerli olanı keşfetmek; ve sonra da geçerli olanın keşfinin tahkimatın içindeki korkmuş kişiye geçerli olmayanı göstermesine olanak vermektir.

142

Boyun eğme ve egemenlik rollerinin yaşamlarımızda oynadığı yeri anlamak; benimsenen rol için (ya da bireyin kendine farklı roller vermesi için) sıkı sıkıya gerekli olanın çözümlenmesi; ve tanımlamaya giriştiğimiz zihinsel toprağın geçerliliğinin temellendirilmesi; bütün bunlar her bir öğrencinin eğitimsel kişisel çözümlemesi için temeli temsil ederler. Bu elbette daha bildik psikolojik kuramlar üzerine temellenen çözümlemeler yapılmasına engel oluşturmaz; Adler ile Karen Horney'nin sistemleri özellikle bağlantılıdır. Ancak bu kuram, dünyamıza daha fazla öz anlayış, hoşgörü ve varoluşta daha büyük bir eşitlik getirme konusunda daha fazla umut vermektedir.

~ 143 ~

Eğitimin bu iç aşamasını en iyi, eğitim tamamlanana kadar, öğrencilere yanıt verme olanağı sağlaması gereken soruları sorarak betimleyebilirim.

Ben kimim?

Öteki çoğu insana hangi bakımlardan benzerim ve onlardan hangi bakımlardan farklıyım?

Kendime karşı görevlerim nelerdir?

Başkalarına karşı görevlerim nelerdir?

Bir işverenin, bir işçinin, bir devlet mensubunun, bir bireyin görevleri nelerdir?

Kapasitem göz önüne alındığında, bu çatışan uçları ne dereceye kadar yerine getiriyorum ve dengeliyorum?

Sevgi sözcüğünden ne anlıyorum?

Suç sözcüğünden ne anlıyorum?

Adalet sözcüğünden ne anlıyorum?

Benim için bilim nedir?

Benim için sanat nedir?

ÖZET NİTELİĞİNDE EĞİTİM

~ 144 ~

Bu eğitim yalnızca tek bir şeyle ilgilenir: Her şeyin niçin olduğu gibi olduğuyla. İnsan bireyleri olarak aynı durumda olduğumuza göre, eğitim dünyanın her yerinde özdeş olmalıdır.

~ 145 ~

Geçmişin–ve bugünün–büyük dinlerin ve felsefelerin incelenmesini kapsamalıdır, ama amacı özet niteliğinde olduğu için, bunlar gerçekliğin yorumları ya da metaforları olarak sunulmalıdır.

~ 146 ~

Bana öyle geliyor ki insan varoluşu üzerine gerçekten özet niteliğinde herhangi bir görüşün kaçınılmaz sonucu, evrimin başlıca amacının maddenin korunması olduğudur. Canlı maddelerin her bir biçimine yaşamak için bir neden verilir ve biz insanlar için neden, yaşamda ödül eşitliğinin kurulmasıdır. Şu anki dünyamızda gereksiz eşitsizlikler her an her yerde varolduğu için, gerçek bir özet niteliğindeki eğitimin aynı zamanda ahlâki bir amaç duygusu olan bir hoşnutsuzluk duygusuna götürmesi gerekir.

~ 147 ~

Bu eğitimin aynı zamanda Tanrı'nın (geleneksel anlamda), betimlemesini yaptığım olumsuz yol dışında, insani karakteristiklere ya da güçlere sahip olduğunun varsayılabileceği anlayışını gözden düşürmesi gerektiğine inanıyorum; kısacası, böylesi bir Tanrı olmadığını varsayarsak daha iyi olur.

~ 148 ~

Son olarak bu eğitim, ölümden sonra bir yaşamın varlığına ilişkin son çocukça inancımızı da ortadan kaldıracaktır; bu ölümden sonra yaşam, içinden, bir kovadaki delik gibi, gerçek yaşamın sızıp aktığı bir inançtır. Eğer ölüm mutlaksa, yaşam mutlaktır; yaşam kutsaldır; başka yaşama iyi davranmak şarttır; bugün yarından daha fazladır; öğlen geceyi ele geçirir. Yapmak şimdi'dir, yaşamaktır; ölüm hiçbir zaman yapamaz.

~ 149 ~

Her şey sonuçta araçtır, hiçbir şey erek değildir. Bütün ölümsüz dediklerimiz ölümlüdür. Nükleer bir felaketin yapabileceğini, zaman çoktan yapar. Bu yüzden şimdi yaşa ve bunu öğret.

~ 150 ~

Gizem başlangıçta ya da sonda değil, şimdi'dedir. Hiç başlangıç yoktu; hiçbir son olmayacak.

X
Sanatın önemi

~ I ~

Sanat sözcüğüyle bütün sanatları kastediyorum; sanatçılar sözcüğüyle, bütün sanatlardaki yaratıcıları; artifakt sözcüğüyle, sanatçının olmadığı durumda zevk alınabilecek herhangi bir şeyi. Ses kayıtlarının ve sinema makinesinin keşfinden beri, sözgelimi müzikteki ya da tiyatro sanatındaki büyük performansların şimdi birer artifakt oldukları tartışılabilir. Bununla birlikte, artifakt sözcüğüyle burada onun geleneksel olarak kastettiği şeyi anlıyorum. Yorumcunun değil, bestecinin türünden bir yaratımı; aktörün değil, oyun yazarının yaratımını.

~ 2 ~

Sanatın uygulaması ve deneyimi, insan için bilimin kullanımı ve bilgisi kadar önemlidir. Varoluşu kavramanın ve ondan zevk almanın bu iki büyük tarzı, tamamlayıcıdır, rakip değil. Sanatın insan için özel değeri onun gerçekliğe bilimden daha yakın olmasıdır; bilimin olması gerektiği gibi, mantık ya da akıl tarafından egemenlik altında bulunmamasıdır; bu yüzden temelde özgürleştirici bir etkinlik olmasıdır, oysa bilim–olağanüstü ve zorunlu nedenlerle–sınırlayıcı bir etkinliktir. Son olarak ve en önemlisi, sanat insanlar arasındaki en iyi, çünkü en zengin, en karmaşık ve kolay anlaşılır iletişim aracıdır.

ZAMAN VE SANAT

~ 3 ~

Sanat en iyi zamanı ele geçirir ve bu nedenle de nemo'yu. Her bir arifakt'ın çağdaş ve ölümsüzlükten uzak bir kozmostaki bir nesnenin olabileceği kadar ölümsüz olduğu tümel anlıkın (Teilhard du Chardin'in noösphere'i) o zamansız dünyasını oluşturur.

~ 4 ~

Noösphere'e yaratarak gireriz ve bununla onu oluştururuz, ya da deneyimleyerek gireriz ve bununla onun içinde varoluruz. Her iki işlev birliktelik içindedir; 'aktörler' ve 'seyirciler', 'ayin yöneten rahipler ve 'cemaat'. Çünkü sanatı deneyimlemek, öteki şeyler arasında, bizim varolduğumuz gibi ötekilerin varolmuş olduğunu ve varolmalarının bu yaratımında, hâlâ varolduklarını deneyimlemek demektir.

~ 5 ~

Noöspher elbette eş ölçüde bilimdeki başarılar tarafından da yaratılmıştır. Ne va ki artifakt ile scientifakt [bilim-yapıtı, ç.n.] olarak adlandırabileceğimiz şey arasındaki önemli ayırım, öncekinin sonrakinden farklı olarak, hiçbir zaman hatalı olduğunun kanıtlanmamasıdır. Bir artifakt, sanatsal olarak ne denli zayıf olursa olsun, lehte kanıt ile aleyhte kanıtın varolmadığı bir bağlamda olan bir nesnedir. İşte bu nedenle artifakt zamana çok daha dirençlidir; eski Mezopotamya'nın kozmogonileri üzerimizde çok az etki bırakırlar ve çok az ilgimizi çekerler. Onlar yanlışlığı kanıtlanmış scientifakt'lardır. Öte yandan eski Mezopotamya artifakt'ları hem ilginçliklerini, hem de zamandan bağımsızlıklarını korurlar. Bir scientifakt'ın büyük sınavı şimdiki yararlılığıdır; elbette şimdiki-yararlılık bizim için yaşamsal önemdedir ve şimdiki dünyamızda bilime verdiğimiz önceliği açıklar. Ancak yanlışlığı kanıtlanmış scientifakt'lar–artık bu yarara sahip olmayan yapıtlar–bilim tarihinde ve insan aklının gelişiminde salt ilgiye değer eşyalar olurlar, sergilenme zerafetleri, stil, form ve bunun gibi öğeler dolayısıyla gitgide estetik standartlarla değerlendirme eğiliminde olduğumuz eşyalar. Gerçekte onlar, kılık değiştirmiş artifakt'lar olurlar, gerçi artifakt'lardan daha az bağımsız ve dolayısıyla da bizim için gerçek artifakt'lardan daha az dolaysız ve daha az önemlidirler.

~ 6 ~

Artifakt'ın bu zamansızlığının niceliksel bir yanı vardır; elbette bir nesnenin bir başka nesneden daha zamansız bir varlık olduğunu söylemek mantıkdışı ve dilbilgisi kurallarına aykırıdır. Ne var ki bizim zamanı ele geçirme istekliliğimiz–ya da zamanın ele geçirilmiş olduğunu görme istekliliğimiz–bizi gerçekten bu mantığa götürür. Birkaç yüz senenin üstünde bir artifakt'da değersiz çirkinlik bulmak için çok acımasız olmamız, bütün sezgisel duygumuzu bastırmamız gerekir. Zamanın geçişinin çoğu kez bir çeşit seçici kurul oluşturduğu doğrudur; güzel nesneler çirkin olanlardan daha fazla korunma şansı taşırlar. Ancak birçok durumda–arkeolojik bulgular

gibi–hiçbir seçici kurulun olmadığını biliriz. Çirkin nesneler kendi çağlarında güzel olanlarla yanyana varolurlar; ancak onların hepsinde güzellik buluruz.

~ 7 ~

Zaman, bir artifakt'ın hayatta kalma uzunluğu, güzeliğinde bir etken olur. Nesnenin estetik değeri, tanık ya da uzak yerlerden bilgi taşıyıcısı değerleriyle karışır. Güzelliği bir insani iletişim olarak yararlılığıyla kaynaşır; ve bu bizim özel kaynaktan iletişim ihtiyacımıza (önceki eksikliğimize) göre açıkça değişiklik gösterir.

~ 8 ~

Bir artifakt eskidikçe, zamansızlığa daha yakın olur; yeni oldukça, ondan daha uzaklaşır. Yeni olduğu, yıl eskitmediği için, zaman içinde ayakta kalmış olmanın güzelliği ya da yararlılığından hiçbirine sahip değildir; ama olasılıkla zamana direnmenin güzelliğine ya da yararlılığına sahip olabilir. Bazı artifakt'ların ayakta kalacakları olasıdır, çünkü gelecek onları, onları ortaya çıkan çağa karşı kanıt olarak kullanabilir, bazılarını da o çağa karşı kanıt olarak. Resmi sanat sadece ikinci türe ihtiyaç duyar. Vasiyetler değil, anıtlar.

~ 9 ~

Eski olan ya da olası olan lehine bu önyargı bizim artifakt'ları, hatta fosiller gibi şeylere karşı olan tutumumuzu değerlendirmemizi etkilemekle birlikte, normalde öteki nesneleri değerlendirmemizi etkilemez. Taşta, maddenin salt kalıcılığı; artifakt'da, insanın kalıcılığı; bir adın ya da adsız bir insanın varoluşunun kalıcılığı; şu Minos çömleğinin sapının başparmak izi.

~ 10 ~

Eskimiş bir artifakt hem bugün yaratılamayan hem de bugün hâlâ

varolandır; Onda hayatta kalan şimdi'lerin sayısına hayranlık duyarız. Çifte biçimde mevcuttur; hem ayakta kalmıştır ve hem de şimdi en eski artifakt'a en yeni doğal nesneye yakın olduğumuzdan daha yakmızdır.

~ 11 ~

Artifakt'ları değerlendirdiğimiz normal standart onların ayakta kalma değerleri olduğu için, ancak karşıt türde bir artifakt'ın bazen bize çekici gelmesi beklenebilecektir: Yani geçici artifakt'ın.

~ 12 ~

Tüm bir küçük sanatlar topluluğu, kendi içlerinde ve doğaları gereği, noöspher'den yasaklanmışlardır; sözgelimi, bahçıvanlık, saç kesimi, *haute cuisine**, eğlence fişekçiliği sanatları. Bunlar şayet noöspher'e girecek olurlarsa, rastlantı eseri, daha büyük bir sanatın birer parçası olarak girerler. Şu bir gerçek ki fotoğraf makinesi ve sinema kamerası, teyp ve konserve kutusu, bu alt-sanatlar'ın içsel geçiciliğine karşı durmaktadır; ve bazen onları reçeteyle yeniden oluşturmak mümkündür. Ancak bu sanatların doğrudan deneyiminin temelde geçici olması ve başkaları tarafından paylaşılmaması, aldığımız hazzın tamı tamına bir parçasıdır.

~ 13 ~

İnsanla bir koşutluk var: Biz de havai fişekleri gibi, çiçekler gibi, iyi yiyecekler ve iyi şarap gibi geçiyoruz. Bu geçici sanatlarla, bizden sonra doğan ve bizden önce ölen; birkaç saniye içinde gelip gidebilen bu insani hünerin ortaya çıkışıyla bir yakınlık hissediyoruz. Müzikte, sahnede ve spor alanlarında kaydedilmemiş icraatlar aynı kategoriye girerler.

* (Fr.): Yüksek nitelikli mutfak sanatı. (ç.n.)

~ 14 ~

Demek oluyor ki, iki çeşit artifakt vardır: Hayran olduklarımız ve belki de bizden sonra hayatta kaldıkları için kıskandıklarımız ve hoşlandıklarımız ve bizden sonra hayatta kalmadıkları için acıdıklarımız. Her iki çeşit de zamana ilişkin duygular beslemenin görünüşüdür.

~ 15 ~

Her sanat hem genelleştirir hem de tikelleştirir; yani, bütün zamanlarda çiçek açmaya uğraşır, ama kökleri tek bir zamandadır. Arkaik bir heykel, soyut bir tablo, oniki tonluk bir müzik sekansı esas olarak (bütün zamanı) genelleştirebilir; bir Holbein portresi, bir *haiku*, bir flemanko şarkısı esas olarak (tek bir zamanı) tikelleştirebilir. Ancak Holbein tarafından yapılmış bir Ann Cresacre potresinde bir onaltıncı yüzyıl kadınını, ama belli bir türden de bütün genç kadınları görürüm; Webern tarafından bestelenen şu sade ve tümüyle köksüz nota bağlantılarında yine de yirminci yüzyılın ilk yıllarına ilişkin tikel bir zihnin ifadesini işitirim.

~ 16 ~

Sanatçının ele geçirmeye çabaladığı tikelleştirme ile genelleştirme arasındaki bu dengeyi, doğa çaba harcamaksızın ele geçirir. Şu kelebek biricik ve evrenseldir; hem kendisidir hem de türünün herhangi bir kelebeği gibidir. Şu bülbül bana, büyükbabama, onun da büyükbabasına ve Homeros'un da büyükbabasına öttüğü gibi öter; aynı bülbüldür ve aynı bülbül değildir. Şimdidir ve her zamandır. Şu geçen gecede işittiğim–ve Keats'in işittiği–sesle gerçekliğe iki şekilde girerim; ve merkezde daha zengin benliğim buluşur.

~ 17 ~

Doğal bir nesneyi nasıl gördüğümüz bize bağlıdır–dikey olarak, şu tek anda, şimdi, ya da yatay olarak, bütün geçmişi içinde, ya da her

ikisini birlikte görüp görmediğimiz; Ve sanatta da aynı şekilde her ikisini tek bir cümlede söylemeye uğraşırız. Görmede ve söylemede her zaman bu karmaşık zaman öğeleri içkindir.

~ 18 ~

Bu artifakt'ı nasıl gördüğüm sanatçının onu nasıl görmemi istediğine bağlı olabilir, şimdi-dikey olarak ya da hep-yatay olarak; ancak artifaktlarda bile seçebilirim. Caravaggio'nun *Aziz Jerome*'unu şimdi-dikey olarak, kendi içinde ya da resim sanatı tarihine sokulmuş olarak hep-yatay görebilirim. Onu yaşlı bir adamın portresi olarak ya da bir keşişin incelemesi olarak; ışığın ve gölgenin dağılımı problemleri konusunda yarı akademik bir inceleme olarak; Caravaggio'nun kendisi, yaşı ve bunun gibi şeyler hakkında bilgi içeren bir belge olarak görebilirim.

~ 19 ~

Artifakt'ları aynı zamanda 'niyet edilmiş' ve 'rastlantısal' şekillerde (5. Grup, Not 49'a bak.) ve 'nesnel' ve 'edimsel' şekillerde deneyimleyebiliriz (6.23). Bunlar da zamanın görünüşleridir.

~ 20 ~

Hem yaratıcıda hem de seyircide, sanat zamanı aşma girişimidir. Başka ne olursa olsun ve neyi amaçlarsa amaçlasın, bir artifakt her zaman insan duygularının zaman konusundaki bağlantısıdır; ve sanatla şu anki ilgimizin aynı zamanda sonsuzluk içindeki süremizin kısalığının yeni bir kavranışı olarak ortaya çıkması da bir rastlantı değildir.

§ 21 §

Zamanla bu temel ilişkinin içinde, sanatçı sanatını, yaratma yeteneğini, üç esas amaçla kullanmıştır; ve iki esas başarı sınavı vardır.

§ 22 §

En basit amacı dış dünyayı betimlemektir; ikincisi o dış dünya hakkındaki duygularını dile getirmektir ve sonuncusu kendisi hakkındaki duygularını dile getirmektir. Bu amaçların hangisini güderse gütsün, sınavı kendisini tatmin etmek ya da başkalarını tatmin etmek ve onların hoşuna gitmek olabilir. Bütün bu üç amacın var olması ve her iki sınavın da, hemen hemen aynı artifakt'da değişen derecelerde tatmin edilmesi olasıdır. En basit ve en az duygusal gerçekçilik, salt betimleme, yine de betimlenen nesnenin seçilmesini gerektirir; dış dünyaya ilişkin herhangi bir duygu ifadesinin aynı zamanda sanatçının iç dünyasına ilişkin bir ifade olması gerektiği çok açıktır; ve başkalarının onayının hiçbir şey ifade etmediği kendinden çok emin pek az sanatçı olabilir. Buna karşın, son iki yüzyıl içinde büyük vurgu değişiklikleri olmuştur.

§ 23 §

Öteki betimleme araçları hemen hemen var değilken sanatın büyük bir temsil ve betimleme görevi vardı. Var olmayanı var kılıyordu; bizon mağara duvarında korkunç haliyle belli belirsiz görünüyordu. Taş Çağı sanatının çekici stilizasyonu, gözümüzde, başlangıçta, hiç kuşku yok ki, mümkün olabildiğince gerçekçi biçimde resim yapma arzusunun eksikliği değil, teknik bir yetersizliğin sonucuydu. Ancak mağara adamları çok geçmeden stilizasyonun çifte bir çekiciliği olduğunu kavramış olmalılar: Geçmişi ya da varolmayanı yalnızca zihne getirmekle ve kaydetmekle kalmıyor, çetin gerçeklikten sapmalar da gerçek geçmişi ve gerçek baskıyı uzakta tutuyordu. Bu

yüzden sanatın ve stilizasyonun ilk işlevi olasılıkla büyüseldi: Sanatı yardıma çağırırken aynı zamanda gerçekliği uzaklaştırmaktı.

~ 24 ~

Stilizasyonun kullanımında aynı zamanda güçlü bir ritüel neden vardı. Bilgi vermek için kömürle hayvan resmi çizmekle kimi özellikleri vurgulama arasında sadece kısa bir adım vardı, çünkü böylesi vurgulamaların arzulanan hedefi–yiyecek için öldürme ve bunun gibi şeyler–garantilemesi daha olası gözüküyordu. Kimi bilimadamları sanattaki bu ritüel-geleneksel öğenin onun yararlılığında büyük bir kusuru, beceriksiz sanatçının ardında sürüklemek zorunda olduğu bir çeşit kısmen değiştirilmiş deriyi temsil ettiğini ileri sürüyorlar. Bilimin kendini ritüel-geleneksel öğelerden kurtarmak için geliştirdiği bütün ampirik yöntemlere ve ölçütlere işaret ediyorlar. Ama bu, insanın, salt mantığı ve salt aklı kullanarak ortaya büyük sanat koyabileceğini ileri süren saçma bir safsataya benzemektedir. Sanat, varolduğu biçimiyle insanlıktan, tarihten, zamandan kaynaklanır ve yöntem açısından olmasa da, ifade açısından bilimden her zaman daha karmaşıktır. Öteki insanlar içindir; avutucudur ya da tehdit doludur, ama amacı açısından her zaman az çok sağaltıcıdır ve sağaltımı bilimin kontrol ya da tedavi edemeyeceği kadar karmaşık (ve gerçekte ritüele ilişkin) bir şeye uygulanmak zorundadır–yani insan aklına.

~ 25 ~

Stilin ikinci büyük yararlılığı ilkel insanın görsel sanatçılarına az çok bilinçli olarak apaçık gelmiş olmalıdır. Stil gerçekliği bozar. Ancak bu bozuş gerçekte sanatın en yaşamsal aletidir, çünkü onun kullanımıyla sanatçı kendi duygularıyla özlemlerini ya da komünal duyguları ve özlemleri dile getirme gücünü kazanır. Elli memeli bereket tanrıçaları, açıkçası, gerçekçi portre resmi açısından başarısızlık değil, tersine, duygunun görsel tercümeleridir. Bunun dildeki koşutu metaforun ve çok kesin iletişim gereksinimlerinin ötesine gi-

den her şeyin gelişimidir. Müzikteki koşutu ise, dansa eşlik olarak ille de gerekli olmayan bütün şu öğelerin gelişimidir; Davul ya da çırpılan ellerin ötesindeki her şeydir.

~26~

İlk iki sanatsal amaç, temsil etme ve dış dünyaya ilişkin duyguların dile getirilmesi, en azından Rönesans'a kadar ana amaçlardı; ve üçüncü amaç, iç dünyaya ilişkin duyguların dile getirilmesi, ancak son yüzyıl içinde egemenlik kazanmıştır. Bunun başlıca iki nedeni vardır. Birincisi, sanattan daha iyi tam temsil araçlarının gelişimi, salt betimsel gerçekçi sanatı büyük ölçüde başka bir kanala yönlendimiş gözükmektedir. Fotoğraf makinesi, teyp, teknik sözlüklerin ve dilbilimsel gözleme ilişkin bilimsel yöntemlerin gelişimi–bu şeylerin hepsi açıkça temsili olan sanatı zayıf ve aptalca göstermektedir. Bunun daha çok farkında olmamamız, muhtemelen, bu temsili sanatın tarihsel olarak bizim için büyük değerde olmasından ileri gelmektedir ve biz hâlâ, şimdi elimizde çok daha iyi araçlar olmasına karşın, onu kullanma alışkanlığından kurtulmuş değiliz.

~27~

Eğer sözgelimi, seçkin bir adamı gerçekten onurlandırmak istiyorsak, 'akademik' bir sanatçı bozuntusuna portresini yaptırmaktansa, iyi fotoğraflarını ya da filmlerini çektirmek, yahut seçkinliği üzerine dilsel incelemeler yayımlamak hiç kuşku yok ki daha iyi olacaktır. Böylesi portrelerin yaşamöyküsel ya da sanatsal herhangi bir içsel değeri olduğunu hiç kimse söyleyemez; onlar sadece seçkinliğin ödülleri konusunda geleneksel bir toplumsal uzlaşımı tatmin ederler.

~28~

İç dünyaya ait duyguların dile getirilmesi sanatının kazandığı zaferin ikinci nedeni, daha önce sözünü ettiğim şu nemo-yaratıcı koşul-

ların bir sonucu olarak, her bir kişinin varoluşunda benliğin öneminin yükselişidir. Etkisi hâlâ çok güçlü olan Romantik Hareket'in, makinelerin egemen olduğu Sanayi Devrimi'nin bir sonucu olması rastlantı değildir; ve çağdaş sanatsal problemlerimizin çoğu da benzeri bir düşmanca kutupsallıktan kaynaklanır.

29

Bunun sonucu kaçınılmaz şekilde, üslubun, sanatsal değerin başlıca ölçütü olarak ortaya çıkışı olmuştur. İçerik hiçbir zaman daha az önemli gözükmemiştir; ve Rönesans'tan beri (içeriğin en azından eşit statü verildiği son dönem) sanat tarihini, ifade aracının ifade edilene karşı yavaş, ama şimdi neredeyse bütünsel zaferi olarak görebiliriz.

30

Bu zaferin bir belirtisi, sanatçıların artifakt'ların imzalanmasına ilişkin tutumlarıdır. İmzalama Yunanlılar ile birlikte sıklaşır ve beklenebileceği gibi, en içedönük sanatta, yani edebiyatta, en yaygın olarak görülür. Ancak Rönesans gibi geç bir döneme kadar birçok sanatçı yapıtlarını imzalamak için büyük bir ihtiyaç hissetmemiştir; ve bugün bile çömlekçilik ve mobilya yapımı gibi, sanatçının benliği tarafından sömürülmeye en az açık şu zanaat sanatlarında bir anonimlik geleneği vardır.

31

Bugün sanatçının esas ihtiyacı, ona, kendisi ve dünyasına ilişkin imzalı duygularının ifadesi gibi gözükmektedir; ve bizim temsili sanata ihtiyacımız yavaş yavaş azaldığı için, soyut resim, atonalizm ve dadacılık gibi, dış dünyanın tam bir temsiline (zanaat nitelikleri) ve sanatçının o dünyaya karşı görevi konusunda geçmişteki uzlaşımlara çok az değer veren; tersine, yanılmaz bir biçimde biricik olan bir benliğin ifadesi için mümkün en geniş alana olanak sağla-

yan bütün şu modalar ve üsluplar ortaya çıkmıştır. Yüzyılımızda gerçekleşen üslupta, teknikte ve alet kullanmada (malzeme kullanımı) devasa 'özgürleşme'nin nedeni kesinlikle sanatçıların yaratıcı *Lebensraum** için hissettikleri ihtiyaçtır; kısacası, buna, öteki sanatçıların kitlesi içinde hapsolma duyguları neden olmaktadır. Hapsolma kişisel kimliği yok eder; ve sanatçının şimdi en çok korktuğu budur.

32

Ama sanatın ana ilgisi bireyselliği ifade etmek olursa, seyircinin sanatçıya daha az önemli görünmesi gerekir; ve önemsenmeyen seyirci de bu iki kat bencil sanatı reddedecektir, özellikle de bütün öteki amaçlar tümüyle dışlandığında; bu durumda artifakt'lar, sanatçının niyetine ilişkin özel bilgisi olmayan herhangi bir kimse için kapalı gözükecektir.

33

İki karakteristik kamp ortaya çıkacaktır ve çıkmıştır: Birisi, kendi duygularının ve kendi öz tatminlerinin ardında koşan ve seyircilerinin kendilerine, 'saf' ve 'içten' sanata karşı bir görev duygusuyla gelmelerini bekleyen sanatçılar kampı; ve ötekisi, seyircilerin, gönlünün edilmesi, eğlenmesi ve eğlendirilmesi arzularını sömüren sanatçılar kampı. Bu durumda yeni hiçbir şey yoktur. Ancak kamplar hiçbir zaman bu denli açıkça tanımlanmamış ve bu denli karşıt olmamışlardır.

34

İç dünyayı dile getirmeyi amaçlayan bütün sanatlar böylelikle otoportrenin kılık değiştirmiş bir biçimi olurlar. Sanatçı kendini her yerde bir aynada gibi görür. Sanatın zanaat yanı yara alır; hatta zanaatçılık 'samimiyetsiz' ve 'ticari' olur. Hatta daha kötüsü, sanatçı

* (Alm.): Yaşam alanı. (ç.n.)

kendi iç dünyasının yüzeyselliğini, bayalığını ya da mantıkdışılığını gizlemek için sanatına kasten kapalı ve belirsiz öğeler sokabilir. Bu, resim ve müzikte, edebiyatta olduğundan daha kolay yapılır, çünkü sözcük daha kesin bir simgedir ve düzmece belirsizlik ve kapalılık genel olarak edebiyatta öteki sanatlarda olduğundan daha kolay ortaya çıkarılabilir.

SANAT VE TOPLUM

35

Ne var ki kendini ifade etmenin tiranlığı modern sanatçının çarpışmak zorunda olduğu tek etken eğildir. Çağımızın en çarpıcı belirgin özelliklerinden birisi şiddet, acımasızlık, kötülük, güvensizlik, sapıklık, karışıklık, belirsizlik, ikonkırıcılık ve anarşi kutuplarının popüler ve entelektüel eğlence ile sanatta aynı anda kullanımı olmuştur. Mutlu son 'duygusal' olmakta; açık ya da trajik sonlar 'gerçek' olmaktadırlar. Sanat hareketlerinin tarihin hareketlerini yansıtmaktan öte bir şey yapmadığı sık sık söylenmektedir. Yüzyılımız çok açık bir biçimde şiddet doludur, acımasızdır ve az önce bütün saydıklarımı içermektedir: O zaman onun sanatları da kara sanat dışında başka ne olsun ki?

36

Ancak bu, sanatçının çevresindeki dünyaya bir ayna tutmaktan daha yüce bir özlemi olamayacağını düşündürmektedir. Bu, zamanımızın 'kara' sanatının büyük bir bölümünün, ne yazık ki, tarihsel olarak doğrulanabileceğini yadsımak değildir; ama bu, çoğu kez toplum tarafından sanatın üzerine haksız olarak konulan baskıların bir sonucudur. Sanatçı karaya yaraşır bir biçimde yaratmaktadır, çünkü toplum onun öyle yaratmasını beklemektedir; yoksa kendisi esas olarak öyle istediği için değil.

37

Kara sanat bize bir çeşit haz verebilir, biz sadece gizliden gizliye şiddet dolu, acımasız ve kendimiz de nihilist biçimde kaotik olduğumuz için değil ve sadece, böylesi bir sanatın uyandırdığı heyecanların güvenli bir toplum içindeki gündelik yaşamlarımıza canlı bir kontrast oluşturmasından ötürü değil, tersine, şu griden korkan yaşamlar onlara kolaylıkla erişebilen böylesi bir kontrasta sahip olmadıklarında eksikliğini duydukları bir gerçeklik, renk ve geçerlilik kazandıkları için. Bu şiddetli ölüm benim güvenli yaşamımdır; bu bozulmuş şekil benim simetrimdir; bu anlamsız şiir benim açık anlamımdır.

38

Trajedinin en derin hazlarından bir tanesi ondan sağ çıkabilmemizdir sadece; trajedi bizim başımıza gelebilirdi, ama gelmemiştir. Trajediyi sadece eşduyum içinde yaşamayız; onu izleyen hayatta kalmayı da içimizde taşırız.

39

Bu yüzden kamunun 'kara' sanatı hiçbir zaman görünüşteki değeriyle almamasında kökü çok derinlerde bir anlam vardır. Görünüşteki niyeti ne olursa olsun, son etkilerinin çoğu kez son derece ahlâki olması pornografinin gerçekten de sık sık yapılan bir savunusudur. 'Kötülüğün' ve sapkınlığın gösterisi insanlara, kendi erdemlerini ve kendi normalliklerini anımsatma hizmetini görür. Sadizmin başkalarına artan saygı uyandırması, sadizmi artırmasından çok daha olasıdır; ve bunun gibi. Ancak hangi görüş benimsenirse benimsensin–böyle bir sanatın toplumu bozduğu ya da ona gizliden gizliye yarar sağladığı–sanatçı üzerindeki etkisinin kötü olması gerekir.

~ 40 ~

Sanatın bugün, cahillik ile toplumsal ve fiziksel koşulların geçmişte sağladıkları şeyi sağlaması gerekir: güvensizlik, şiddet ve rastlantı. Bu, onun doğru işlevinin bir sapkınlığıdır.

~ 41 ~

Sözde birçok yenilikçi sanatçı arasındaki suçluluk bilincinin özellikle yaygın biçimde ortaya çıkmasını açıklayan da bu doğal olmayan roldür; yaratıcıyı zorla yaratımdan uzaklaştırma girişimi; artifakt'ı olabildiğinde az kuralla oynanan bir oyun statüsüne indirgemek. Renklerin, şekillerin ve yapının bir rastlantı meselesi olduğu resimler; çalanlardan istenen doğaçlama miktarının besteciyi bir şifreye indirgediği müzik; sözcüklerin ya da sayfaların düzenlenmesinin tümüyle rastlantısal olduğu romanlar ve şiirler. Bu rastlantısal sanatın bilimsel temeli belki de ünlü, ve ünü oranında yanlış anlaşılan, belirsizlik ilkesidir; bu sanat aynı zamanda, müdahale etmeyen bir Tanrı'nın, gündelik müdahale anlamında, varoluşun anlamsız olduğu anlamına geldiği gibisinden tümüyle yanlış anlaşılan bir anlayıştan kaynaklanır. Böylesi bir sanat, görünüşte kendisini geri plana çekmekle birlikte, saçma bir biçimde kibir doludur.

~ 42 ~

Bir sanatçı sanatçı olmamayı seçebilir, ama o bir sanatçı olmamayı seçmiş bir sanatçı olamaz.

SANATÇILAR VE SANATÇI OLMAYANLAR

~ 43 ~

Sanatsal deneyim, onsekizinci yüzyılın sonlarından itibaren, dinsel deneyimi gaspetmektedir. Nasıl Ortaçağ kilisesi aslında sanatçı olmaları gereken rahiplerle dolu idiyse, çağımız da bir zamanlar rahip olmuş olabilecek sanatçılarla doludur.

~ 44 ~

Birçok modern sanatçı hiç kuşku yok ki *manqués** rahipler olduklarına karşı çıkarlardı. Çünkü onlar sanatsal 'gerçeğin' ardında koşmayı iyi'nin ardında koşmanın yerine koymuşlardır. Bir zamanlar her kapı eşiğinde o kadar çok adaletsizlik vardı ki; eylem açısından iyi'nin ne anlama geldiğini bilmek kolaydı. Ancak şimdi, didaktik sanatta bile ardında koşulan şey, ahlâki olanın kendisinden çok, ahlâki olanın doğru denebilecek estetik ya da sanatsal ifadesidir.

~ 45 ~

Ahlâki olanın en iyi doğru ifadesinin ahlâki olana en iyi hizmet ettiği doğrudur; üslup düşüncedir. Ancak düşüncenin üslubuyla aşırı uğraşma düşüncenin değerden düşmesine yol açma eğilimi gösterir: Birçok rahibin ritüellerle ve öğretinin sunulmasıyla rahipliğin gerçek doğasını unutacak ölçüde uğraşmış olmaları gibi, birçok sanatçı da sadece üslubun gerektirdiklerini görüp, her türlü insani ahlâki içeriği gözden kaçıracak ya da ona içten olmayan bir ilgi gösterecek ölçüde körleşmişlerdir. Ahlâklılık bir çeşit iletme yeteneği olmaktadır.

~ 46 ~

Sanayi uygarlığının büyümesi, tektipleştirici çalışma süreçleri, nüfusun hızlı artışı, uluslararası yakın iletişim çağında insanların psikolojik olarak farklı olmaktan çok benzer olduklarının anlaşılması: Bütün bu etkenler bireyi bireyselleştirme edimine, sanatsal yaratım edimine itmektedir: Ve her şeyden önce de benliği ifade eden yaratıma. İçki, uyuşturucu, rasgele cinsel ilişki, bakımsızlık, uzlaşımlara karşı olmanın çok bilinen uzlaşımları, duygusal olduğu kadar istatistiki olarak da açıklanabilir.

* (Fr.) Başarısız, dikiş tutturamamış. (ç.n.)

~ 47 ~

Dünyamızın uğursuz sayıya vurulamazlığı, önemsizliğin sonsuz yinelemesi nemo'ya yol açmaktadır. Bizim modern azizlerimiz lanetlenmiş azizlerdir: Soutineler ve Alban Bergler, Rilkeler ve Rimbaudlar, Dylan Thomaslar ve Scott Fitzgeraldlar, Jean Harlowlar ve Marilyn Monroe'lar. Din şehitleri ilk kilise için ne idiyse, onlar da bizim için odur; yani hepsi de davaların en kötüsü için ölmüşlerdir–adın ölümsüzlüğü.

~ 48 ~

Sanatçıların romanlaştırılmış yaşamöykülerinin ve ucuz yaşamöyküsel filmlerin popülerliğini başka nasıl açıklayabiliriz? Bu yeni aziz yaşamöyküleri, eskiler gibi, ele aldıkları kişilerin en büyük başarılarından ve sanatlarının temelinde yatan güdülerden çok onların özel yaşamlarının dışsal ve heyecan uyandırıcı gerçekleriyle ilgilenmektedir. Elinde fırçayla değil de usturayla Van Gogh.

~ 49 ~

Ama bu, birçok modern sanatçıda, taklitçi bir içtensizlik yaratmaktadır. Karanlık kutuplara gitmiş olan büyük sanatçılar oraya sürüklenmişlerdir. Onlar her zaman yeniden ışığa doğru bakıyorlardır. Düşmüşlerdir. Taklitçileri düşmemiştir; onlar aşağı atlamıştır.

~ 50 ~

'Bohem' sanatçıların, *les grands maudits*'nin* yaşamları halk için, yapıtlarından daha ilginçtir. Yapıtlarını hiçbir zaman ortaya koyamayacaklarını; ama hayatlarını yaşamış olabileceklerini bilirler.

~ 51 ~

Sanat gitgide, dünyanın bilim adamı olmayan entelektüel *élite*'inin

* (Fr.) Büyük Lanetliler. (ç.n.)

düşündüklerini ve hissettiklerini ifade etmek zorundadır; piramidin en tepesi, okumuş yazmış azınlık içindir. Entelektüel ifadenin başlıca alanları ve yaşam üzerine kişisel görüşleri bildirmenin ana kanalları tanrıbilim ve felsefe iken, sanatçı halkla daha yakın temas içinde kalabiliyordu. Ama şimdi sanat, insanın kendisini ortaya koymasının başlıca biçimi olduğu ve tanrıbilimci-filozof da başkalaşıma uğrayıp sanatçıya dönüştüğü için, çok büyük bir gedik açılmıştır.

52

Sanatçılar ile sanatçı olmayanlar arasındaki bu kopukluğu durdurabilecek biricik kişi eleştirmenlerdir. Ancak bir sanat yapıtı daha karanlık ve daha belirsiz oldukça, yorum ve yorumcu ihtiyacı da o kadar fazla olmaktadır. Bu yüzden eleştirmenlerin kopukluğu özendirmesi için mükemmel profesyonel nedenler vardır. Aynı zamanda kurtadam davranışları göstermeye de belirgin bir eğilim vardır: Gündüz yaratıcı, gece eleştirmen olmak.

53

Toplumumuz sanatçının bu şekilde yaşamasını ve böyle bir imge sunmasını istemektedir, tıpkı sıkıcılığı ve uyumluluğuyla onu 'kara' sanat ve eğlence yaratmaya zorlaması gibi. Toplumun görüş açısından, kendisine böyle bir şey dikte edilen ve buna uyan sanatçı yararlı bir işlevi yerine getiriyordur. Ama benim inancım şudur ki, böylesi bir işlev sanatın işlevi değildir.

54

Sanatın gerçek *birincil* işlevi toplumun kusurlarına ve yetersizliklerine çare bulmak, sıradan olana tat tuz katmak değil; bilimle bağlantı içinde insan varoluşundaki merkezi yeri işgal etmektir.

~ 55 ~

Genel olarak sanatlara ve eğlenceye dışardan yaklaştığımız için, sanata *gittiğimiz* için, yaşamımızın esas bölümünün dışardan görünen kısmı olarak bakarız ona. Tiyatroya, sinemaya, operaya, baleye; müzelere; spor alanlarına (çünkü bütün büyük oyunların bir parçası tiyatro ya da bale kadar sanattır) gideriz. Okumalarımız bile günümüzün esas uğraşlarının dışındadır; evlerimize pompalanan sanatın bile dışardan geldiğini hissederiz. Sanatın bu belli bir mesafede tutulması, bu sürekli seyircilik, son derece kötüdür.

~ 56 ~

Bir başka etken, sanat röprodüksiyolarının şimdi hemen her yerde elde edilebilirliği, meseleyi vahimleştirmektedir; sıradan insanlar sanatçılarla ya da onların yaratımlarıyla gitgide daha az *doğrudan* bir temas kurmaktadırlar. Plaklar ile radyo, canlı müzik deneyimini 'kopyalar' ve dergi yazıları gerçek resim deneyimini gaspetmektedir. En azından edebiyat böyle tek bir aşamada deneyimlenemez gibi gözükmektedir; ama gitgide artan bir şekilde tüketmeyi yeğlemektedirler–ve aynı şey tiyatro oyunları için de geçerlidir. Bir tek şiir, doğası gereği erişilmez gözükmektedir; ve şiirin zamanımızda niçin böylesine bir azınlık sanatı olduğunun tam da bu noktada yatıp yatmadığını merak edebiliriz.

~ 57 ~

Eğer sanatı yaşamlarımızın boş zaman alanlarına ayırır ve orada bile onu çoğunlukla dolaylı bir şekilde deneyimlersek, o zaman sanat salt iyi yaşamanın bir görünüşü–yani, duygu değil, bir olgular meselesi; kültürel bilgileri yerleştirme, onların cakasını satma meselesi; kimlikleri ayırt etme ve toplama meselesi olur. Kısacası, şeyleri kendi içlerinde görme konusunda tam bir yeteneksizlik, ama onları toplumsal, snobca ya da modaya uygun bağlamlara yerleştirme konusunda saplantılı bir ihtiyaca yol açar. Moda (yani, yeni üslup) ça-

buk harcanabilirlik için duyulan genel toplumsal-ekonomik ihtiyacın bir görünüşü olur.

~58~

Bu da, belki de en çarpıcı biçimde, sanatçıyı bozar. Ve bu, çağdaş sanatların şimdi içinde güçten düştükleri o son derece rokoko atmosfere yol açmıştır. Onsekizinci yüzyılın büyük rokoko sanatları görsel ve işitsel sanatlardı; üslup büyük kolaylıkla, sıkılmış ve doymuş sanat beğenilerini büyüleme arzusuyla, içerikten çok süsleme yoluyla belirginleşiyordu–gerçekte ciddi içerik göz ardı ediliyordu. Bütün bu eski numaraları şimdi yeni halleriyle, parlak bir biçimde kaleme alınmış amaçsız diyaloglarıyla, betimlenmeye değmez şeyleri canlı betimleyişlerle, zarif boşluklarıyla, sentetik olandan büyülenmeleri ve doğal olandan hoşlanmazlıklarıyla modern sanatlarda görüyoruz.

~59~

Modern dünya ve modern duyarlılıklar gitgide karmaşıklaşmaktadır; ne var ki sanatçının işlevi karmaşıklıkları karmaşık hale getirmek değildir; eğer sanatçının bir işlevi varsa, bu, onların karmaşıklığını çözmek olmalıdır. Günümüzde çoğu kişi için bir ölçüt olarak alınan şey anlam değil, anlamları ima etme hüneridir. Herhangi bir iyi bilgisayar bu alanda insanı altedebilir.

DÂHİ VE ZANAATÇI

~60~

Deha kavramı, tahmin edebileceğimiz gibi, Romantik Hareket ile birlikte doğdu; o hareket her şeyden önce bireyin bütün biçimlerdeki (akıl dahil) makineye karşı başkaldırısı olduğu için, süper-birey'in–Napoleon, Beethoven, Goethe–göklere çıkarılması kaçınılmazdı.

~ 61 ~

Bir dâhinin artifakt'ları, dâhinin yeni imgeler ve yeni teknikler uydurduğu, yeni üsluplar geliştirdiği zengin insani içeriğiyle ayırt edilir. Sıradanlık çölünde kendini biricik bir fışkırış olarak görür dâhi. kendini gizemli bir biçimde esinlenmiş ya da fikirlerle donanmış hisseder. Öte yandan, zanaatçı, geleneksel malzemeleri ve teknikleri kullanmakla yetinir. Ne denli sakin ve güvenli olursa, o denli iyi bir zanaatçı olacaktır. Onun hoşuna giden, bir şeyi yerine getirme becerisidir. O anki başarısıyla, piyasa değeriyle çok ilgilidir. Eğer belli tür bir toplumsal ya da siyasal bağlanma modaysa, bağlanabilir; ama modanın dışında, inanç yoktur. Dâhi, elbette, o anki başarıya büyük ölçüde kayıtsızdır; ve hem sanatsal hem de siyasal ideallerine bağlılığı, derin bir biçimde, Byron'a özgü bir biçimde, onların o anki popülerliğine kayıtsızdır.

~ 62 ~

Bir dâhi olmanın nemo duygusunu altetmek için çok iyi bir reçete oluşturduğunu hepimiz anlayabiliriz; ve işte bu yüzden, modern sanatçıların çok büyük bir çoğunluğu zanaatçı olmak yerine alttan alta dâhi olmayı isterler. Dâhi olmadıkları seçici yeteneği olan eleştirmene, hatta kendilerine, apaçık gelebilir, ama genel olarak halk, sanatçıları kendi değerlendirmesine göre görmeye çok eğilimlidir. Böylelikle, her türlü deneyimin hayran olunası (ve yeni tekniklerle malzemelerin keşfi kendi başına bir deha edimidir, bütün gerçek dâhilerin böylesi keşiflere yeni bir *içeriği* ifade etme ihtiyacıyla sürüklenmiş olmaları gerçeği göz önünde tutulmaksızın bu böyledir) ve her türlü zanaatçılığın da 'akademik' ve az çok küçümsenir görüldüğü bir duruma varırız.

~ 63 ~

Elbette gerçek dâhilerimiz bizim için ve sanatlarımız için elzemdir; ancak, dâhi olma saplantısının, önemi daha az olan bir sanatçı için herhangi bir değer taşıdığından kuşku duyabiliriz. Eğer böyle biri-

nin girecceği tek yarış Büyük Deha Ödülleri ise, o zaman estetik yoksunu kişilerin modern sanatın bencilce anlaşılmazlığı ve teknik yoksulluğu konusunda sürekli yakınmalarına biraz hak vermek zorundayız demektir. Ancak her durumda, tümüyle yeni bir etken bu problemi karmaşık hale getirmek üzeredir.

~ 64 ~

Sibernetik devrimi bize çok daha fazla boş zaman verecektir; ve bu boş zamanı doldurmak zorunda kalacağımız yollardan bir tanesi sanatların pratiği olmak zorundadır. Açıktır ki hepimiz de birer dâhi olduğumuzu ileri süremeyiz; ve sanatın zanaat yanını küçümsemekten vazgeçmemiz gerektiği de açıkça ortadadır.

~ 65 ~

Gelecek dünyadaki boş zaman uçurumlarını ve okyanuslarını dolduracak olan; insanın benliğini eğitecek ve çözümleyecek; onu avutacak olan 'deha' kadar zanaatçılıktır. Şurada burada zanaatçı, dâhiye yaklaşacak, hatta dâhi olacaktır. Çünkü burada hiçbir sınır yoktur; yolculuğa çıkmazdan önce hiç kimse birinin nerede bittiğini ve ötekinin nerede başladığını söyleyemez; sonsuzluk kadar birbirlerinden uzak olabilirler, bir saniye yakınlıkta olabilirler–içinde gerçek şairin dizeye, ressamın içgörüye, bestecinin sese sahip olduğu o saniye; yeşil kaynaşma aracılığıyla çiçeği açtıran o anlık güç.

ÜSLUP İNSAN DEĞİLDİR

~ 66 ~

Deha kavramı saplantımız bizi bir başka yanlış görüşe götürmüştür: Üslubun insan olduğu görüşüne. Ama nasıl fizikte bilgimizin derecesini–neler bilebileceğimizi ve neleri hiçbir zaman bilemeyeceğimizi–kavramaya başlıyorsak, sanatta da aynı şekilde tekniklerdeki uç noktalara erişmiş bulunuyoruz. Sözcükleri en uç şekillerde, ses-

leri en uç şekillerde, şekilleri ve renkleri en uç şekillerde kullanmış bulunuyoruz; kalan tek şey onları daha önceden geliştirilen aşırı uçların sınırları içinde kullanmak. Alanımızın sonuna erişmiş bulunuyoruz. Şimdi geri dönmeli ve alanlarının sonuna erişmekten başka uğraşlar keşfetmeliyiz.

~ 67 ~

Sonuçta önemli olan niyettir; aletlerin kullanımı değil. İnsanın zihnindeki anlamı *üsluplar* ile ifadesi etmesi hüner olacaktır, yoksa dikkatle seçilmiş ve konunun gerektirdiklerini yerine getirmekten çok kişinin bireyselliğini ortaya çıkarmak için geliştirilen bir uslûpta ifade etmesi değil sadece. Bu, bireysel olanı sanattan çekip çıkarmak ya da sanatsal yaratımı bir pastiş bataklığına dönüştürmek demek değildir; eğer sanatçının gerçek bir özgünlüğü varsa o bütün kılık değiştirmelere nüfuz edecektir. Yaratan kişinin zihnindeki tüm anlam ve bağlanma, dışsal biçimi ne denli çeşitli olursa olsun yaratımlara sızacaktır.

~ 68 ~

Bu çoğul üslupçuluğu, çağımızın en büyük ve hiç kuşku yok ki en karakteristik iki dâhisinde görüyoruz: Picasso ile Stravinsky'de. Eğer böyle iki sanatçı, hakiki usta, tek bir üslubun nemo-kökenli 'güvenliğini' feda ederek yeni özgürlükler keşfetmişlerse, o zaman hiç kuşku yok ki yeni boş zaman toplumlarının zanatçı-sanatçıları bu örneği akıllıca izleyebilirler.

~ 69 ~

Tanınabilirliği çok fazla önemsiyoruz: Sanatçının bütün yapıtlarındaki üslubunu tipik kılma yeteneğini. Bizdeki sözde uzmanın hoşuna gidiyor bu. Her üslubun ve tekniğin keşfedilmesi gerektiği doğrudur; ve her sanat öğrencisinin bildiği gibi, üsluptan üsluba hızlı bir göç, tatmin edici bir yapıt ortaya koymanın en iyi yöntemi değildir. Ancak kurulacak bir denge vardır.

~ 70 ~

Bu demokratik inanma çağında moda olduğu gibi, büyük sanatların eşit olduklarına inanmıyorum; gerçi insanlar gibi, onlar da toplumda eşit haklara sahip olduklarını iddia edebilirler. Edebiyat, özellikle de şiir, en temel ve en değerli sanattır. Aşağıda söylenenlerde, 'şiir sanatıyla', sözcüklerle anımsanacak şekilde ifade edilen her şeyi anlıyorum: Esas olarak ille de şiir sanatıyla alışılageldik anlamda kastedileni değil.

~ 71 ~

Öteki sanatların 'dilleri'nin hepsi de sözcük içermeyen zihin dilleridir. Müzik işitsel heyecanın dilidir; resim, görsel heyecanın; heykel, plastik-görsel heyecanın. Hepsi de şu ya da bu çeşit dil ikameleridir; gerçi bazı alanlarda ve durumlarda bu dil ikameleri iletişimde söze dayalı dilden çok daha etkilidir. Görsel sanat, görünüşü sözcüklerden daha iyi iletebilir, ama görsel görünüşün ardında yatanı iletmeye çalışır çalışmaz, sözcüklerin gitgide daha çok kullanım ve değer kazanması olasıdır. Benzer biçimde müzik, sesi ve çok sık olarak da genelleşen heyecanı sözcüklerden daha iyi iletebilir; ama sesin ya da çağrıştırdığı heyecanların yüzeyinin ötesine gittiğimizde aynı dezavantajlarla karşılaşırız.

~ 72 ~

Müzik dili doğal sesi iletebilir ve sadece ses olarak haz veren ses yaratabilir; ama biz onu esas olarak bir heyecan uyandırıcı olarak düşünürüz. Doğal sesleri, sadece beceriksiz bir ses öykünümü tekniğine sahip sözcüklerden çok daha iyi biçimde yeniden üretir; sözcüklerin sadece anlamdan büyük ölçüde yoksun kaldıkları durumda yaratabildikleri ve bunu da ancak insan sesinin dar sınırları içinde yapabildikleri saf sesler yaratır. Ama, betimsel sözcükler (bir program başlığında ya da librettoda olduğu gibi) ya da tarihsel uzlaşım

heyecanı sözsel olarak belirli bir duruma bağlamadıkça heyecanı karakteristik bir şekilde belirsiz olarak uyandırır.

~ 73 ~

Görsel sanatın maskeyle uğraşması gerekir; sanatçı resmini yaptığı ya da çizdiği yahut heykelini yaptığı şeyin görünüşünün ardında yatanı bilebilir ve biz iyi portreler gibi bazı görsel artifakt'lar için, onların bize konu alınan kişi hakkında bir şeyler 'söylediğini' belirtiriz. Bunu yapabilirler, çünkü Lavater'in bütün insan fizyonomisine inanması gibi, görünüş arkada yatan şeyi tesadüfen açığa çıkartır; ama böyle yapmaları daha olasıdır, çünkü sanatçı görünüşün ardında yatan şeye ilişkin sözsel bilgisini 'gizli' arka yanı açığa vuran görünüş maskesinin çarpıtmalarına ya da özel vurgularına çevirir–karikatürle son bulan bir süreçtir bu.

~ 74 ~

Bu çarpıtma sürecinin bir avantajı vardır; 'gizli' arka yan, görünüşün ardındaki gerçek karakterin bir kısmının, belki de çoğunun tek bir bakışta kavranmasına olanak verir. Eğer Rembrandt otoportresinin hüznünü sözcüklerle uygun biçimde açıklayacaksam, onun bütün yapıtlarını ve yaşamöyküsünü incelemem gerekir. Onun yaşamının gerçekliğine bu ikonografik giriş, profesyonel eleştirmen dışında herhangi bir kişi için, sadece birkaç dakika sürer; sözsel-yaşamöyküsü en azından birkaç saat, belki de çok daha uzun zaman alacaktır.

~ 75 ~

Müzikte aynı görece etki, iletişim dolaysızlığı vardır; sözgelimi, Mozart'ın sol minör beşlisinin adagio'sunun fışkıran hüznü. Ancak bu dolaysızlığın dezavantajı, Rembrandt'ın ya da Mozart'ın yaşam koşullarının sözsel bilgisine sahip olmaksızın, onların hüznünün gerçek doğasının sadece çok belirsiz bir bilgisine sahip olmamdır.

Hüznün yoğunluğunu bilirim, ama nedenini bilmem. Bir kez daha bir maskeyle yüz yüze gelirim, bu maske çok güzel ve dokunaklı olabilir, ama onun arkasına gerçekte ancak sözcüklerle nüfus edebilirim. Kısacası, hem görsel hem de işitsel sanatlar bilginin doğruluğunu iletişimin hızına ve uygunluğuna feda ederler.

~ 76 ~

Bu, onları hem doğrular hem de onlara değer biçer. İnsan olmak; birçok şeyi kısa bir sürede yapmayı, bilmeyi, hissetmeyi ve anlamayı istemektir; ve o bilişi, hissedişi ve anlayışı çoğunluk için daha ulaşılır kılmak doğrulanabilir. Ancak bilmenin ve anlamanın ve son olarak da hissetmenin niteliği görsel ve işitsel sanatlarda şiir sanatına oranla aşağı olmak zorundadır. Görünüşün doğrudan temsili ötesinde görsel sanatların bütün başarıları bir anlamda bir sağır-dilsiz'in sağır-dilsizliği üzerindeki zaferleridir, tıpkı müzikte bir kördilsiz'in zaferlerinin dilsiz körlüğü üzerinde olması gibi.

~ 77 ~

Bu sık kullanılan analojideki beylik yanıt, edebiyatın hem kör hem de sağır olduğudur; dilsiz olmama onun özel lütfudur. Ancak tartışılmaz olan gerçek şudur ki, öteki sanatlarda sözcüklerle az çok kesin olarak tanımlanamayan hiçbir artifakt yoktur, oysa edebiyatta öteki sanatların 'dilleriyle' en belirsiz şekilde bile tanımlanamayan sayısız artifakt ve durum vardır. İşitsel ve görsel artifakt'ların büyük çoğunluğunu betimlemek için ne zamanımız, ne sözcük dağarcığımız ve ne de arzumuz vardır, ama onların hepsi de sonuç olarak betimlenebilir; ve bunun tersi doğru değildir.

~ 78 ~

Sözcük her sanatsal durumda içkindir, salt öteki sanatlar hakkındaki duygularımızı sadece sözcüklerle çözümleyecek güçte olmamızdan ötürü. Bunun nedeni sözcüğün insanın en kesin ve en kapsamlı

aleti olmasıdır; ve şiir sanatı bu en kesin ve kapsamlı aletin akılda yer edecek şekilde kullanılmasıdır.

~ 79 ~

Bazı bilim adamları insanın en kesin aletinin matematik simgeleri olduğunu söylüyorlar; anlambilimsel olarak bazı denklemler ve teoremlerin çok yalın ve hakiki bir şiirselliği olduğu gözükür. Ama onların kesinliği tümüyle sağlam pratik nedenlerle gerçekliği karmaşıklığından soyutlanmış özel bir alan içindeki kesinliktir. Şiir sanatı daha kesin olmak için bu özel alan soyutlamasını yapmaz. Bilim, meşru olarak, ne pahasına olursa olsun kesinliktir; ve şiir sanatı, meşru olarak, ne pahasına olursa olsun her şeyi kapsamadır.

~ 80 ~

Bilim her zaman parantez içindedir; şiir sanatı değildir.

~ 81 ~

Bazı teknoloji filozofları ve bilim adamları unutulmaz şiir cümlelerini, tek anlamlı değerleri tarihsel veri ya da şairin yaşamöyküsel betiminin parçaları olmak olan, parlak genellemeler ya da duygusal tutuma ilişkin ifadelerin ötesinde hiçbir şey olmadıkları gerekçesiyle reddediyorlar. Bu yobazlar için, istatiksel ya da mantıksal olarak doğrulanabilir olmayan bütün ifadeler, sözde en gerçek gerçekliğin ağırbaşlılığından uzak cicili bicili, hoş şenlik süsleriymiş: onların bilim anlayışları işte bu.

~ 82 ~

Eğer böyle bir bilim adamı olmuş olsaydı, Shakespeare Hamlet'in ünlü tiradına şu uygun cümleyle başlardı: "İçinde bulunduğum durum, intiharın lehindeki ve aleyhindeki argümanları dikkatle incelemem gereken bir durumdur. Bu arada, dile getireceğim ifadelerin

kendim ve kendimin şu anki durumu hakkında salt duygusal sözsel ifadeler olacağını ve başka herhangi bir kişi ya da durum hakkında herhangi bir ifadede bulunmamam, ya da yaşamöyküsel veri dışında herhangi bir şey oluşturma hevesine kapılmamam gerektiğini de asla akıldan çıkarmayacağım."

83

Nobis cum semel occidit brevis lux, nox est perpetua una dormienda. Kısa yaşamımız bir kez yanıp kül olunca, ölüm sonu gelmeyen bir uykudur. Bu, tümüyle doğrulanması mümkün olmayan bir ifadedir, ama doğrulanabilirliğin yanısıra başka standartların varolduğunun bir kanıtıdır. İkibin yıl boyunca başka niçin sayısız kez anımsansın ki?

84

Büyük şiir sanatının 'parlak genellemeleri' sözde-denklemler ya da sözde-tanımlar değildir, çünkü özetledikleri ve tanımladıkları şeyler ve heyecanlar varolurlar, ancak başka herhangi bir biçimde özetlenemezler ya da tanımlanamazlar. Hakkında çoğu şiirsel ifadenin yapıldığı durum öylesine karmaşıktır ki, bunu ancak böylesine bir ifade yapabilir. Tıpkı bir denklemin, simgelerin üzerine temellendiği veriler konusundaki hatalardan dolayı yararsız olmasının kanıtlanabilmesi gibi, şiirsel ifade de 'kabul görmeyebilir' çünkü yeterince akılda kalıcı değildir–anlambilimsel olarak yeterince algılanabilir değildir ya da anlambilim düzleminin dışında, yeterince iyi ifade edilmiş değildir. Daha iyi şair daha kötüyü kabul etmez.

85

Şiirleri için özel bir sevgimin olduğu iki şair düşünüyorum: Catullus ile Emily Dickinson. Onların şiirleri varolmamış olsaydı eğer, onlar hakkında hiçbir tarihsel ve yaşamöyküsel bilgi miktarı, yapmış olabilecekleri hiçbir müzik ya da resim, hatta (böyle bir şey

mümkün olsaydı) onlarla hiçbir görüşme ve buluşma bile, benim için şiirlerinin verdiği en derin gerçeklerinin, en hakiki gerçeklerinin kesin bilgisinin kaybını telafi edemezdi. Keşke Catullus'un bir başı olsaydı, keşke Emily Dickinson'ın acınacak haldeki bir fotoğrafından daha fazlası, ve sesinin bir kaydı olsaydı: Ama bunlar, şiirlerinin yokluğunun simgelediği yerine konulmazlığın yanında önemsiz eksikliklerdir.

~ 86 ~

Şiir sanatı her yandan saldırı altındadır; bilimden gelen saldırıdan, öteki sanatlardan daha fazla etkilenmektedir, çünkü bilim gibi anlamla uğraşmaktadır, gerçi genelde aynı durumlardaki anlam ya da teknolojik bilimle aynı amaçlar söz konusu değildir. Öteki sanatlardan gelen saldırı altındadır, gerçi bu dolaysız olmaktan çok dolaylıdır; ve tarihsel durumdan gelen saldırı altındadır.

~ 87 ~

Şiir sanatı çoğu kez müzik ve resim gibi 'uluslararası dile' sahip bir sanat olmadığı için küçümsenmektedir. En kesin alete sahip olmanın cezasını ödemektedir. Ama onu en açık, en az sömürülebilir ve en az boyunduruğa vurulabilir sanat yapan bu alettir.

~ 88 ~

Birçok kişi sanatlarının içinde bulunduğu mutsuz durum için şairlerin kendilerini suçlamaları gerektiğini ileri sürüyorlar. Şairler kuşkusuz müzik 'dili' ile dilin kendisi arasındaki tehlikeli karışıklıktan ötürü suçludurlar–ve Simgeci Hareket'ten beri de suçlu olmuşlardır. Bir notanın kendi başına anlamı yoktur, ama nota başka notalardan oluşan bir dizi içine konulduğunda sahip olduğu anlam her neyse onu kazanır ve o zaman bile, armonik bir grupta ya da ezgi dizisinde, dinleyicinin mizacıyla, ırkıyla ve müzik deneyimiyle bağlantılı olarak anlamı değişiklik gösterecektir. Müzik, başlıca güzelliği ço-

ğul anlam, hatta dilsel olmayan çoğul anlam olan bir 'dildir'; kısacası, müzik bir dil değildir, öyleyse metafor yanlıştır. Ancak şiir sanatı, anlamı olması gereken bir dil kullanır; şiirdeki sözde 'müzikal' araçların çoğu–ses yinelemesi, ses uyumu, yarım kafiye, kafiye–gerçekte ritim araçlarıdır, ölçü öğeleridir. Şiirin gerçek kardeşi, insanlık tarihinde müzikten önce varolan danstır. Simgecilik–sonrası sanatlardaki karmaşık imgelerin ve belirsizliğin denetlenemeyen yaygınlığının bir kısmı, müzik ile şiir sanatı arasındaki bu tarihsel karışıklıktan çıkmıştır. Mallarmé ile izleyicileri müzikle şiir arasında zoraki bir evlilik gerçekleştirmeye uğraşmışlardır. Wagner ve Debussy, müziklerinin değişkenliğini, değişen akışını, parıltılı özünü kendi sözcüklerine dökmeye uğraşmışlar, ama sözcükler bu yükü kaldıramamışlardır; ve böylelikle, sözcük sesleri yeterince parıldamayacağı için, sözcük anlamları parıldamak zorunda kalmıştır. Mallarmé'nin yapıtlarının cesaretini ya da güzelliğini küçümsüyor değilim; ancak bu karışıklığın bütün sanatlardaki pratik modern sonucu şu olmuştur: Özgül anlamda 'modern' ve yaratıcılık anlamında en geçerli olduğu ileri sürülen şey, simgeler kullanmada beceri, onları dağıtma yeteneği, motifler kurma ve motifleri çözme, dolambaçlı olma, basit bir toplama yeterli olacakken anlambilimsel bir diferansiyel hesap yapmaya girişmedir. Sonuç elbette modern ve geçerli olabilir; olduğu gibi kabul etmemiz gereken şey *özgül anlamda* ve *en* sıfatlarıdır.

89

Gerçi, bütün sanatlar gibi, şiir sanatı da gerçeklik görüşünü ortaya koyabilmek için yoğunlaştırır, seçer, bozar ve vurgular; kesinliğinin ta kendisi ve dilsel anlamın karmaşıklaştırıcı etkeni onu daha az dolaysız kılar; ve *brevis lux*'un* ve gelecek olan gecenin nevrotik biçimde farkında olan bir çağda, okur kitlelerinin istediği dolaysızlıktır bu. Ama şiir sanatı yine de şimdi bile başka herhangi bir sanattan daha fazla bir ulusun canlı ruhu, onun özel gizemidir.

* (Lat.) Kısa ışık. (ç.n.)

~ 90 ~

Eğer şu anda amacına daha uygun gözüküyorsa bunun nedeni, görsel ve işitsel sanatları sunmadaki mekanikleşmiş tekniklerin yol açtığı ani tufanın, dünyanın her yanında genel bir dilsel kansızlığı, dilin bir güçten düşmesini ortaya koymasıdır. Evrimin bu aşamasında büyük ölçüde yeni özgürlüğüne kavuşmuş proletaryadan oluşmuş çoğunluk–onun için sanat hâlâ temel bir gerçek kaynağından çok rastlantısal bir haz kaynağıdır–doğal olarak güzelliği düşünmede, hayal etmede ve dilsel anlamı kavramada bulabileceğinden daha kolaylıkla, güzelliği, *işitmekte* ve güzelliği *görmektedir.*

~ 91 ~

Bu eğilim eğitim sistemlerimizde düzeltilebilir. Çoğu büyük okulların sanat ve müzik öğretmenleri vardır. Bir şiir öğretmeni en azından bunun kadar önemlidir; ve şiir yazmayı öğretme yeteneği dilbilgisi ve edebiyat öğretme yeteneğiyle aynı *değildir.*

~ 92 ~

Şiir sanatı için daha da uğursuz olan şey İkinci Dünya Savaşı'ndan beri yeni bir entelektüel türünün sayıca çok fazla ortaya çıkmış olmasıdır. Bu entelektüel esas olarak sanatla, sinemayla, fotoğrafla, giysi modalarıyla, iç dekorasyonla ve benzeri şeylerle ilgilidir. Dünyası renkle, şekille, yapıyla, motifle, konumla, devinimle sınırlıdır; ve olayların ve nesnelerin gerçek entelektüel anlamıyla (ahlâki ve toplumsal-politik) ancak asgari olarak ilgilenir. Böylesi kişiler gerçekte entelektüel değil, *görsel* aydınlardır.

~ 93 ~

Görsel aydın içerikten çok üslupla ilgilenir, ve anlamaktan çok görmeye eğilim duyar. Bir görsel aydın polis tarafından makineli tüfekle taranan başkaldıran bir kalabalığı *hissetmez*; onu sadece parlak haber fotoğrafı olarak görür.

~ 94 ~

Şairler esas olarak düzenin ve anlamın savunucularıdırlar. Eğer geçmişte çoğu kez gerçek insani düzenlere ve anlamlara saldırmışlarsa, bunu daha iyi bir düzen ve anlam kurmak için yapmışlardır. Mutlak gerçeklik, bizim görece insani görüş açımızdan kaos ve anarşidir; ve şairlerimiz bizim nihai savunma birliklerimizdir. Eğer şiiri, sanatlarımız arasında ilgiye en az değer sanat olarak düşünürsek, en iyi dövüşen bölüklerini dağıtan generaller gibi oluruz.

~ 95 ~

Şairin üzerine titre; sonuncusu ölene değin birçok büyük deniz kuşu var gibiydi.

XI
Bireydeki Aristos

~ 1 ~

Umarım şimdi Aristos'a, şu an durumumuz için en iyi olan'a varmak için ne çeşit kabullenişler, özveriler ve değişiklikler yapmamız gerektiği açıktır. Ancak *aristos* sözcüğü aynı zamanda bir sıfattır ve bireye de uygulanabilir. Bu en iyi durumu elde etmek konusunda ideal insan üzerine ne söylenebilir?

~ 2 ~

İlki ve en önde geleni onun her zaman *aristos* olacağını umamayız. Hepimiz baten Çoğunluk'a aitizdir. Ama o üyelikten kaçınacaktır. Onun tümüyle ait olduğu hiçbir örgüt yoktur; hiçbir ülke, hiçbir sı-

nıf, hiçbir kilise, hiçbir siyasal parti. Hiçbir üniformaya, hiçbir simgeye ihtiyacı yoktur; fikirleri onun üniformasıdır, eylemleri onun simgeleridir, çünkü o her şeyden önce bağlanmış güçler dünyasında özgür bir güç olmaya uğraşır.

3

Kendisi ile Çoğunluk arasındaki farkın bir doğuş farkı ya da servet, iktidar yahut akıllılık farkı olmadığını bilir. Bu fark ancak zeki ve eyleme geçirilmiş iyilik üzerine temellendirilebilir.

4

Her şeyin görece olduğunu, hiçbir şeyin mutlak olmadığını bilir. Tek bir durumu değil, birçok durumu olan bir dünya görür. Onun için, hiçbir yargı ayakta kalmaz; ve o başkalarına sürekli olarak katılmayacaktır, çünkü eğer başkalarına sürekli olarak katılırsa, bu kişiler ne denli zeki, ne denli iyi niyetli olurlarsa olsunlar, o bir seçilmişler topluluğu, bir Azınlık oluşturmaya yardım eder. Her seçilmişler topluluğunun er geç, iyi ereklere götüren kötü araçlara göz yummaya sürükleneceğini tarihten bilir; o zaman bu kişiler bir seçilmişler topluluğu olmaktan çıkarlar ve sadece bir oligarşi olurlar.

5

Istırabının, yalıtılmasının ve mutlak ölümünün zorunluluğunu kabul eder. Ama evrimin kontrol edilemeyeceğini ve tehlikelerin sınırlanamayacağını kabul etmez.

6

Biricik insani amacın hoşnutluk olduğuna; ve onun en iyi amaç olduğuna, çünkü hiçbir zaman erişilemeyeceğine inanır. Çünkü ilerleme insani hoşnutluğun düşmanlarını değiştirir, ama azaltmaz.

~ 7 ~

Çoğunluk'un sadece kuşatılmış bir ordu değil; eşitliğe aç, başkaldıran kuşatılmış bir ordu olduğunu bilir. Çoğunluk, olasılıkla içinde hiçbir zaman varolamayacağı mavi bir gökyüzüne erişebilmek için boşu boşuna gayret harcayarak koskoca demir parmaklıklar arasından geçmeye uğraşan mahkûmlar gibidir; oysa, tam arkalarındaki hücreleri hep, içinde doğru dürüst yaşanılmayı bekler.

~ 8 ~

Hepimizin de binlerce uzlaşmaz kutbun ya da çatışan etkenin kavşağında yaşadığımızı bilir. Onların uzlaştırılmazlığı bizim hücremizi oluşturur ve bu uzlaştırılmazlıkla birlikte yaşamanın ve onu kullanmanın keşfi ise bizim kaçışımızı.

~ 9 ~

Bütün dinsel ve siyasal inançların *faute de mieux*,* yararlılıklar olduğunu bilir.

~ 10 ~

Çoğunluk'un bir gözbağcının büyüsü altındaki bir kitle gibi olduğunu bilir, bu kitle görünüşte hiçbir şey yapamamakta, ama gözbağcının numaraları için bir malzeme hizmeti görmektedir. Ve insanın gerçek yazgısının kendi başına bir büyücü olmak olduğunu bilir.

~ 11 ~

Ve bütün bu şeyleri bilir, çünkü kendisi Çoğunluk'tan biridir.

~ 12 ~

İnsanın sınırlı özgürlüğünü kabul etmek, insanın yalıtılmasını kabul

* (Fr.) Daha iyisi olmayan. (ç.n.)

etmek, bu sorumluluğu kabul etmek, özel güçlerini öğrenmek, ve sonra da onlarla bütünü insanileştirmek: Bu durum için en iyisi budur.

Ek

Bu notların ve onlarda bulunan birçok fikrin ilk itici gücü, Herakleitos'tan geldi. Herakleitos, İsa'dan beşyüz yıl önce Küçük Asya'da Efes'te yaşamıştı. Burası kesin; geriye kalan her şey ise az çok gerçeğe yakın efsane. Yönetici sınıfa ait bir aileden olduğu, ama yönetmeyi reddettiği; en iyi okullara gittiği ama kendi kendini eğittiğini iddia ettiği; çocuklarla oynamayı yeğlediği ve seçkin çağdaşlarının parlak boş sözlerini dinleyerek dağlarda dolaştığı; Darius tarafından sarayına davet edildiği, ama reddettiği; bilmeceleri sevdiği ve 'Karanlık' diye çağrıldığı; gününün kitlelerinden, Çoğunluk'tan nefret ettiği ve sefalet içinde öldüğü söyleniyor. Öğretisinden geriye kalan her şey bir düzine sayfa içinde dile getirilebilir. Aşağıdakiler öğre-

tisinin ana fragmanlarıdır, bazıları özgündür ve bazıları ise Hippokrates'in görüşlerinin süzgecinden geçmiştir.

Herkes için aynı olan bu dünya, ne bir tanrı ne de bir insan tarafından yaratılmıştır.

Karşıt yararlıdır.

Adaletsizlik olmasaydı, insanlar adaleti tanımazlardı.

*Savaş [*bütün biyolojik çatışmalar*] adalettir, çünkü her şey Savaş aracılığıyla varolur.*

Başlangıç ve son aynıdır.

Uyuyanlar bile işçidir.

*Keraunos [*gökgürültüsü, kaos, rastlantı*] bütün şeyleri yönetir.*

Değişiklik devinimsizliktir.

Gördüğümüz her şey ölümdür.

Tek ve biricik bilgelik, Tanrı adını almayı hem istemek hem de istememektir.

*İnsanlığın hiçbir kavrayışı yoktur; ama Logos'un [*tanrısal yasa, evrim*] vardır.*

Her zaman varolandan nasıl saklanabilirsin?

İnsanların bütün istediklerine sahip olması daha iyi değildir.

İnsan, geceleyin bir ışık gibi, tutuşturulur ve söndürülür.

Tanrı için, bütün şeyler iyi, adil ve doğrudur. Bazı şeylerin doğru, bazılarının doğru olmadığını düşünenler insanlardır.

Çoğunluk kendilerini en çok ilgilendiren şeye sırtını döner.

Çok ünlü olan, ünlü olmak nedir bilir ve başka bir şey bilmez. Ancak adalet yalancıları ve şarlatanları her zaman altedecektir.

Çok öğrenme anlamayı öğretmez.

Çoğunluk ne dinlemeyi ne de konuşmayı bilir.

Çoğunluk, sanki evlerle konuşabileceklermiş gibi imgelere dua eder. Tanrıları da filozofları da anlamazlar.

*Dionysos [*ritüel dini*] cehennemle aynıdır.*

Çoğunluk, yaşamlarının olaylarını yanlış yorumlar; şeyleri öğrenirler; ve sonra onları bildiklerini düşünürler.

Eşekler bile samanın altından daha iyi olduğunu bilir.

*Logos [*evrim yasası*] her zaman her yerde olmakla birlikte,*

Çoğunluk sanki, herkes kendine ait özel bir bilgeliğe sahipmiş gibi davranır.

Âdet ve doğa uyuşmaz, çünkü çoğunluk âdeti doğayı anlamadan oluşturmuştur.

Bir çocuk insan için neyse, insan Logos için odur.

*Aristos [*Herakleitos'un iyi'yi oluşturan şeyler tanımıyla iyi insan–yargı bağımsızlığı ve iç bilgeliğin ve iç bilginin ardında koşma*] onbin kişiye bedeldir.*

Bilgelik bir şeyden oluşur–her şeyi her şey aracılığıyla neyin yönettiğini bilmekten.

*Uyanık olanlar [*her bir aristos*] ortaklaşa bir dünyaya sahiptirler, uyuyanlar [*Çoğunluk*] her biri özel bir dünyada yaşarlar.*

Bütün insanların tek bir kaygısı vardır: Kendilerini tanımak ve ağırbaşlı olmak.

En büyük erdem, gerçeği doğanın sınırları içinde söylemek ve yapmaktır.

Bazen sadece tek bir kişiye itaat et.

Altın madencileri çok kazarlar, az bulurlar.

İfadeleri doğrulamak ve özgün ifadeler yapmak eş.zekâ gerektirir.

*Geceyürüyüşçüleri [*karanlığı sevenler*] Magi'ler [*profesyonel aldatmacılar*], Bakhüs rahipleri ve fıçı rahibeleri ve müritler [*seçimleriyle böbürlenen seçilmişler*] kötüdür.*

Dinsel ritler kutsal değildir.

Bilgelik âşıklarının birçok şeyi bilmeleri gerekir.

Kuru bir ruh en bilge ve en iyi olandır.

İnsan en küçük şeyinden en büyük şeyine aşırılıkları yok ederek ve yetersizliklerine çare bularak büyür.

Delphi kâhini ne gizler ne de bildirir, sadece işaretler verir.

*Ne anlamları var onların [*sözde eğitimli kişiler*]? Ünlü adları izliyor ve Çoğunluk'tan etkileniyorlar, oysa ünlü adlar arasında birçok kötü ve az iyi adam olduğunu görmüyorlar. Ama aristos bütün şeylerin üzerinde tek bir şeyi seçer–ölümlüler arasında ölümsüz ihtişam, oysa Çoğunluk hayvanlar gibi midelerini doldurur.*

Bir şehir yasalarına sıkıca nasıl bağlı kalırsa, insan da herkes için ortak olana sıkıca bağlı kalmalıdır.

Zaman, zar atan bir çocuktur.

Köpekler de tanımadıkları bir adama havlarlar [Çoğunluk ve aristos].

Eğer beklemiyorsan, beklenilmeyeni bulamazsın.

Yukarı çıkan yol ve aşağı inen yol aynı yoldur.

Çömlekçiler ne ileri ne de geri giden, ama aynı anda her iki yönde çalışan bir tekerlek kullanırlar. Kozmos da böyledir. Bu tekerlek üzerinde her şeklin çömleği yapılır, ancak her şey aynı malzemelerden ve aynı aletlerle yapılmış olmasına karşın hiçbir iki parça özdeş değildir.

Varolmayan varolamaz. Varolmayan nereden gelsin ki? Ancak her şey en büyük olası maksimum ve en küçük olası minimum ölçüsünde azalır ve artar. 'Oluş' ve 'yok oluş' popüler ifadelerdir; onlar gerçekte 'karıştırma' ve 'ayırma'dır. Oluş ve yok oluş aynı şeydir. karıştırma ve ayırma aynı şeydir; artış ve azalış aynı şeydir; hepsi aynı şeydir ve bireyin her şeyle ve her şeyin bireyle ilişkisi de öyledir; ancak görünüşlere karşın bütün şeylerin hiçbirisi aynı değildir.

İnsanlar bir kütük gördüler, biri iter, öteki çeker. Ama bunu yaparken aynı şeyi yaparlar. Daha az yaparken, daha çok yaparlar. İnsanın doğası böyledir.

Ateş ve su birbiri için ve başka her şey için yeterlidir. Ama her biri kendi başına, ne kendisi için ne de başka herhangi bir şey için yeterlidir. Hiçbiri kusursuz efendi olamaz. Ateş bütün suyu bitirdiğinde, besinini yitirir, ve aynı şey tersinden de doğrudur. Devinimi azalır, durur, ötekinden geriye kalan saldırır. Eğer her birine egemen olunsaydı, hiçbiri olduğu gibi olmazdı. Ateş ve su, maksimumlarında ve minimumlarında benzer derecede varolan her şey için yeter.

Fransız Teğmenin Kadını, Yaratık, Koleksiyoncu ve ***Büyücü*** adlı romanlarıyla ülkemizde de adını duyurmuş olan ünlü İngiliz yazarı John Fowles, ***Aristos*** başlığını taşıyan deneme kitabında "yaşam" üzerine tuttuğu notları bir araya getiriyor. Kitabın temel esin kaynağı, MÖ 5. yüzyılda, kendi ülkemizin topraklarında, Efes'te yaşamış olan filozof Herakleitos'un günümüze ulaşan notları. Kitaba ana başlığını veren "aristos" sözcüğü, Yunancada "en yüksek derecede iyi, türünün en iyi ya da en mükemmeli olan bir insan ya da nesne", anlamına geliyor. Fowles'a göre, aristos'u tümüyle barındıran hiçbir kurum yoktur; hiçbir ülke, hiçbir sınıf, hiçbir kilise, hiçbir siyasal parti.

Fowles, kitabında insan özgürlüğünün kendini ortaya koyduğu çeşitli biçimleri irdeliyor ve bu arada, sözgelimi "nemo" gibi, Freud kökenli gölgede kalmış kimi kavramları da, yeni bir boyut –siyasal boyut– katarak geliştiriyor. Fowles'a göre, sanatın kılgısı ve deneyimi, insan için bilimin kullanımı ve bilgisi kadar önemlidir ve sanatın insan için özel değeri onun gerçekliğe bilimden daha yakın olmasıdır. Sanatın en iyi ele geçirdiği şey zamandır. Bir başka deyişle, insan hayatının boşunalığının, gelip geçiciliğinin asli duygusu olan nemo en iyi "sanat" aracılığıyla ortadan kaldırılmış olur.

Fowles bu temel kavramlar çerçevesi içinde; Hıristiyanlık, Lamacılık gibi dinlerin; hümanizm, varoluşçuluk, sosyalizm gibi önemli düşünce akımlarının ya da faşizm gibi bir sosyal hareketin temel görüşlerine tekrar tekrar değinerek günümüze damgasını vurmuş olan materyalist kültürle derinlikli bir hesaplaşmaya girişiyor ve kültürümüzün temellerini enine boyuna sorguluyor. İlk bakışta belki biraz kötümser, ama son derece çarpıcı ve güçlü bir sorgulama bu.

Aristos, bizlere büyük romancı Fowles'ın düşünce dünyasının derinliğini göstermekle kalmayıp geniş hayal dünyasına ilişkin kimi ipuçlarını da veriyor; sırf bu nedenle bile Fowles'ın kurmaca yapıtlarıyla tanışık olanların asla kayıtsız kalmamaları gereken bir yapıt...

